

708

ARTYSTYCZNO-INFORMACYJNY

PRZEWODNIK PO PALERMO

Z PLANEM MIASTA

LWÓW
NAKŁADEM KSIĘGARNI POLSKIEJ B. POŁONIECKIEGO.
WARSZAWA
KSIĘGARNIA POD FIRMĄ E. WENDE I SPÓŁKA.

Palermo.

Sycylia.

Villa Igiea Grand Hotel

== NAJPIĘKNIEJSZY HOTEL SYCYLII ==

ROZLEGŁY PARK. — LICZNE TERASY Z WIDOKIEM NA MORZE. — URZĄDZENIE WYKWINTNE. — NADZWYCZAJ PRZYJEMNE MIEJSCE NA POBYT ZIMOWY.

U. GALANTI, dyrektor.

Wydawnictwa Księgarni Polskiej B. Połonieckiego we Lwowie.

DZIEŁA GABRIELA D'ANNUNZIO.

ROMANSE RÓŻY.

- I. ROZKOSZ. Przekład Józefa Ruffera. K. 4.—
- II. NIEWINNY. Przekład Leopolda Staffa. K. 4.—
- III. TRYUMF ŚMIERCI. Przekład Leopolda Staffa. K. 5.—

ROMANSE LILII.

1. DZIEWICE SKAŁ. Przekład Leopolda Staffa. K. 3.—

DZWONY. Nowele.

Treść: Dzwony. — Episcopo i ep. — Bohater. — Męczennik. — Skrzynia. — Cekiny. Cena K. 1.50.

ARTYSTYCZNO-INFORMACYJNY

PRZEWODNIK
PO PALERMO

PRZEWODNIK PO PALERMO

OPRACOWAŁ
LEON STERNKLAR

CBG108, ul. Twarda 51/55
tel. 22 69-76-773

Wa5150325

LWÓW

WYDAWCA: KSIĘGARNIA POLSKIEJ S. PRAWOŃCZEGO

WARSZAWA

a/d

<http://rcin.org.pl>

PRZEWODNIK PO PALERMO

ARTYSTYCZNO-INFORMACYJNY

PRZEWODNIK PO PALERMO

Z PLANEM MIASTA

OPRACOWAŁ

LEON STERNKLAR

CBGiOŚ, ul. Twarda 51/55
tel. 22 69-78-773

Wa5150325

LWÓW

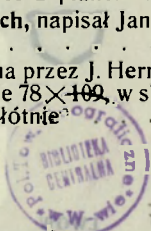
NAKŁADEM KSIĘGARNI POLSKIEJ B. POŁONIECKIEGO.

WARSZAWA

KSIĘGARNIA POD FIRMĄ E. WENDE I SPÓŁKA.

WYDAWNICTWA
 KSIĘGARNI POLSKIEJ B. POŁONIECKIEGO
 WE LWOWIE:

Przewodnik po Rzymie artystyczno-informacyjny z planem miasta	K 3—
Przewodnik po Wenecyi artystyczno-informacyjny z planem miasta	K 3—
Przewodnik po Włoszech południowych wraz z Sycylią, z 10 planami miast i mapami	K 3—
Przewodnik po Neapolu artystyczno-informacyjny z 3-ma planami	K 3—
Przewodnik po Pompei, Herkulanum i Capri , artystyczno-informacyjny, z planem wykopalisk Pompei	K 2—
Przewodnik po Lwowie z planem miasta	K 1 60
Przewodnik po Tatrach , napisał Jan Chmielowski, z 3-ma mapami	K 6—
Mapa Galicyi , rysowana przez J. Herricha, wydanie z r. 1906, w formacie 78 × 109, w skali 1:6000000. Cena K 3—, na płótnie	K 5—

ODBITO CZCIONKAMI DRUKARNI SŁOWA POLSKIEGO WE LWOWIE
 POD ZARZĄDEM JÓZEFA ZIEMBIŃSKIEGO — ROKU 1905.

<http://rcin.org.pl>

NH-42591/15

I. Palermo.

Dział informacyjny.

Przybycie parowcem. Parowce z Neapolu przybijają do brzegu tuż obok dogany tj. urzędu cłowego; inne wysyłają łodzie (osoba 60 c., z pakunkiem 1 l.). — Rewizya cłowa nie zbyt surowa. Stąd do miasta pieszo 20 minut drogi. **Omnibusy hotelowe** stoją w pobliżu. — **Dorożka** jednokonna z dogany do miasta (z pakunkiem): 1 l. 50 c. Należy jednak z góry o tę cenę się umówić.

Przybycie koleją żelazną. Palermo ma trzy dworce: 1) *Centralny dworzec*, przy via Lincoln przed Porta Sant Antonino (na planie B 5); 2) *Zachodni*, dla jadących w kierunku do Trapani, via Lolli (na planie G 1, 2); 3) *Lokalny*, dla pociągów do Corleone, Sant' Erasmo, na poł. wschodnim końcu Mariny (na planie A 8). — Taryfa powozów i tramwaj, patrz niżej str. 422.

Hotele i pensjonaty. Na przedmieściu Acquasanta, na południe od Monte Pellegrino (szybkie połączenie tramwajem elektrycznym), wznosi się wspaniałe urządzone hotel pierwszorzędny *Villa Igiea Grand Hotel*, wśród prześlicznego ogrodu nad morzem, z placem tenisowym i własnym jachtem. Hotel ten pod dyrekcją Humberta Galante, zaspokaja wszystkie wymagania higieniczne, a nadto dla gości przebywających tutaj urządza się koncerty i inne zabawy. 200 pokoi, z tych 150 na południe. Pokój, światło i usługa od 6 l. dziennie w górę. Małe apartamenty od 25 l. dziennie w górę. I. śniadanie 2 l., II. bez wina 5 l., obiad bez wina 7 l., utrzymanie dzienne od 18 l. w górę, omnibus hotelowy 1 l. — W mieście: *Hotel des Palmes*, via Stabile 83, z wspaniałą terasą i dwoma pięknymi ogrodami, w lecie zamknięty, właściciel Enrico

Ragusa, 150 pokoi. Pokój, światło, usługa dla 1 osoby od 4 do 12 l., dla 2 osób od 8 do 25 l. Salony od 15 do 50 l. dziennie, I. śniadanie 1 l. 50 c. do 2 l., II. 3 l. 50 c. do 5 l., obiad 5 do 8 l., utrzymanie dzienne 10 do 22 l. — *Grand Hotel Trinacria*, via Butera 31, z pięknym widokiem. Właściciel Ernesto Ragusa. Pokój, światło i usługa dla 1 osoby 3 do 6 l., dla 2 osób 6 do 15 l. dziennie, obiad 5 do 8 l., utrzymanie dzienne 10 do 15 l. — *Hotel de France*, piazza Marina 54, właśc. P. Weinen, Niemiec. Pokoje zachodnie wychodzą na obfitujący w palmy, piękny Giardino Garibaldi. Pokój ze światłem i usługą, od osoby 4 l. 50 c. do 10 l., I. śniadanie 1 l. 50 c. do 2 l., II. śniadanie 3 l. 50 c., obiad 5 l., przy dłuższym pobycie utrzymanie dzienne 10—17 l., od 1 lutego do 1 maja 12—20 l. Kąpiel w hotelu 2 l. W r. 1905 nabył właściciel tego hotelu piękny ogród do hotelu przynależny i założył nad morzem, obok Porta Felice (na planie D 7), dla wygody swoich gości, prześlicznie położony pawilon, zwany „pawilonem Weinena“, który zawiera tea-room, bogatą bibliotekę i czytelnie wyposażoną w najważniejsze dzienniki i pisma europejskie. — *Hotel Excelsior*, via della Libertà, obok Giardino Inglese, nowy, bo w r. 1906 założony, I-rzędny, 150 pokoi, pokój, światło i usługa 6—15 l., I. śniadanie 1½ l., II. bez wina 4 l., obiad bez wina 6, utrzymanie dzienne od 14 l. w górę, omnibus 1½ l. *Savoy Hotel*, via Villarmosa również I-rzędny, nieco tańszy. Światło elektryczne, lift, kuchnia francuska. — *Hotel de Milan*, via Emerico Amari 114, 50 pokoi. Pokój, usługa i oświetlenie 3½ l., I. śniadanie 1 l., II. z wi-

nem 3 l., obiad z winem 4½ l., utrzymanie dzienne 9 l., omnibus 1 l. chwalony. — *Albergo Centrale*, Corso Vittorio Emanuele 343, obok Quattro Canti, tylko pokoje (2—4 l.). *Albergo Vittoria al Pizzuto*, via Bandiera 31, w pobliżu placu S. Domenico, pokój, światło i usługa od 2½ l. w górę, II. śniadanie z winem 1½ l., obiad z winem 3½ l., utrzymanie dzienne 8 l. Jest tu także restauracja. — *Hotel Pension Panormus*, piazza Florio (dawniej via Villarmosa), utrzymanie dzienne bez wina 8—10 l. *Pension Germania et du Sud*, właśc. p. Marya Fasching z Bawaryi, via Libertà, wchód na via Quint. Sella. Dobra kuchnia i piękne pokoje. Pokoje od 1 l. 50 c. do 6 l. dzienne, utrzymanie dzienne 5—8 l. — *Pensione Kremp*. Foro Umberto. — *P. Verso*, via Lincoln 55. — *Pension Suisse*, via Monteleone, palazzo Monteleone, pensjonat ten istnieje od 30 lat i jest cały rok otwarty, utrzymanie dzienne 6 l. 50 c. do 7 l. — *Pension Tersenghi*, via Lincoln 83, utrzymanie dzienne 6—8 l., kuchnia włoska.

Meblowane mieszkania są zwykle ogłaszane wywieszonymi kartkami. Na zimę nie są one dość zaopatrzone i dla chorych, nie mających opieki, nieodpowiednie. Pojedynczych pokoi często brak. Na niebrukowanych ulicach nowszych dzielnic, w razie posuchy często proch i kurz. Za najlepiej położone uchodzą mieszkania przy piazza Marina, piazza Vittoria i piazza Bologni. Cena umeblowanego pokoju w mieście 30—70 l., małego umeblowanego mieszkania poza miastem około 100 l. miesięcznie. Także niektóre wille prywatne w Olivuzza lub obok Giardino Inglese są w całości lub częściowo do wynajęcia, ale zwykle za wysoką cenę i nie dla chorych na piersi. Przy zawieraniu umowy najmu należy być bardzo ostrożnym i zawiadzać do pomocy jakiegoś znajomego krajowca, ewent. bankiera, do którego się ma polecenie, by żadnych szczegółów nie zapomnieć i formalnościom prawnym zadość uczynić. Pewną tru-

ność sprawia w takim prywatnym mieszkaniu stosunek ze służbą sycylijską, mówiącą miejscowem narzeczem i nie zawsze władającą językiem włoskim.

Restauracje (*trattorie*): *Progresso*, via Vittorio Emanuele 307/311, obok Quattro Canti. — *Firenze*, via Macqueda 264, nie drogo. — *Favorita*, piazza Leoni, naprzeciw wejścia do Favority. — *Oreto*, piazza Marina 23—24—25. — *Umberto I.*, Corso Vittorio Emanuele, 87—89—91. — *Napoli*, via Vitt. Eman. — *Café del Massimo*, piazza Verdi. — *Focaccaria Siciliana*, Corso V. Eman. 247—249. — *Restaurant Contin*, via Vitt. Eman., 330. — *Caffè e Ristorante Bologni*, Corso Vitt. Eman. 383, naprzeciw piazza Bologni, nie drogo. — Są to restauracje połączone z kawiarniami i zwane *Café Ristorante*, oprócz tego posiada Palermo także same tylko

Kawiarnie. Wymienimy: *Café Trinacria*, piazza Quattro Canti di Campagna, obok Porta Macqueda. — *Caflich*, via Macqueda 292 i Vitt. Eman. 180. — W czasie miesięcy letnich *Café del Foro Umberto I.* (lub wedle dawniejszej nazwy *Foro Italico*) nad morzem.

Bar amerykański (z restauracją połączony): *Bar Royal* (tu *Café Umberto*), via Macqueda 192—194, obok Quattro Canti. Ceny przystępne.

Cukiernie: *Caflich* (j. w.). — *Cav. Gull*, via Vitt. Eman. 101—107 i via Ruggieri Settimo 4. Obie wyborne.

Piwiarnie: *Birreria Gambinus*, via Macqueda 467. — *Caflich*, via Vitt. Eman. 180. — W obu tych lokalach niemieckie dzienniki i piwo bawarskie (w l. z nich wprost z beczki, w II. flaszkowe). Także i w innych kawiarniach i cukierniach można mieć piwo bawarskie we flaszkach, butelka 1 l. 50 c.

Cygara: Valdes, via Macqueda i Vitt. Eman., dobre importowane cygara od 25 c. w górę.

Dorożki. Taryfa dla 1—4 osób jest następująca: Za jazdę w obrębie miasta jednokonka 50 c., dwukonka 80 c. Za jazdę poza miasto, do dworca lub do portu (ale nie

więcej, aniżeli pół godz.) 1 l. względnie 1 l. 50 c., za drobniejsze pakiunki nie płaci się nic. Za większy kuferek 20 c., za dwa zaś 30 c. Za każdą godzinę jazdy 1 l. 80 c., względnie 2 l. 20 c., za każdy kwadrans następny 40, względnie 50 c. Po północy ceny wynoszą o 50% więcej. W Wielki Piątek dorożki nie jadą w śródmieściu. W razie dalszych wycieczek należy się z woźnicą o cenę wyraźnie umówić i dodać potem skromny napiwek (np. do *Monreale* i napowrót z 1½ godzinnym pobyttem tamże 7—8 l.).

Tramwaje elektryczne: z piazza Marina odchodzą do Acquasanta (Villa Igiea); — do Romagnolo (Villa Giulia etc.); — do Noce (Villa Florio, Zisa); — do Falde (Monte Pellegrino); — Favorita; — San Lorenzo (Villa Sofia). Cztery pierwsze jazdy kosztują po 10 cent., V. 15 c., VI. 20. — Z piazza Bologni: do Cappuccini (Cuba) 10 c. — do Villa Tasca 10 c. — do Rocca 20 c. — do Monreale co 30 minut 40 c.

Omnibusy: z Porta Felice do Portuzzi, 15 c. — z piazza Marina do dworca kolejowego przy via Lollì, 10 c. — Z tegoż placu do Olivuzza (Villa Amalfitana i Villa Florio) 15 c. — Z dworca centralnego do via Libertà (Giardino Inglese) 10 c., do Favorita 20 c.

Poczta główna, piazza Bologni, wschodnia strona. Ważne dla obcych, gdyż tu należy odbierać listy poste restante (*ferma in posta*). — Filie: via Ruggiero Settimo 2, via Macqueda i inne.

Telegraficzny urząd: via Macqueda 222, na północ od Quattro Canti.

Parowce: Główne towarzystwo *Navigazione Generale Italiana* (Florio Rubattino), via Vittorio Eman. 96. — *La Veloce*, via Porto 150.

Konsulaty. Wymienimy tylko konsulaty tych trzech państw, które Polaków obchodzić mogą. *Austria:* F. Varvaro Pojero, piazza Meli 5. — *Rosya* (i Francya): A. Rousseau, via Lollì 1. — *Niemcy:* E. Springer, via Butera 7 (zastępuje również Holandyę).

Banki i bankierzy. *Banca d'Italia, Banco di Sicilia.* Oba te banki w palazzo delle Finanze na Corso Vittorio Emanuele. — *Wedekind*, via Cintoninai 48, pal. Cattolica, w pobliżu S. Francesco.

Wekslarze (cambia valute) mają swoje kantory przeważnie przy Corso (lub via) Vittorio Emanuele. Między innymi *Giovanni Valdes* tamże, 104.

Spedytorowie. *Frat. Gondrand*, Corso Vitt. Eman. 87. — *Trifonio Medici*, tamże 84. — *Frat. Mazzarella*, tamże 86.

Wysyłką owoców południowych i win zajmuje się stara i godna zaufania firma *Daneu et C.* via Stabile 130. Ma ona również sklep ze starożytnościami, dziełami sztuki, albumami i innymi pamiątkami z Palerma. Właściciel pochodzi z Zagrzebia i utrzymuje liczne stosunki z firmami galicyjskimi. Jest to jedna z największych i najpoważniejszych firm w mieście. Ma na składzie wielki wybór starożytności i wogóle artykułów specjalnie sycylijskich.

Zegarmistrz. *Zollikofer*, Corso Vitt. Emanuele 142. **Apteki:** *Campisi*, Corso Vitt. Eman. 299. — *Puleo Caputo*, tamże 58, 60.

Stosunki sanitarne. Jak w Neapolu, tak i tutaj należy z powodu częstych wypadków chorób żołądkowych zachowywać ostrożność w ubieraniu się i w jedzeniu i unikać przeziębień się, tudzież niestrawności. W razie wilgoci nie należy siadać w ogrodach, zwłaszcza wieczorem. Woda z nowego wodociągu (*acqua di Scillato*) jest wyborna, kto jednak ma słaby żołądek, niech doda do niej nieco czerwonego wina. Między krajowcami zdurzają się tu częste wypadki chorób oczu. Od rażącego światła słonecznego należy się chronić parasolem lub ciemnymi okularami.

Ciepłe kąpiele (1 l. 25 c.). *Nettuno*, wico Paternò, niedaleko Quattro Canti. — *Stabilimento idroterapico* (La Barbera), via IV. Aprile 7—9, obok piazza Marina. Oba te zakłady

są bardzo dobrze urządzone i można tam mieć także tureckie kąpiele.

Kąpiele morskie poczynają się z końcem czerwca i kończą w wrześniu, przy *Acquasanta*, *Stradone del Borgo* i *Romagnolo*. Obok *Sanita* na północnym końcu Foro Umberto, wyjeżdżają dla dobrych pływaków barki na otwarte morze (50 c.).

Księgarnie. *Alb. Reber*, libreria internazionale, Corso Vittorio Emanuele 356—360. Wielki wybór książek we wszystkich językach, zwłaszcza odnoszących się do Włoch i do Sycylii. — *Remo Sandron*, Corso Vitt. Eman. 324.

Antykwarnie. *De Ciccio*, Corso Vitt. Emanuele 448. — *Fr. Costa*, via Macqueda 224—226. — *Giov. Fiorenza*, Corso Vitt. Emanuele 365.

Fotografie. *Libreria Reber* (jak wyżej). — *Incorporea*, via Cavour.

Nuty. *Luigi Sandron*, Corso Vittorio Emanuele, w pobliżu San Giuseppe. — *Ricordi*, via Ruggiero Settimo.

Starożytności. *Costa*, via Macqueda 224. — *De Ciccio* Corso Vittorio Emanuele 448. — *Daneu* (j. w.).

Prasa sycylijska, która zajmuje nadszyczący wpływowe stanowisko i której pracownicy otoczeni są powszechnym szacunkiem, ma swą główną siedzibę w stolicy Sycylii. Wychodzą tu dwa najważniejsze dzienniki sycylijskie „*L'Ora*” (Godzina) i „*Giornale di Sicilia*”, które wytłaczają codziennie około 35.000 egzemplarzy w dwóch, prawie identycznych ze sobą wydaniach. Każdy numer kosztuje 5 c. Organem socjalistów jest tygodnik „*Battaglia*” (Bitwa). Obcych zająć powinien przepysznie illustrowany miesięcznik „*La Sicilia Illustrata*”, (wydawca Leon d'Alba), zawierający prace o Sycylii różnych wybitnych autorów w języku włoskim, francuskim, niemieckim i angielskim. Z tygodników humorystyczno-satyrycznych wymienimy „*Karykatury*”, „*Piccolo*”, „*Piff-paff*”.

Biurowo podróży. *Pernull* (Niemiec austriacki), piazza Marina 16. — Wycieczki z Neapolu do Sycylii urządza także pod bardzo korzy-

stnymi warunkami dla podróżnych biuro E. Pagliarego w Neapolu „*Naples Tours*” w hotelu *Eldorado* (Neapol, *Santa Lucia*), które ma we wszystkich ważniejszych punktach swoich funkcjonaryuszów i zaspokaja wszystkie wymagania swych klientów.

Przewodnicy (Guide). Kto nie włada dostatecznie językiem włoskim, powinien się zaopatrzyć w przewodnika, którego mu polecą w hotelu lub w biurze podróży, jako godnego zaufania. Władają oni różnymi językami obcymi, a niektórzy z nich mają pewne wiadomości z historii i archeologii. Za dzień płaci się im w obrębie miasta 6—10 l., w razie wycieczek na prowincję rozstrzyga umowa. Zazwyczaj wynagrodzenie to obejmuje już i wikt takiego przewodnika, koszta jazdy koleją należy mu jednak osobno zwrócić.

Stowarzyszenia i kluby. *Nuovo Casino*, w pałacu Geraci, via Vitt. Emanuele 411. Tu zgromadzają się wyższe warstwy Palermo, każdy członek ma prawo wprowadzania gościa, za 14 dni nie płaci się nic, później zaś należy opłacać 10 l. miesięcznie. — *Club Alpino Siciliano*, via Macqueda 282.

Teatra. *Teatro Massimo* (Vittorio Eman.), największy w Europie i jeden z najpiękniejszych, opera. — *Biondo*, dramat i lepsza komedia. — *Bellini* (piazza della Martorana, na planie C 5). — *Politeama Garibaldi*, piazza Ruggiero Settimo (G 4). — *Humberto*, teatr ludowy i tak samo *Garibaldi*, w obydwóch sztuki ludowe w narzeczu sycylijskim.

Palermo posiada liczne i piękne ogrody, które dla swej bujnej i niezwykłej wegetacji zasługują na zwiedzenie. O ogrodach publicznych pomówimy później, prywatne są dostępne jedynie dla osób, mających polecenie do właścicieli.

Jako główne święto obchodzą tu dzień św. Rozalii, patronki miasta (4 i 5 września). Na cześć tejże odbywają się także wielkie uroczystości 11—15 lipca.

Z dziejów miasta.

Palermo zawdzięcza swe powstanie Fenicyanom, jakkolwiek ze starożytnych czasów znana nam jest tylko grecka nazwa miasta, „*Panormos*“ tj. obszerny port. Kartagina, osada fenicka, była zwierzchniczką i opiekunką tego miasta, które wraz z Solois i Motye stanowiło główny punkt oparcia Kartagińczyków w Sycylii; tutaj też założyli oni ogromny arsenał wojenny dla swej armii i marynarki. W r. 254 przed Chr. zdobyli je po zaciętym oporze Rzymianie i uczynili z tego miasta jedną ze swych najważniejszych warowni na wyspie. Tutaj odniósł w r. 251 przed Chr. konsul Caius Caecilius Metellus świetne zwycięstwo nad Kartagińczykami, którzy miasto to Rzymianom odebrać chcieli. W r. 247 mając Hamilkar Barkas na czele zaciętych hufców kartagińskich silne stanowisko na dzisiejszym Monte Pellegrino naprzeciw Panormos, skąd żołnierze jego zapuszczali zagony w równiny dokoła, Rzymianie zaś nie mogli go w żaden sposób stanąć wyprzeć. Dopiero po 6 latach, gdy w r. 241 flota rzymska odniosła zwycięstwo nad kartagińską obok wyspy Aegusa (Favignano), musiał Hamilkar rzec się Sycylii. Pod panowaniem Rzymian miało P. liczne przywileje, a za czasów Cycerona było ono ważnym miastem handlowym. — W wojnie Bizantyńczyków z Gotami zdobył je *Belizary* w r. 535 i odtąd pozostało ono w ich posiadaniu aż do r. 831. Papież Grzegorz I. wspomina o niem, jako o mieście gęsto zaludnionem i zamożnem (600).

W r. 830 opierało się P. mężnie cały rok oblegającym je hufcom Saracenów, a gdy zmuszone było się poddać, z 70.000 mieszkańców jego, zaledwie 3000 pozostało przy życiu. Ale wkrótce podnosi się miasto ze swego upadku, gdyż Saraceni uczynili zeń centrum nowego, od Afryki prawie niezawisłego państwa. Zajmujący opis miasta pozostawił kupiec bagdadzki, *Ibn Haukal*, który w r. 972 przybył w te strony.

P. dzieliło się wtedy na pięć regionów, z których dwa były otoczone szaniami i rowami: **Kasr**, którego główną oś przecinała prosto i równo idąca ulica (via Cassaro, dziś Vitt. Emanuele), region zamieszkiwany przez kupców i patrycyuszów miejskich; **Kalesa** (po arabsku el-chalisa, to znaczy „czyste“ lub „błyszczące się“ miasto), stolica sułtana i jego dworu, gdzie się znajdował arsenał, kąpiele, więzienia i inne gmachy publiczne; **Region Stowian**, ciągnący się równolegle do Kasru i przedzielony od niego strumieniami i moczarami, nieobwarowany, tu mieszkali majtkowie i kupcy cudzoziemcy (dziś jeszcze wznosi się tu kościół San Giorgio dei „Genovesi“); **Nowy Region i Region Meczetów**, bez murów, oba zawierały targi i warsztaty rzemieślników. Żydzi zamieszkiwali osobną dzielnicę, a tak samo i żołnierze.

Korzystając z wewnętrznych zamieszek, przybyli do Sycylii wezwani na pomoc **Normanowie**, zrazu pod dowódcą bizantyńskim, później pod wodzą braci Rogera i Roberta Guiscarda. Podczas drugiego oblężenia Palermo, zdołał je Roger zdobyć podstępem dopiero po 5 miesiącach, poczem miasto stało się zdobyczą Normanów. Arcybiskup bizantyński Nikodemus wszedł tryumfalnie do pięknej katedry, która z arabskiego meczetu stała się głównym kościołem Normanów. Robert obwarował port twierdzą (dzisiejsze Castellammare) i wzniósł cytadelę. Za *Rogera II.*, który w r. 1130 koronował się w katedrze, skupiał się w Palermo handel Europy i Azji. Do dawnej ludności, składającej się z żywiółów miejscowych i arabskich, przyłączyli się Sycylijczycy, Włosi, a mianowicie kupcy z Genui, Wenecyi i Pizy, tudzież biskupi i świeccy dygnitarze z orszaku normandzkiej rodziny książęcej Hauteville. Ta w tak różnobarwny sposób złożona ludność, wykonywała swe obrzędy religijne w kościołach rzymskich i greckich, w meczetach i synagogach, mówiła i pisała językiem włoskim, arabskim,

greckim, łacińskim i francuskim, tak, iż nawet napisy pomnikowe i pisma prawne układano równocześnie w języku arabskim, greckim i łacińskim. — Także i w dziedzinie sztuki zlewają się motywa wschodnie z poglądami i ideami Zachodu.

Pod **Hohenstaufami** doszło P. do najwyższego rozwoju. *Fryderyk II.* władał wielu językami, otaczał się zbytkiem, wznosił wspaniałe gmachy, opiekował się handlem i rolnictwem. P. zawdzięcza mu kulturę palm daktylowych, rozwój rafinerii cukrowych, tudzież znaczny wzrost marynarki handlowej.

Karol Andegaweński niewiele zdziałał dla miasta. Pod władcami z **domu aragońskiego** pozostało P. stolicą wyspy i siedzibą jej administracji. Kiedy po śmierci *Fryderyka III.* Sycylia rozpadła się na 4 wikaryaty, wznosił się wikary w Palermo, **Manfredi Chiaromonte**, na stanowisko prawie udzielnego księcia, gdyż wydał swą córkę za mąż za króla Neapolu, zamieszkiwał wspaniały pałac książęcy w P. i rozszerzył miasto w kierunku wschodnim ku morzu. Gdy jednak wskutek niesnasek między baronami władza królewska znów się podniosła, nie mogło P. samo stawić oporu, *Andrea Chiaromonte* oddał głowę pod topór katedry, a król *Martino* zajął jego pałac. — Pod rządami **hiszpańskimi** powstają przestronne pałace magnatów o hiszpańskich fasadach zbytkowych i wiele nowych wież, za wicekróla *Markantonia Colonna* także wspaniałe kościoły, nowy molo (ukończony w r. 1590) i uroczą drogą spacerową nad morzem. W r. 1609 założono ośmiokątny plac *Vigliena* i usunięto stare wewnętrzne mury i bramy. Później wzrasta się liczba klasztorów i kościołów, P. staje się główną siedzibą duchowieństwa i szlachty, wiodącej tu życie próżniacze i wesołe. Za **Burbonów** zachowuje miasto swój blask zewnętrzny, największą jego ozdobę tworzą jednak dawne jego gmachy i piękność przyrody. — Rewolucya w r. 1848 i krwawe jej stłumienie

wyrządziły miastu wiele szkody, wojsko odparte przez powstańców, zamknęło się w twierdzy i zasypywało stamtąd miast o bombami i kartaczami. Podobnie i w r. 1860, pokąd *Garibaldi* nie zdobył miasta. Odkiedy P. wraz z Sycylią weszło w skład zjednoczonych Włoch (**Italia una**), zdziałano wiele dla upiększenia miasta, a zewnątrz wałów, które w r. 1860 zniesiono i zamieniono w piękne bulwary, powstała wspaniała nowa dzielnica will i pałaców, zwłaszcza w kierunku północno-zachodnim, na północ od *via Cavour*.

Rozwój sztuki w Palermo.

Z czasów arabskich zachowały się nieliczne szczątki w budowlach normandzkich, artystyczne napisy arabskie jednakowoż, które jeszcze istnieją, pochodzą prawie wszystkie z początku epoki normandzkiej, kiedy to jeszcze arabskie pismo i arabska sztuka panowały na wyspie wszechwładnie. I owe wspaniałe meczety arabskie nie zostały wszystkie zburzone, lecz częściowo znów obrócone na kościoły. W niektórych kościołach zachowały się jeszcze fragmenty architektoniczne meczetów, zwłaszcza kolumny arabskie np. w portalach katedry i kościoła *Santa Francesco* i wewnątrz *Martorany*. — *Roger II.*, który nie był tak klerikalny, jak jego ojciec, wznosił przedewszystkiem pałace. I tak w r. 1119 królewski pałac w P., który został przez *Wilhelma II.* przebudowany, zawiera jednakowoż we wieży *San Ninfa* normandzki pokój z mozaiką, a w obserwatorium powyżej kamienne sklepienie stalaktytowe w stylu zupełnie saraceńskim; dalej wznosił on zamki *Menani (Minenio)* i *Favara*, z których zachowały się szczątki, w r. 1129 położył podwaliny do kaplicy koronacyjnej (dziś archiwum kościoła katedralnego) i kazał zbudować w pałacu królewskim sławną *Cappella Palatina*. Za jego panowania powstały nadto kościoły *San Giovanni degli Eremiti* (w r. 1132) i *la Martorana*, którego główny

zarys jest bizantyński, wieża zaś najdawniejszym dziełem wyrobionej normandzkiej architektury zewnętrznej. Drzwi drewniane w południowej części kościoła wyrzeźbili Saraceni, kopuła zaś wykazuje postęp w porównaniu z bizantyńskim sposobem budowania. Na czas rządów *Wilhelma I.* (1154—66) przypada podobna poniekąd budowa *San Cataldo* i *Magione*, tudzież wzniesienie pałacu *La Zisa*, którego westybul się w części zachował i który nawet w dzisiejszym swym stanie ukazuje arabskie motywy i zasady przyjęte w budownictwie normandzkim. *Wilhelm II.* ukończył budowę tego pałacu, a za jego panowania rozpoczęto w r. 1170 budowę *katedry* pod kierownictwem *Waltera of the Mill*, który wtedy został arcybiskupem („*Gualterius Ophamilius*“). Ale do najwyższego rozwoju wzniosł się styl normandzki w dziele swem z r. 1176, tj. w kościele katedralnym w *Monreale*, który należy do najwspanialszych kościołów całego świata. — *Wilhelm II.* kazał zbudować nowy zamek *La Cuba*, w pobliżu pałacu królewskiego, który, podobnie jak *Zisa*, służy za dowód, że normandzcy książęta przy budowie swych zamków trzymali się chętnie wzorów saraceńskich. — Najwspanialszą ozdobę tych budowli XII. w. (kiedy to Palermo miało i pod względem politycznym światowe znaczenie) stanowią jaśniejące w przepysznych barwach *malowidła mozaikowe* na złotem tle, które o wiele wyżej stoją swą wartością artystyczną od współczesnych rzymskich.

Świetny rozwój rzeźbiarstwa ujawnia się przede wszystkim w *drzwiach spiżowych kaplicy Palatyńskiej* (patrz wyżej) i *katedry w Monreale*, tudzież w technice wykonania trumien porfirowych książąt normandzkich i cesarzy niemieckich w kościele katedralnym w Palermo, najwspanialej jednak w kruzganku w *Monreale*. Palermo prześciga w ozdabianiu kazałnic, świeczników i balustrad w kościołach swoich łąd stały Europy. Jednakże

już w XIII. w. powodują wojny domowe, częste zmiany władców, oraz okoliczność, że królowie cudzoziemcy nie troszczyli się o dobro wyspy, upadek sztuk pięknych w Sycylii. *Palazzo Chiaramonte* (Tribunale) i *Sclafani* (Caserma Trinità) okazują jeszcze styl normandzko-gotycki.

Z nastaniem okresu rządów hiszpańskich znika twórczość samodzielna. W epoce odrodzenia (patrz wyżej str. 420) reprezentuje rzeźbiarstwo w sposób znakomity rodzina *Gagini*, pochodząca z *Bissone* nad jeziorem *Lugano*, o której pierwszą wzmiankę znajdujemy (o *Dominiku Gaginim*) w r. 1463 w Palermo. Synowi jego *Antoniemu* († 1478), przypisują najlepsze dzieła tej rodziny. — Z początkiem XVIII. w. tworzył w Palermo *Giacomo Serpotta* (1655—1732), następca *Berniniego* i poprzednik stylu rokoka, znakomite dzieła na polu dekoracji stiukowej. Po nim pozyskał sobie wielką sławę rzeźbiarz *Ignazio Marabitti* (1719-1797), zapowiadający nowy kierunek w rzeźbiarstwie, który znów sobie obiera za wzór głośne arcydzieła starożytności.

Na polu malarstwa rozwija się w P. sztuka sycylijska w XIV. i XV. w., ale chociaż ci artyści ujawniają pewien odrębny pogląd sycylijski, to jednak nie utworzyła się tu szkoła malarska w właściwym słowa tego znaczeniu, tak jak we Włoszech środkowych i północnych. Do najznakomitszych malarzy należą (oprócz flamandzkiego mistrza, który wymalował sławny fresk w *Caserma Trinita* „*Tryumf śmierci*“ [w r. 1455, patrz wyżej str. 420] i *Antoniego Crescenzo*, który zostawił kopię obrazu *Rafaela* „*Spasimo*“ [1538], w Palermo bardzo cenioną): *Tommaso di Viglia* († 1497), który uchodzi za ucznia mistrza *Antoniego* i odznacza się poprawnością rysunku i zręcznym grupowaniem osób. — *Pietro Ruzzulone*, także rzekomy uczeń *Crescenzo*, objawia w swym realistycznym poglądzie najdosłowniejszy właściwy charakter sycylijskiego malarstwa. Spokrewniony z nim *Antonello da Saliba*, wykształcił się

lepiej pod wpływem Antonella da Messina. — *Antonello Palermitano* zdradza już wpływ rafałowskiego „Spasima”. — *Vincenzo Ainemolo* (zwany także *de Pavia*, tudzież *il Romano*), który umarł po r. 1557 (patrz wyżej str. 420), był najznakomitszym malarzem palermitańskim XVI. w. Pozostaje on tak dalece pod wpływem Rafaela, że w „Zdjęciu z krzyża” w kościele San Domenico odtworza kilka postaci ze „Spasima”. — *Pietro d'Asaro da Racalmuto* i *Zoppo di Ganci* († 1613) obrali sobie za wzór arcydzieła szkoły weneckiej. — Na wzmiankę

zasługuje nadto *Giuseppe Albina*, zwany *il Sozzo* († 1611). — W XVII. w. pozyskał sobie stawę największego z malarzy palermitańskich *Pietro Novelli* z Monreale, zwany *Monrealese* (patrz wyżej str. 420). Pełną życia charakterystyką stworzonych przez siebie postaci przewyższa on malarzy neapolitańskich i Caravaggia, a ciepłym, barwnym kolorytem dorównuje najlepszym malarzom hiszpańskim. — Najlepsi z jego uczniów są: *Andrea Carreca* († 1677) i *Giacomo lo Verde* (z Trapani), którego płótna mają nieraz podpis Novellego.

Klimat. To, cośmy powiedzieli w ogólności o klimacie Sycylii (str. 413), stosuje się także i do Palermo, które jest znakomitą stacją klimatyczną w zimie dla chorych na piersi,

gdyż mogą oni tu, z powodu jednostajnej stosunkowo temperatury w zimie, znaczną część dnia poza domem przepędzać. Mgła pojawia się rzadko, śnieg prawie nigdy.

Rozkład czasu. Dla podróżnych, którzy w P. 4 dni spędzić zamierzają, podajemy następujący rozkład czasu, który im umożliwi zwiedzić najważniejsze osobliwości i zabytki tego miasta. I-dzień (z rana): *kościół San Giovanni degli Eremiti*, *pałac królewski* i **Cappella Palatina*, **kościół katedralny* i *zamek Zisa*; po południu: **Monte Pellegrino*. — II-dzień, z rana: *Oratorio del S. S. Rosario*, *San Domenico*, **Muzeum*; po poł. *Villa Tasca*, **Monreale*, ew. *San Martino*. — III-dzień, z rana: **S. Maria di Gesu*, *S. Cataldo*, **Martorana*; po poł. albo *Acquasanta* i *Villa Belmonte*, albo *Favorita* i *Giardino Inglese*, wieczorem *Foro Umberto I.* i *Villa Giulia*. — IV-dzień: wycieczka do *Bagheria* i *Soluntum*. — Szczególny urok nadają miastu liczne ogrody publiczne i prywatne, tak w samym mieście, jak i w okolicy.

Położenie i charakter miasta.

Palermo, największe i główne miasto Sycylii, jest dziś pięknem, nowoczesnem miastem, liczącem 305716 mieszkańców, siedzibą arcybiskupa i prefektury i ma uniwersytet i sąd kasacyjny. Leży ono ku północy, zwrócone ku morzu, nad zatoką, którą okala pasmo gór, ciągnące się 75 km. od *Monte Catalfano* na wschodzie do *Monte Pellegrino* na

północy. Między temi górami końcowemi uroczej zatoki, które w prostej linii są od siebie tylko 12 km. oddalone, rozciąga się w tyle za miastem równina, cała pokryta gajem cytrynowym i mieniąca się w blasku słonecznym, stąd też nazwa jej „*Conca d'oro*“ (złota koncha), tudzież zieleńią się piękne ogrody licznych will. Miasto samo tworzy duży prostokąt, a przecinające się na krzyż ulice, *via Vittorio Emanuele* i *via Macqueda*, dzielą je na cztery mniejsze prostokąty, które mają wspólny punkt środkowy w *piazza Vigliena* (Quattro Canti). *Via* (czyli *Corso*) *Vittorio Emanuele* zaczyna się w kierunku od morza przy *Porta Felice*, koniec jej w kierunku do Monreale tworzy *Porta Nuova*; *via Macqueda* zamyka od północy *Porta Macqueda*, od południa w kierunku do dworca kolejowego *Porta Sant' Antonio*. Domy wewnątrz miasta zachowały jeszcze wiele charakterystycznych szczegółów z czasów hiszpańskich. I tak widzimy tu liczne, nieraz dziwacznie wygięte balkony przy oknach, w dawniejszych pałacach olbrzymie portale, rzeźbione filary, przecinające fasadę aż do szczytu, nisze z herbami i posągami, okna, które sięgają aż do podłogi i służąc jako drzwi balkonowe, opatrzone są w żaluzje, nakoniec dachy z ciężkich cegieł. Najważniejsze pałace pochodzą z XVII. i XVIII. w., tu i ówdzie można jednak napotkać budowle dawniejsze. Na rogach miasta wznoszą się liczne *filary wodociągowe*, zbudowane jeszcze przez Normanów, które odprowadzają wodę wodociągową do poszczególnych domów. P. jest i dziś jeszcze ważnym portem handlowym, znaczny jest wywóz stąd pomarańcz, cytryn, limonii, oliwy, siarki i tym podobnych rzeczy. Tu utworzyło się towarzystwo żeglugi włoskiej „*Florio*“, które połączywszy się z geneeńskim „*Rubattino*“, przybrało nazwę „*Navigazione Generale Italiana*“.

Palermo, jak wspomnieliśmy, jest miastem nowożytnem o pięknych ulicach i rozległych placach, cienistych ogrodach i alejach. Ze starożytnego Panormos, o które wiodli krwawe boje Kartagińczycy i Rzymianie, później Wandalie i Goci, pozostały tylko nieznaczne ślady, natomiast geniusz Bizantyńczyków i Arabów wycisnął na niem swe piętno, budując wspaniałe pomniki i widnieje on dziś jeszcze w kolumnach i sklepieniach, kopułach i łukach dawnych meczetów i pałaców. Zabytki te dawnych świątyń arabskich obudzają wspomnienia odległej Andaluzji, Alhambry i arabskich mi-

naretów z całym ich urokiem poezji wschodniej. Główne pomniki pozostawili jednak po sobie rycerscy Normanowie, którzy przybyli z dalekiej Północy i obalili panowanie półksiężycza, a piękne katedry w Palermo i w Monreale, pałac królewski ze sławną Cappella Palatina i inne wspaniałe budowle przypominają rządy Rogerów i Wilhelmów.

Swem pięknem położeniem, wspaniałymi gmachami, ulicami czysto utrzymanymi i ogrodami, w których rosną palmy i drzewa pomarańczowe i cytrynowe, obudza Palermo zachwyt każdego. Sycylię zwano dawniej perłą morza Śródziemnego, słusznie można nazwać Palermo perłą Sycylii.

Przewodnik po mieście.

Część miasta południowa. Jedną z najpiękniejszych przechadzek w P. stanowi **Foro Umberto I.** (*la Marina*), dziś jeszcze zwane niekiedy dawną nazwą **Foro Italico** (na planie B 8), które się ciągnie nad morzem na przestrzeni 1 km. od *Porta Felice* aż do *Villa Flora*. Piękny stąd widok na zatokę, zwłaszcza w pogodne dni, gdy chmury nie zakrywają widnokregu, na północy rysuje się *Monte Pellegrino*, od zachodu widać grupujące się amfiteatralnie wzgórza, które okalają miasto, na wschód sięga wzrok nasz, na prawo od Monte Catalfano, aż do Etny. Obok drogi dla pieszych ciągnie się wygodny gościniec o dwóch rzędach drzew, w lecie pojawia się tu po 6 godz. wieczorem wyższy świat stolicy w swoich powozach; o 9 wieczorem zazwyczaj koncert.

Na północ od Foro Umberto leży mały port, *La Cala*, a dalej nieco, założony przez króla Alfonsa w r. 1445, duży port, *Porto*, który tworzy molo wychodzący od podnóża Monte Pellegrino. Na północnym końcu Foro wznosi się, swą ozdobną fasadą ku niemu zwróconą, stara **Porta Felice** (D 7), którą tworzą dwa olbrzymie, marmurem pokryte filary stylu doryckiego.

Okazała tę bramę barokową poczęto budować za wicekróla Markantonia Colonna w r. 1582 i otrzymała ona swą nazwę od żony jego, *Felicy Orsini*. Ukończono ją jednak dopiero w r. 1637. Przed filarami umieszczono w r. 1644 dwie studnie,

a nad niemi w dwóch niszach posągi Pana i Pomony; na górze herb i balustrada, na jej dwóch końcach dwie Palermitanki: św. Krystyna i św. Ninfa. — Idąc przez tę bramę i po schodach na lewo, dostajemy się na terasę *Butera* (str. 433).

Przez bramę idziemy na *piazza Santo Spirito* (D 7); na prawo *dom podrzutków*, przed nim rosną palmy i wznosi

się *studnia*, ozdobiona pięknym koniem morskim (cavallo marino), dzieło Ignacego Marabitti, 1760. — Następuje 1846 m. długi, a 10,70 m. szeroki **Corso Vittorio Emanuele**, ulica, którą Saraceni nazywali niegdyś *El-Kasr* (stąd lud ją dziś jeszcze nazywa *Cassaro*), a która później otrzymała nazwę *Toledo*. Pod nr. 12 oznajmia tablica, że tam mieszkał w r. 1787 wielki poeta niemiecki, *Goethe*. — Dalej następuje (nr. 31) *Dyrekcya archiwum państwowego*, ze szkołą paleografii i zbiorem ważnych dyplomów. — Z prawej strony piękny kościół

Santa Maria della Catena (D 6, 7). Już w r. 1330 wspominają o nim, jako o starym kościele, w r. 1392 został on jednak z powodu cudu przebudowany. Nazwa pochodzi prawdopodobnie od *łańcucha* (catena), którym stary port zamknięto. Piękny przedsiónek, wzniesiony z początkiem XVI. w. na stronie zachodniej, ma łuki, jakie często znajdujemy w epoce przejściowej od gotyku do odrodzenia. Uroczy widok na port.

Ponad łukiem środkowym i napisem, odnoszącym się do klęski głodowej z lat 1594—97, widnieje posąg św. Katarzyny modlącej się. Rzeźby w trzech portalach, udrzwi i okien strony północnej, wykonał *Vincenzo Gagini* w r. 1530. — Wewnątrz trzy nawy i trzy absydy. Il. kapł. z lewej str.: *Pietro Novelli*, San Gaetano. Na wielkim ołtarzu trzy rzeźby, na górze Nawrócenie św. Pawła; Oddanie kluczy św. Piotrowi (1556); na dole: Ukrzyżowanie.

W kierunku południowo zachodnim naprzeciwko (wchód od piazza Marina), wznosi się **San Giovanni de' Napoletani** (D 6), gotycki kościół salowy (t. zw. Hallenkirche, którego nawy są równej wysokości), w r. 1627 zeszpecony. Malowidło na powale nawy środkowej, wyobrażające św. Jana Chrzciciela, wykonał *Zoppo di Ganci*, 1598.

Przy ulicy Vittorio Emanuele wznosi się, naprzeciw gmachu *Navigazione Generale Italiana*, kościół **Porto Salvo** (D 6), założony w r. 1526 w stylu renesansowym, w r. 1581 jednak, przy przecięciu ul. Toledo, do połowy zburzony. — Dalej na prawo nowy **palazzo delle Finanze** (D 6) z czterema filarami doryckimi. Naprzeciw piękna **Fontana del Garaffo** (D 6), wzniesiona w r. 1698 przez *Pawła Amato*, a w r. 1862 tu przeniesiona, ze statua Obfitości (Abbondanza) na orle, ponad wyrzucającemi wodę głowami hydry. — Od wschodu graniczy założony w r. 1883 i sławny ze swych palm *Giardino Garibaldi*, wśród pięknego placu, **piazza Marina** (D 6), otoczony gmachami publicznymi. W nim widnieją popiersia sławnych mężów: *Roso-*

lina Pilo, który poległ w r. 1860, *Rafaela di Benedetto* (poległ 1867 w walce z wojskiem papieskim), *Giuseppa Mazziniego* († 1872) i *La Massy* († 1882). — Na południowo zachodnim końcu kościółek *Santa Maria dei Miracoli* (C 6), zbudowany w r. 1547 w stylu odrodzenia, o trzech nawach. — Po str. południowej, nowoczesny gotycki *palazzo del principe di San Cataldo* (nr. 68). — Na lewo prowadzi *vicolo Palagonia all'Alloro* do (po pr. str. nr. 5) starego *pałacu San Cataldo*, z czasu wczesnego odrodzenia, z pięknie ozdobionymi oknami i łukiem portalowym. — Po wschodniej str. *piazza Marina* wznosi się (pod nr. 58)

Tribunale (CD 6, 7), imponujący gmach z kamieni ciosowych, niegdyś **palazzo Chiaramonte**, który z powodu swego przeznaczenia do przyjmowania gości, zwał się *hosterium* (po włosku *lo Steri*). Był on niegdyś jedną z najpiękniejszych budowli normandzkich Palermo.

Budowę rozpoczął *Manfredi Chiaramonte* w r. 1307, a w r. 1380 została ukończona. Wskutek rokoszu Andrzeja Chiaramonte, straconego w r. 1392, dostały się wszystkie dobra tej rodziny, wraz z pałacem, królowi *Martino*, który go przeznaczył na siedzibę władz sądowych. W latach 1468—1517 mieszkają tu wicekrólowie, a w r. 1600 oddano pałac inkwizycji, która miała tu więzienia kacerskie. Najstraszniejsze, założone przez Filipa III. i zwane dlatego *Filippine*, mieściły się przy wieży zegarowej. W r. 1799 stał się ten pałac znów siedzibą sądów

(*palazzo dei Tribunali*). — Wewnątrz zachowała się *duża sala* z powałą drewnianą, którą w latach 1377—1380 pomalowali *Simone da Corleone* i *Cecco di Naro*. Jest to dziwny wzór złania się bizantyńskiego i arabskiego poglądu w sposobie przedstawienia obranego przedmiotu.

Przez bramę z pr. str. (dziś dogana) przybywamy na piękne podwórze i do przyległej kaplicy zamkowej **Sant'Antonio Abbate**, zbudowanej przed r. 1330. Fasada jej została odnowiona, również kopuła w roku 1536.

Od pałacu tego idziemy w kierunku południowym przez *via Quattro Aprile* do kościoła **Gancia** (*Santa Maria degli Angeli* C 6) z klasztorem, którego mnisi odznaczyli się patriotyzmem w czasie przygotowań do walki ulicznej dnia 4. kwietnia 1860.

Kościół został ukończony w r. 1480, wewnątrz jego ma kształt krzyża greckiego. W 2 kapł. z pr. str. *Antonello da Palermo*, *Madonna di Monserrato* między św. Katarzyną i św. Agatą, 1528, po bokach fundatorów, męczyzna i kobieta, z przodu dwaj aniołowie z napisem. Po 5 kapł. z pr. str. *kazalnica* z rzeźbami (Zmartwychwstanie i czterech ewangelistów), które wykonał *Ga-*

gini. Z przodu na filarach chóru dwie półfigury (Zwiastowanie), dzieło *Gaginię*. — Na dwóch odpowiednich filarach nawy: św. Ludwik i św. Bernardyn, XV. w. — Na chórze piękne stalle. Na lewo w 1. kaplicy obok chóru: *Vincenzo di Pavia*, *Zaręczyny Maryi*, widzimy na tym obrazie w stylu *Rafaela* 12 postaci naturalnej wielkości ostatnia z nich przedstawia mistrza samego. —

PALERMO.

Podzialka 1: 13 000

Meury

Hotele (Alberghi):

a Trinacria	D 7	e Olyra	F 3.
b Hotel de France	D 7	f Rebecchino	C 3.
c Hotel Central	D 4	g Hot. des Palmes	F 4.5.

Tramway

W 2 kaplicy na lewo od chóru: | W 3 kaplicy na lewo: *Pietro No-*
sławny Bambino della Gancia. — | *velli, San Pietro di Alcantara, 1640.*

We via Alloro następuje pod nr. 68 z prawej strony **palazzo Abbatelli** (C 7), sławna budowla z r. 1495, z ostatniego okresu gotyckich budowli pałacowych w Palermo, dziś klasztor.

Na prawo od bramy napis, że | za: „Potęga i siła“. Ponieważ zało-
Franciszek Abbatelli zbudował ten | zyciel nie miał potomstwa, zapisał
dom w r. 1495 dla siebie i swej żony, | ten pałac po śmierci II. swej żony
Helionory Solere z Barcelony, po- | zakonnicom *Madonna della Pieta*
nad bramą herb i hiszpańska dewi- | na klasztor.

Przy końcu tej ulicy wznosi się przybudowany do klasztoru kościół **Piet.á** Plan fasady jego, najpiękniejszej z epoki baroku Palermo, ułożył *Fra Giacomo Amato*; wnętrze bogate. Na III. ołtarzu z lewej str. *Ainemolo*, Złożenie do grobu. — Naprzeciw kościoła prowadzi vicolo Mura dei Cattivi do terasy przed pałacem Butera (patrz wyżej str. 430) ponad Foro Umberto, skąd widok wspaniały.

Od Pietà kierujemy się przez via Torremuzza ku południowi; przy *piazza della Kalsa* (porównaj wyżej str. 425) z prawej str. **Santa Teresa** (C 7), kościół z fasadą barokową, dzieło *Fra Amata*, nad drzwiami środkowymi rzeźba, Przenajświętsza Rodzina, wykonał *Ottavio Melante* z Trapani, XVIII. w. — Na wschód **Porta dei Greci** (C 7) z roku 1553, tak nazwana od starego borgo, które zamieszkiwali Grecy. Część jej, zwrócona ku morzu, wchodzi w skład **pałacu Forcella** (dziś *Baucina*); jest to nowożytny pałac w stylu normandzkim, z salami w stylu normandzkim, saraceńskim i pompejańskim i zawiera bogaty zbiór broni. W ostatnich latach municypium kazało zburzyć duży kawał muru obok tego pałacu i utworzyło przez to połączenie między *Foro Umberto I.* a *piazza della Kalsa*.

Ku południowi prowadzi via Torremuzza dalej do *Porta Reale* i do via *Lincoln*; tu znajduje się wchód do *Villa Giulia*, znanej także *Flora* (B 7). Graniczy ona od wschodu z Foro Umberto I.; jest to wspaniały, pięknie urządzone ogród publiczny, który obudza zachwyty swoją bujną roślinnością południową. Założony w r. 1777, otrzymał swą nazwę od *Giulii Guevara*, żony wicekróla hiszpańskiego, w r. 1872 rozszerzono go i upiększono. Drzewa pomarańczowe, cytrynowe, erythrina corallodendron, cercis siliquastrum i inne, tudzież przepyszne kwiaty rozszerzają woń balsamiczną dokoła. — W ogrodzie znajdują się cztery, w stylu pompejańskim malowane i stiukiem ozdobione kioski, z freskami *Giuseppa Meli*. — Wchodząc bramą od via *Lincoln*, podziwiamy w głębi alei wspaniałą grupę z marmuru wykutą, która przedstawia dwóch braci *Canaris*, bohaterów z czasów wojen Gre-

cyi o niepodległość w I. połowie XIX. w. Dzieło to, które wykonał *Benedetto Civiletti* z Palermo w r. 1886, należy do najznakomitszych utworów współczesnego rzeźbiarstwa sycylijskiego i uzyskało na wystawie paryskiej w r. 1878 medal honorowy. — Wymienimy nadto posągi *Sławy* (la Gloria) i *Obfitości* (l'Abbondanza), dłuta *Lorenza Marabitti*. *Tenże artysta* wykonał *Atlasa*, który dźwiga dodekaeder z zegarem słonecznym, misterne dzieło znakomitego matematyka, księdza *Lorenza Federici*. Fontanę zdobi Geniusz miasta Palermo. Na południowym końcu głównego frontu ogrodu, wznosi się dorycka kolumnada o pięciu kolumnach. — Schody wiodą na terasę, skąd piękny widok. W kierunku ku zachodowi przybędziemy na drogę, ocienioną platanami, z posągami cesarza *Fryderyka II.* w głębi, a stąd idąc ku morzu, na miejsce poświęcone pamięci zasłużonych Sycy-

lijczyków z kenotafiami tychże (to znaczy z próżnymi grobami, które zakładano na cześć znakomitych ziomków, zmarłych i spoczywających na obcej ziemi). — W ogrodzie tu i ówdzie rozrzucone po alejach popiersia sławnych mężów, uczonych, malarzy, rzeźbiarzy i muzyków, między innymi widnieją tu: *Vincenzo Bellini*, *Rossini*, *Pacini*, *Donizzetti*, *d'Alcamo*, *Giov. Meli*. Pomnik, który znajdował się przedtem na piazza *Kalsa*, uwiecznia pamięć twórcy wielu pieśni, poety *Giovanniego Meli*. — Obok willi *Giulia* ku zachodowi **Ogród botaniczny** (*Orto Botanico*, B 7), założony w r. 1785, wchód od *via Lincoln*. Zawiera obce rośliny i krzewy egzotyczne, niektóre bardzo rzadkie i wielkiej wartości. Przeróżne akwarium. W okrągłej kolumnadzie posągi sławnych przyrodników, na ścianach widnieją sentencje *Pliniusza*. (Ogrodnikowi 30 do 50 c. napiwku).

Idźmy teraz przez *via Torremuzza* ku północy, potem przez *piazza della Kalsa* do *via sotto l'Arco di Santa Teresa*, która wiedzie między *Istituto di Artigianelle* (przysiężniem sierot) a kościołem *Santa Teresa*, przez *piazzetta della Vittoria*, do *piazzetta dello Spasimo* (C 6, 7). Na początku tego placu wznosi się po prawej stronie budynek renesansowy z r. 1542, nieukończony, niegdyś przeznaczony dla szlacheckiego stowarzyszenia „*Białych*“, którzy mieli za zadanie asystować skazanym na śmierć. Właściwe miano tego bractwa było *Compagnia del Santissimo Crocefisso*, a „*Białymi*“ zwano ich dlatego, ponieważ przy wykonywaniu swego humanitarnego powołania przywdziewali białe płaszcze i twarz kryli przyłbicą. — Pod łukiem środkowym wchód do starego kościoła *Santa Maria della Vittoria* (B 6). W I. kaplicy z pr. str. widzimy tu resztki bramy, przez którą *Robert Guiscard* wtargnął zwycięsko do miasta i obraz wotywny, przedstawiający to doniosłe zdarzenie dziejowe. — Na tymże samym placu widzimy dalej po lewej stronie olbrzymie łuki kościoła *Santa Maria dello Spasimo*, który należał do założonego w r. 1506 klasztoru *Olivetanów* (dziś szpital).

Dla tego to kościoła malował *Raffaello* sławny swój obraz „*Lo Spasimo*“

(tj. Chrystus dźwigający krzyż). Obraz ten wskutek rozbicia się okrętu do-

stał się zrazu do Genui, później do Palermo i wywarł tu ogromny wpływ na malarzy. Od r. 1661 jest on w Ma-

drycie. W r. 1573 opuścili mnisi kościół i klasztor, a kościół obrócono na teatr, później na magazyn.

Przez mały plac della Vitriera przybywamy na *piazza della Magione* (B 6), idziemy aż do przeciwległego prawego rogu tegoż i dostajemy się do kościoła **La Magione**, który należał dawniej do zakonu *Niemieckich Rycerzy*, a obecnie został odnowiony. Założył go w r. 1161 Matteo d'Ajello ze Salerno, wielki kanclerz Wilhelma I., poświęcił go *Przenajsw. Trójcy* i oddał Cystersom. Gdy jednak ci mnisi oświadczyli się później za Tankredem, odebrał im w r. 1195 kościół ten cesarz Henryk VI. i oddał go w r. 1197 jako „mansio“ (magione, kościół zakonny) Rycerzom Niemieckim, których był konfratrem i opiekunem.

Dwupiętrowy przedsiónek dorycki z r. 1820, dodany do kościoła, szpeci go. (Portyer w dawnej kaplicy, w krużganku na lewo). — Przed *prawą absydą* widać jeszcze na ziemi nagrobki zakonników z lat 1428, 1480, 1494, z leżącymi figurami zmarłych. W górze na prawej ścianie rzeźba z terrakoty: Madonna

i dwóch świętych, poniżej Ukrzyżowany, obie Marye i 12 apostołów, w. XV. — Zakon posiadał ten kościół do r. 1492, poczem w. mistrz oddał go papieżowi. — Dziś jest **klasztor** obrócony na mieszkania prywatne, a w dawnych celach Niemieckich Rycerzy mieszkają teraz królewscy karabinierzy.

Przez długi dziedziniec idziemy na *via della Magione* i w kierunku zachodnim na *Corso Garibaldi*; tu po pr. str. (nr. 23—39) wznosi się ogromny **palazzo Ajutamicristo** (C 5), zbudowany w r. 1485 przez *Mattea Carnevale* w stylu przejściowym od gotyku do odrodzenia. Wprawdzie balkony z XVII. w. nieco go zeszpeciły, jednakże zachowały się dobrze drzwi zachodnie i piękne atrium wschodnie wewnątrz.

W tym pałacu mieszkali, jak głosi napis obok starej bramy (nr. 37 z pr. str.), cesarz Karol V. w r. 1535 i Don Giovanni (Juan) d'Austria

(zwycięzca w bitwie morskiej pod Lepanto w r. 1571) w r. 1574. — Obok pałacu od r. 1860 **Teatro Garibaldi** (C 6).

Ulica wychodzi na *piazza Fiera Vecchia* (zwana także czasowo *piazza della Rivoluzione*, C 5). Tutaj to w r. 1848 rozwinięto nasamprzód sztandar rewolucyi. Jeszcze przed r. 1291 był to plac targowy. W r. 1684 otrzymał on studnię ozdobioną statua, która wyobraża *geniusza Palerma*. W roku 1849 uprzętnęli ją Burbonowie, przenosząc do magazynu, lecz w r. 1860 lud w tryumfie ustawił swoje „vecchio Palermo“ na dawnym miejscu. — Na lewym końcu ulicy wieczna tablica pamięć sześciu młodzińców, których rozstrze-

lano za to, że „z tęsknotą myśleli ciągle o wolności ojczyzny“ (anelare col pensiero alla libertà della patria).

Przez piazza San Carlo i piazza Aragona, przybywamy na *piazza della Croce dei Vespri* („nieszpory sycylijskie“), gdzie się w środku wznosi kolumna marmurowa z krzyżem, z r. 1737 na pamiątkę wymordowanych w r. 1282 Francuzów, którzy rzekomo tu zostali pogrzebani (oryginał w Museo Nazionale); dokoła ogrodzenie, utworzone z włóczni i halbard. — Na rogu oznacza tablica z napisem (obok wmurowanej kolumny z XV. w.) *palac S. Remy*, gdzie mieszkał niegdyś S. Remy, towarzysz Karola Andegaweńskiego, którego podczas niesporów sycylijskich oblegano w tym pałacu. — Poblizki barokowy *palac Valguarnera* ma na blankach mnóstwo popiersi. — Przy *via del Teatro Santa Cecilia* (tak nazwanej od nieistniejącego już dziś, starego teatru z r. 1693) wznosi się **palazzo Settimo** (z bogatą biblioteką), gdzie do r. 1849 mieszkał sławny Ruggiero Settimo, którego w r. 1848 obwołał parlament prezydentem państwa. — Obok placu Aragona prowadzi na lewo *via Cintorinai* (po lewej stronie wspaniały *palazzo dei Principi di Cattolica* z XV. w., dziś własność kupca Briuccia) do kościoła

San Francesco de' Chiodari (D 6), w r. 1255 rozpoczętego (najdawniejszą część jego stanowią trzy kaplice z lewej strony). Zachowane jeszcze główne drzwi kazali sporządzić w r. 1302 Chiaramontowie w ówczesnym stylu sycylijskim, mieszanym z zasadami i poglądami bizantyńskimi i normandzkimi.

Z każdej strony bramy znajdują się cztery kolumny, pochodzące częściowo z budowli arabskich. Fasadę odnowiono w r. 1735. — Wnętrze kościoła zmodernizowano. W r. 1458 został kościół powiększony, a w r. 1471 zbudowano kaplicę chórową, później odnawiano go 1548, 1735, 1823. Ponad głównym wchodem: *Pietro Novelli*, Dysputa między Sant' Angelo di Licata, św. Franciszkiem i św. Dominikiem, 1631. — 6 kapł. z pr. str.: Rzeźby, z lewej

str. Biczowanie, z pr. Chrystus niosący krzyż, wykonał *Marabitti*, 1786. — 8. kapł. z pr. str.: *Ainemolo*, Madonna, św. Jan Chrzciciel i św. Klara. Na chórze piękne stalle z XVI. w. — W przyległym klasztorze zebrał się parlament w r. 1848. Na lewo obok (we *via dell'Immacolata*) znajduje się Oratorium kongregacji *San Lorenzo* (1564) z reliefami stiukowymi *Serpotty* (1690). Na lewo od wielkiego ołtarza: *Michelangelo Caravaggio*, Przedstawienie w świątyni.

Via Cintorinai kończy się *via Vitt. Emanuele*. Stąd w kierunku zachodnim przybędziemy na nową *via Roma*, gdzie się znajduje kościół **Sant' Antonio** (D 5). Zbudowany w r. 1220, został on po trzęsieniu ziemi z r. 1823 odno-

wiony i znacznie zmodernizowany. Pierwotny zarys bizantyński odpowiadał kościołom Martorana i San Cataldo, został jednak zmieniony w stylu późnego gotyku. Duży dzwon na wieży (1375) zwoływał radę gminną i parlament generalny. — Przed kościołem wznosiła się wysoka saraceńska wieża strażnicza, *la Torre di Baych*, na której szczycie znaleziono kuficzny napis z datą budowy (952) i kilka wierszy z Koranu.

Wróciwszy na Corso Vittorio Emanuele, przybędziemy w kierunku zachodnim do **San Matteo** (D 5), kościoła zbudowanego w r. 1632 w stylu baroku. W 4. kaplicy z pr. str.: *P. Novelli*, Przedstawienie w świątyni. W kaplicy chórowej posągi czterech Ojców kościoła, wykonał *Marabitti*, 1772; w 4. kaplicy z lew. str.: *P. Novelli*, Matka Boska i św. Anna. — Przy najbliższym vicolo di Santa Caterina prowadzą na lewo schody o 13 stopniach na **piazza Pretoria** (D 4), plac nazwany tak od pałacu dawnego pretora (dziś municipio). Tu znajduje się sławna **Fontana Pretoria**, o 12 m. wysokości i 133 m. obwodu, jedna z najpiękniejszych na świecie (56 rur, 37 posągów, 24 głów zwierzęcych, 20 urn). Z polecenia don Pietra di Toledo, który chciał nią ozdobić jedną ze swych will we Florencji, wykonali tę studnię florentyjscy rzeźbiarze, *Camilliani* i *Vagherino*, tudzież najlepszy uczeń Michała Anioła, frate *Angelo da Montorsoli* w r. 1550. Po śmierci don Pietra sprzedał ją w r. 1575 syn jego miastu Palermo.

Na południowo zachodniej stronie placu wznosi się, kilkakrotnie przebudowywany

Palazzo Municipale (C 4), zbudowany w r. 1463, przez architekta *Giuseppa Damianiego* w stylu XV. w. odnowiony. Z przodu pięć tablic, uwieczniających ważne wypadki z dziejów miasta i państwa: Zwycięstwo Garibaldegó, 1860; Założenie wodociągów miejskich, 1897; Crispiego 80. rocznica urodzin; Italia una, 1875; Kongres naukowy w r. 1875.

Z prawej str. w podwórzu na studni posągi dwojga rzymskich małżonków, z jednego kawałka marmuru. Przy głównych schodach, na kolumnie porfirowej, Geniusz miasta (XV. w.), siedzący w pięknej czarze marmurowej, na której widnieje napis: „*Panormus, conca aurea, suos devorat, alienos nutrit*“. U stóp kolumny dwie inne postaci siedzące. — Ze sal pałacu wymienimy: *Sala*

delle Lapi, gdzie tablice marmurowe uwieczniają pamięć doniosłych wypadków dziejowych. W innej sali przechowane są wszystkie sztandary, jakie ofiarowały stolicy gminy wyspy, przy uroczystym obchodzie 6-wiekowej rocznicy nieśporów sycylijskich. Obok przechowana jest broń, którą Napoleon I. ofiarował admirałowi Gravina, a którą księżna Montevago zapisała miastu Pa-

lerno. W t. zw. *Sala Rossa* widnieje dobry posąg grecki, przewzany *Antinous* (wedle innych Apollon lub Dionizos). W *Sala Gialla* dwa piękne płótna: *Padovani*, Posiedzenie

lżby baronów w czasie przyjęcia konstytucji angielskiej w Sycylii w r. 1812; *Giuseppe Sciuti* z Catanii, Pogrzeb Tymoleona. *Francesco Lo Jacono*, Krajobraz.

Na wschodniej stronie placu wznosi się dawny *palazzo Serradifalco* i znajduje się wchód boczny do kościoła *Santa Caterina* (D 4, 5), zbudowanego 1566–96 w sycylijskim stylu barokowym, wewnątrz bogato ozdobione. Główny wchód do kościoła jest na przyległym placu *Bellini*, którego wschodnią stronę zdobi piękny *teatro Bellini* (1800), w południowej zaś stronie jego wznoszą się kościoły: (na lewo) *La Martorana*, (na pr.) *San Cataldo*.

La Martorana (otw. 9 -4, wstęp 1 l., w niedzielę bezpłatny), na planie C 4. Kościół ten zwał się pierwotnie *Santa Maria dell' Ammiraglio*, albowiem założył go w r. 1143 admirał Rogera, Georgios z Antyochii, na cześć Najśw. Panny. Wieża jest najdawniejszą budowlą w Palermo o normandzkiej architekturze zewnętrznej.

Tutaj ma swą siedzibę urząd *Conservazione dei monumenti di Sicilia*, gdzie pracują znani uczeni. Prof. Patricolo i Sebastian Agati. Kustode stąd odprowadza na żądanie do *palacu Sclafani*, gdzie można oglądać malowidło „Tryumf śmierci“.

Kościół ten zbudowany został pierwotnie na sposób bizantyjski, jako kwadrat o 3 absydach, z kopułą opartą na 4 kolumnach i przez greckich (prawdopodobnie) artystów ozdobiony wspaniałymi mozaikami. Gdy w r. 1433 król Alfons oddał go zakonnikom pobliskiego klasztoru, który w r. 1193 założyli byli *Aloisia* i *Goffredo Martorana*, rozszerzono kościół ku zachodowi, a przez wcielenie do niego atrium, uzyskano miejsce pod chór zakonnic. W r. 1591 zbudowano fasadę, a 1684 zastąpiono środkową z trzech okrągłych absyd czworokątną kaplicą chórową. W r. 1726 wyrządziło trzęsienie ziemi znaczne szkody, przy restauracji starano się zachować, o ile możliwości, plan pierwotny.

Wnętrze kościoła, kwadrat o 10 m. długości, ma trzy nawy, o łukach ostrych na nierównych

kolumnach ze wschodniego granitu, ze złotymi kapitelami. Ściany, kopuła i absydy były całe ozdobione mozaiką, dziś jeszcze widać na górze liczne stare mozaiki na złotem tle. Na prawo od wejścia: Chrystus koronuje króla Rogera, u góry napis łaciński greckimi głoskami opiewa: „*Rogierius rex*“. Król ma ciemno czerwone włosy, wąską brodkę spiczastą i odziany jest w szaty bizantyjskie, a jako sycylijski legat Kościoła ma na sobie dalmatykę. — Druga mozaika znajduje się w samym kościele, z przodu po lewej str. i jest odnawiana. Przedstawia ona założyciela kościoła, admirała Georgiosa, na klęczkach przed Przenajśw. Dziewicą, trzymającą w rękach dyplom, na którym napisana jest po grecku prośba do Jej Syna o łaskę dla tegoż admirała. Tylko głowa i ręce klęczącego są oryginalne, reszta (jak np. płaszcz jego) pochodzi z XVII. wieku. — W prawej absydzie: św. Anna z palmą, dobrze zachowana półfigura, z lewej str. św. Joachim.

Główne wejście było od zachodu, przed niem znajduje się w estybul (pod chórem zakonnic) z 8 ko-

rynckimi kolumnami, z których dwie mają arabskie napisy, pochodzą zatem prawdopodobnie z meczetu. Przy lewej ścianie wąskiej, drzwi z arabskimi rzeźbami w drzewie, jeden z małej liczby pomników tego rodzaju z owego czasu i dlatego bardzo zajmujący, dzieło arab-

skich artystów, będących w służbie książąt normandzkich. Do wieży jest z każdej strony wchód, którego ostre łuki spoczywają na korynckich kolumnach. — Po wygnaniu domu Andegaweńskiego zebrali się w tym kościele sycylijski parlament.

San Cataldo (C 4), kościół założony w r. 1161, podobny jest w planie do poprzedniego, brak mu jednak mozaik.

Dom i kościół zbudował admirał Majone di Bari, a po jego upadku sprzedał je król Wilhelm I. Sylwestrowi di Marsico, w r. 1182 nabyła je katedra w Monreale, w r. 1625 objęli kościół arcybiskupi Palermo; 1787 był dom i kościół siedzibą urzędu pocztowego, dziś jest on, jako pomnik narodowy (monumento nazionale), własnością państwa.

Kościół ten ma 10,20 m. długości, a 7,50 m. szerokości i trzy absydy, 4 starożytne kolumny dzielą całą przestrzeń na trzy nawy i dźwi-

gają główną kopułę, tudzież wspierają dwie mniejsze na wschodniej i zachodniej stronie. We wszystkich 3 kopułach widąc przejście od formy kwadratowej do kolistej. Posadzka mozaikowa zachowała się w zupełności. Znalaziono tu *ot-tarż grecki* z XII w., na nim widnieją symbole ewangelistów: lew św. Marka, wół św. Łukasza, orzeł św. Jana, człowiek św. Mateusza, w środku Agnus Dei, Baranek boży. — Porządek kolumn i kształt ostrych łuków taki sam, jak w Martorana.

We via Macqueda ku południowi, po lewej str., **San Niccolò Tolentino (C 4)**, w lewej nawie poprzecznej (6 kapł. z lewej str.): *Novelli*, San Niccolò, 1636; w dawnym klasztorze archiwum miejskie. — Następuje po pr. str. *Sant' Orsola*. — Z lewej str. obok, piękny *palac de' Principi di Comitini*, 1762. Kilka kroków dalej na lewo, we via Divisi: *Madonna di tutte le grazie del Ponticello*, budowa gotycka z r. 1542. — Przy via dell' Università (na lewo od via Macqueda) **uniwersytet (C 4)** w gmachu, który do r. 1805 należał do zakonu Teatynów. Zawiera on bogate zbiory przyrodnicze; w westybulu popiersia sławnych profesorów i wychowanków uniwersytetu.

Na północ **piazza Vigliena (D 4)**, zwana zwykle **Quattro Canti** (cztery kąty), gdyż wszystkie cztery strony mają równe fasady, a plac ten (ośmiokątny) oddziela od siebie cztery regiony miasta i stanowi główne ognisko całego ruchu.

Wicekról książę Vigliena kazał w r. 1609 plac ten przyozdobić podług planu Rzymianina, Giulia Lasso. Każda strona ma równą fasadę z doryckim, jońskim i mieszanym porządkiem kolumn (t. zw. compo-

sita), nadto studnie, herby, posągi hiszpańskich monarchów, Karola V., Filipa II., III. i IV., a na górze posągi patronek miasta, św. Krysstyny, św. Ninfy, św. Agaty i św. Olivy.

Fasada od str. północnej należy do kościoła **San Giuseppe** (D 4), wspaniale zbudowanego 1612—45 przez Teatyną *Giacoma Besio* z Genui; prowadzi do niego 11 schodów.

Kropielnice wykonał *Ignazio Marabitti*, kościół ma trzy nawy, a potężnymi swemi kolumnami i bogatą ozdobą z marmuru wywiera olśniewające wrażenie. Freski na powale nawy środkowej malował *Filippo Tancredi* z Messyny, freski absydy *Carreca* z Trapani. Godną widzenia jest także krypta (*Madonna della Providenza*).

Idąc przez *via Vittorio Emanuele* na zachód, przybywamy na *piazza Bologna* (C D 4), gdzie niegdyś tracono nieszczęsne ofiary inkwizycji. Na środku widnieje *pomnik brązowy Karola V.*, który wykonał *Livolsi* ze Susy, 1630: cesarz zaprzysięga konstytucję sycylijską, u stóp jego hydra o siedmiu głowach ma przedstawiać kacerstwo protestanckie. — W dawnym kościele *S. Nicola główna poczta*. Na zachód *palazzo Villafranca*. — Naprzeciw placu *Bologna palazzo Belmonte*, dziś **Riso** (D 4), który zbudował w r. 1790 *Maruglia*, z atrium i wspaniałą salą na I. piętrze.

Na prawo od pałacu wiesz pięć stopni do kościoła **del Cancelliere** (*Santa Maria dei Latini*), który założył w r. 1171 *Matteo Ajello*, wielki kanclerz *Wilhelma II.* i który też po nim otrzymał nazwę „kościół kanclerskiego“. W r. 1590 został przebudowany. W I. kaplicy z lewej str. po organach: *Antonello da Saliba*, Adoracja magów; po prawej i po lewej stronie: św. Paweł i św. Błażej.

Powróćmy na *piazza Bologna*; na południowy zachód, w *via Santa Chiara* na lewo (nr. 2), szczątki *palazzo Speciale* (z oknami gotyckimi), który wedle napisu był w r. 1468 własnością wicekróla *Speciale*, dziś jest zabudowany w *palazzo Raffadali*. — Przez *salita Raffadali* idziemy w kierunku południowo wschodnim do wspaniałego kościoła **Casa professa de' Gesuiti** (C 4), rozpoczętego w r. 1554, a ukończonego 1630. — Obok z prawej strony **Biblioteka miejska** (10—3 godz. otwarta) zawiera przeszło 130.000 tomów, 2600 rękopisów, odnoszących się do dziejów Sycylii, wiele monet arabskich i portrety sycylijskich uczonych i artystów. — Dalej w połudn. zachodnim kierunku, przez *via Casa professa* na *piazzetta Ballaró*, plac nazwany tak od arabskiej wioski *Balharà*, której ogrodnicy sprzedawali tu owoce i jarzyny. Na południu przy *piazza del Carmine* wznosi się kościół **Carmine Maggiore** (B 4), piękna budowa z r. 1626, fasada z r. 1814; I. kapl. z pr. str. *Novelli*, Św. Andrzej Corsini; III. kapl. z pr. str. *Gagini*, posąg św. Katarzyny, 1521. Płótno w kaplicy na prawo od chóru, *S. Maria del Carmine*,

jest kopią *Tommasa de Viglia*. — Przez piazzetta idziemy na via Porta Castro, tu w l. ulicy bocznej na lewo *wieża San Niccolò l'Albergheria* (C 3) z czasów normandzkich. — Na północ przez via de' Benfratelli i via Santa Chiara do kościoła **Santa Chiara** (C 4), który wedle napisu zbudował 1341—44 conte Sclafani na tem miejscu, gdzie wuj jego Matteo, wielki justycyaryusz, odbywał sądy; dzisiejsza budowa pochodzi z r. 1678. W l. kapł. z prawej strony jedno z ostatnich i najlepszych płócien *Pietra Novellego*, Pietà, 1646. — Przez via San Salvatore przybywamy do **San Salvatore** (C D 3), jednego z najważniejszych kościołów Palermo, przy Corso Vitt. Emanuele, założonego w r. 1198 w stylu bizantyńskim z kopułą, a przebudowanego 1628 przez opata Paola Amato w pięknym, barokowym stylu palermitańskim, jako ośmiobok z kopułą w kształcie elipsy. — Naprzeciw, przy via Vitt. Eman. (nr. 411), **palazzo Geraci** (D 4), pałac renesansowy, dzieło Maravuglii, który w r. 1790 przebudował pałac dawniejszy; w westybulu elegancka robota stiukowa, rzeźby u bramy środkowej i dużego balkonu wykonał *Marabitti*, od r. 1860 mieści się tu *Casino Nuovo*. Dalej na zachód z pr. str. (nr. 327) *Liceo Vittorio Emanuele* i **Biblioteca Nazionale** (nr. 359). Założona w r. 1682, otwarta od 9—3 godz. Zawiera ona 200.000 tomów i 1532 rękopisy, między nimi bardzo cenne greckie i arabskie. — Naprzeciw we via del Protonotario z lewej strony szczątki muru klasztornego z r. 1072. — Przybywamy teraz na

plac katedralny (D 3), jeden z najpiękniejszych w mieście, z widokiem na wspaniałą stronę połudn. katedry.

Tu znajdował się niegdyś dawny cmentarz katedry. W r. 1753 otoczono go z trzech stron balustradą marmurową i umieszczono tu 16 posągów, przedstawiających

Ojców Kościoła i świętych palermitańskich, które wykonali w r. 1673 *Travaglia* i *Anello*; w środku św. Rozalia na trójkątnej podstawie, 1744.

Kościół katedralny (D3), pod wezwaniem św. Rozalii, jest na zewnątrz malowniczą budową normandzką i obudza podziw brunatno żółtą barwą swoich murów i piękną dekoracją sycylijsko normandzką. Od strony południowej ma on arkady o ostrych łukach i saraceńskie blanki. Oryginalny babiniec pochodzi z lat 1426—58 (na l. kolumnie z lewej strony napis kuficzny, kilka wierszy z Koranu). Na górze widzimy: Boga Ojca w szatach kapłańskich, dwóch aniołów grających, Zwiastowanie, kilku świętych i herby.

Drzwi południowe pochodzą jeszcze z r. 1180, a w roku 1426 ozdobił je *Gambara* rzeźbami marmurowymi (Chrystus, apostołowie, herby) i mozaiką (Madonna i dwaj aniołowie). Strona wschodnia z (odnowionymi) czarnymi ornamentami zachowała jeszcze najbardziej dawne piętno. Fasada zachodnia z głównymi drzwiami i obiema wieżami pochodzi z I. połowy XIV. w. Dwa wysokie ostrołuki łączą zachodnią część katedry przez *via Bonello* ze starą *dzwonnicą* obok pałacu arcybiskupiego, pochodzącą jeszcze z XII. w., lecz częściowo odnowioną, której zarys przedstawia czworobok, otoczony okrągłymi półwieżyczkami.

Na tem miejscu wznosiła się niegdyś chrześcijańska bazylika z r. 600, którą Arabowie przemienili na meczet. Już w r. 1109 poczęto tu budować katedrę, z której to najdawniejszej budowy pozostały tylko nieznaczne szczątki. W r. 1170 rozpoczęto budowę dzisiejszego kościoła pod kierownictwem *Waltera of the Mill*, od r. 1170 arcybiskupa („*Gualterius Offanilius*“). W r. 1784 przerobił architekt florentyjski, *Ferdinando Fuga* (twórca fasady Santa Maria Maggiore w Rzymie), wnętrze kościoła w stylu noworzymskim. W sprzeczności z jego charakterem zewnętrznym, a nadto, mimo silnego oporu Sycylijczyków, zespecifit całość przez dodanie kopuły.

Wnętrze (od 12—4 godz. zamknięte) ma trzy nawy i kształt krzyża łacińskiego: *Fuga* zamienił ostrołuki na okrągłe, lekkie kolumny na ciężkie filary, zastąpił drewnianą powałą białem sklepieniem i poczynił wiele innych doniosłych zmian. Okna powiększono w r. 1652.

W I. i II. kaplicy prawej nawy bocznej znajdują się **groby królewskie** (zakrystyan otwiera za napiskiem 30 c.). I. kaplica z pr. str. z przodu: sarkofag porfirowy **cesarza Henryka VI.**, u nóg wyrzeźbiona cesarska korona. Napis opiewa: „Pamięci cesarza Henryka VI., króla Sycylii, † w Messynie, we wrześniu 1197“. Sarkofag ten otwierano dwukrotnie (1491 i 1781) i znaleziono zwłoki i szaty jeszcze częściowo zachowane, cesarska mitra z arabskim napisem leżała u stóp

zmarłego. — Na prawo obok, przy ścianie, stoi sarkofag marmurowy, starożytny, na którym rzeźba przedstawia polowanie; tu spoczywa **Konstancya aragońska**, małżonka cesarza Fryderyka II. († 1222).

Za sarkofagiem Henryka, sarkofag porfirowy jego małżonki, **Konstancyl**, córki króla Rogera. W głowach wyrzeźbiona róża i orzeł, u stóp korona cesarska i krzyż. Napis opiewa, że ostatnia z królewskiego rodu Normanów zmarła w Palermo 27. listopada 1198.

II. kaplica z pr. str. Z przodu: grobowiec porfirowy **cesarza Fryderyka II.** Na górze sześć reliefów: z lewej str. Madonna i dwa symbole ewangelistów, z pr. Chrystus błogosławiący i również dwa symbole ewangelistów, w głowach róża i krzyż, u stóp głowa lwa i cesarska korona. Napis na grobie wystawia cnoty zmarłego. Przy otwarciu grobu (1781) znaleziono ciało owinięte trzema tunikami, z których wierzchnia była bardzo bogato ozdobiona. Były to szaty, które sycylijscy Arabowie 1211 ofiarowali Ottonowi IV. U boku monarchy leżały miecz i berło, na poduszce jabłko. Ponad ciałem cesarza znajdowały się zwłoki Piotra II. aragońskiego i jakiejś kobiety.

Obok na lewo przy ścianie: sarkofag marmurowy **Wilhelma, księcia ateńskiego**, swna Fryderyka II. († w Palermo 1338).

Za grobowcem Fryderyka II., sarkofag z kamienia wapiennego **króla Rogera II.**, wykonany 1185—87. Baldachim dźwiga sześć korynckich

kolumn o pięknych kapitelach. Na cokole napis z data śmierci (w lutym 1154).

W IV. kaplicy z pr. str.: *Pietro Novelli*, Loyola i Franciszek z Paoli przed Chrystusem. III. kapl. z pr. str. (*capp. Cecilia*), na lewej ścianie: *Santa Cecilia* i piękny anioł, który klęcząc u stóp jej gra na lutni (albo św. Barbara?), dzieło malarza północno-włoskiego, a nie *Antonia Crescenzo*, któremu dawniej obraz ten przypisywano.

W kaplicy św. Rozalii (na pr. od chóru): Dwie rzeźby, epizody z życia tej świętej, wykonał *Valerio Villareale*, uczeń Canovy; arabeski marmurowe wykonał *Gagini*. **Srebrna trumna św. Rozalii**, wążąca 412 kg, pochodzi z r. 1631, odsłaniają ją jedynie 11 stycznia, 15 lipca i 1 września. Dziełem *Gaginiego* są także marmurowe posągi 11 apostołów we większej absydzie, pod każdym z nich rzeźba z wyobrażeniem męczeństwa jego. — Na lewo od wielkiego ołtarza, ponad przepysznie wykładaną posadzką, marmu-

rowy tron królewski z mozaiką; po prawej stronie tron marmurowy arcybiskupi. Pierwszy ma napis: „*Prima sedes, corona regis et regni caput*“, drugi: „*Trinacriae prima metropolis sedes*“. — W 8. kapl. z lewej str.: Zastona ołtarza (paliotto) i grobowce z rzeźbami *Gaginiego*. — 7. kapl. z lewej str.: Posąg Madonny, dzieło Dalmatyńca, Franciszka Laurana, 1469. Po obu bokach groby dwóch arcybiskupów palermitańskich, Mormila Rafaela i Pignatellogo Dominika. — Przy IV. filarze z lewej str. (naprzeciw bocznego wejścia): *urna na wodę święconą*, ozdobiona pięknymi rzeźbami; na dole chrzest Chrystusa, na górze poświęcenie wody do chrztu, szkoła florentyjska, w. XV. — II. kaplica z lewej str.: *Gagini*, posąg Madonny.

Na końcu prawej nawy bocznej zakrystya. (Zakrystyan otwiera na żądanie, 50 c.). Widzieć tu można niektóre szczątki, wydobyte z grobów królewskich, jak czepek Konstancy aragońskiej, kawał szaty Henryka VI. itp.

Krypta (otwarta z rana 7—11 godz., zakrystyanowi 50 c.), do której się schodzi w dół obok królewskiego tronu, miała pierwotnie trzy nawy, obecnie dwie, z dwoma rzędami kolumn z syenitu. Tu znajdują się **groby 24 arcybiskupów Palerma** (niektórzy z nich spoczywają w starożytnych sarkofagach). Między innymi spoczywają tu: *Federigo d'Antiochia* († 1305, rycerz leżący na pokrywie, z XVI. w.); *Giov. Paternó* († 1511, figura w rzeźbie w szatach pontyfikalnych jest dziełem *Gaginiego*); *Walter of the Mill*, założyciel tej katedry († 1190).

Na północnej stronie katedry, w zachodnim końcu, dawna **Cappella di Santa Maria l'Incoronata** (do r. 1410 kaplica koronacyjna), szczątek dawnej katedry, poświęconej w r. 608. W kierunku ku via Bo-

nello resztki pięciu łuków z czterema kolumnami; należały one do loggii, skąd świeżo koronowany król ukazywał się ludowi, który go witał oklaskami.

Naprzeciw chóru katedry, we via Incoronazione nr. 5, znajduje się **Badia Nuova** (D 3) z 13 freskami na powale, pendzla *P. Novellego*: Wniebowstąpienie, Św. Franciszek w drodze do raju, Natchnienie św. Bonawentury, Oblóczyny

św. Klary i inne. – Na zachodniej stronie placu Katedralnego wznosi się **palazzo Arcivescovile** (pałac arcybiskupi, D 3), zbudowany w r. 1458, później rozszerzony; ponad bramą herb założyciela, arcybiskupa *Simona Bologna*. – Na północnym końcu tego pałacu, **Ospedale dei sacerdoti** (D 2, 3), szpital kapłanów, którego kaplica zawiera na wielkim ołtarzu Pietà, dzieło *Marcella Venusti*. – Wracając przez via Bonello, przybędziemy na **piazza Vittoria** (C 2), największy, ale nie bardzo ożywiony plac Palermo, gdzie się znajdują pałac arcybiskupi, którego główny front wychodzi na plac Katedralny, gmach prefektury, zamek królewski i dwie kasarnie. Na południowo-wschodnim końcu tego placu leży **Caserma Trinita**, niegdyś pałac hrabiego **Mattea Sclafaniego** z r. 1330. W r. 1432 przeznaczył go król Alfons na szpital (*Ospedale Grande*), od r. 1852 służył gmachem za kasarnię.

Ze średniowiecznej strony zachodniej pozostał tylko kawał muru, na str. południowej i wschodniej zachowała się jeszcze w części stara dekoracja gotycka. Na ścianie południowej il. podwórze widnieją sławne malowidło enkaustyczne: **Tryumf śmierci** z XV. w., przypisywane

dawniej *Antonemu Crescenzi* (patrz wyżej str. 420 i 427), prawdopodobnie jest to jednak dzieło flamandzkiego malarza, który miał tu bać w czasie choroby. – Klucz do miejsca, gdzie się obraz znajduje, w kościele La Martorana; custode stamtąd odprowadza zwiedzających.

Na zachodnim końcu Corsa Vittorio Eman. znajduje się **Porta Nuova** (C 2), brama tryumfalna w stylu baroku, wzniesiona w r. 1535 na cześć Karola V., z okazji wjazdu jego do miasta. Zdobią ją rzeźby, popiersia w medalionach i orły. W r. 1668 zburzył ją piorun, poczem ją jednak odbudowano według pierwotnego planu. Górna część bramy jest połączona korytarzem z pałacem królewskim i można ją stamtąd zwiedzić; piękny widok dokoła. Ponieważ brama ta miała uświetnić zwycięstwo Karola V. w Tunisie, przeto cztery olbrzymie karyatydy po str. zewnętrznej przedstawiają czterech jeńców afrykańskich.

Palazzo Reale (C 2), na podwyższonej terasie, w miejscu, gdzie niegdyś się znajdowała pretura rzymska, na najwyższym punkcie miasta.

Pałac ten zbudowali w IX. w. Arabowie, a w XII. w. stał się rezydencją normanów. Wnętrze jego, zwłaszcza część środkowa, urządzone z wielkim przepychem. W czasie wojen domo-

wych uległ pałac ciężkim uszkodzeniom, tak, iż Marcin aragoński obrał sobie na rezydencję raczej Palazzo Chiaramonte. W r. 1600 poczynił w nim wicekról Macqueda li-

czne zmiany, kazał wzniesić dzisiejszą fasadę i loggie i pałac stracił wtedy swoje piętno starożytne. Z czasów normandzkich posiada jeszcze tylko dwa zabytki, ale są to prawdziwe klejnoty, mianowicie: *Cappella Palatina* i komnata króla Rogera (*stanza di Ruggiero*).

Przez bramę idziemy na lewo na *dziedziniec zamkowy*, otoczony arkadami. wstępujemy z lewej strony po schodach, a na I. piętrze zwracamy się na prawo i przybywamy

do biura administracji pałacu (*Amministrazione della Real Casa*), gdzie się otrzymuje bezpłatnie permesso do zwiedzenia komnat królewskich, kaplicy Palatina i Villi Favorita. Wstęp do komnat i do Cappella Palatina wolny we czwartek i w niedzielę 9—4 godz. Napiwek służącemu, który otwiera komnaty i oprowadza zwiedzających, 50 c.—1 l., w Cappella Palatina 50 c. Inne napiwki wykluczone, także osobnego przewodnika nie trzeba.

Kaplicę Palatina (wchód naprzeciw biura administracji) począł budować Roger w r. 1129. W r. 1132 uzyskała ona prawa kościoła parafialnego, w r. 1140 została poświęcona, a w r. 1156 ukończona. Przedsiönek jest szczątkiem krążanka, który niegdyś kaplicę otaczał, ostrołuki jego opierają się na siedmiu kolumnach z wschodniego granitu o kapitelach naśladowujących korynckie; mozaiki (dzieje Absaloma, Rogera i Ferdynanda Katolickiego) pochodzą z r. 1506, a zostały w r. 1800 odnowione. Po lewej str. na ścianie widnieje napis w języku łacińskim, greckim i arabskim, odnoszący się do zegara nadzwyczaj kunsztownego, który z polecenia króla Rogera sporządził w r. 1142 pewien mistrz z Malty. — Kaplica sama jest to mała, 32 m. długa, 13 m. szeroka, wspaniała bazylika o trzech nawach i trzech absydach. Bogactwo kolorów, połączenie różnych stylów budowy: starożytnego, bizantyńskiego, arabskiego i zachodnich, tudzież mrok, jaki wewnątrz panuje, olśniewają każdego. Kolumny starożytne, z egipskiego granitu, białego marmuru i t. zw. cipollino, mają kapitele w stylu starożytnym, a łączy je ze sobą po pięć ostrołuków. *Kopuła* 18 m. wysoka, zbudowana jest w stylu bizantyńskim, ma ośm małych okien, przepuszczających słabe światło do wnętrza i pokrywają ją napisy greckie i łacińskie. Balustrady marmurowe, ozdobione mozaiką, oddzielają od nawy podwyższoną przestrzeń pod kopułą, tudzież absydę środkową. Nawa środkowa, 19 m. długa, a 12 m. wysoka, ma płaską *powagę stalaktytową*, bogato malowaną, na niej kasetony w formie gwiazd, okolone napisami kuficznymi tj. staroarabskimi. Skrzydła nawy poprzecznej (13½ m. długiej, 7 m. szerokiej) są kryte sklepieniem beczkowym, nawy boczne mają dachy drewniane. Z pr. str. przytyka do chóru marmurowa *kazalnica*, ozdobiona mozaiką; przed nią z pr. str. marmurowy *świecznik*

wielkanocny, 4 $\frac{1}{2}$ m. wysoki, robota normandzka; jedno i drugie z XII. w. Na świeczniku tym widnieją na dole myśliwi, zwierzęta, aniołowie, Chrystus błogosławiący biskupa, dusza, którą anioł opiekuńczy prowadzi przed Zbawiciela, cztery ptaki drapieżne i cztery postaci trzymające czarę, które zostały dodane później, bo w XV. w. Gotyckie stalle na chórze są nowożytnie. Na zachodnim końcu nawy środkowej wznosi się marmurowy *tron królewski*, ozdobiony mozaiką, z herbem aragońskim i sabaudzkim. Wszędzie widnieją prześliczne mozaiki na złotym tle, najlepsze oświetlenie po 10 godz. z rana. Posadzkę tworzą barwne kamyki.

Mozaiki na ścianach nawy głównej przedstawiają 34 scen ze Starożytności, począwszy od ścian południowej (Stworzenie świata, Grzech pierwszych ludzi i t. d.). — Chór ze starymi mozaikami zawiera epizody z życia Zbawiciela, w głównej absydzie olbrzymia półfigura Chrystusa, udzielającego błogosławieństwa, w dole Przenajświętsza Panna, św. Jan Chrzciciel, Jakób, Magdalena i św. Piotr; w północnej absydzie olbrzymia półfigura św. Pawła, poniżej św. Anna i Matka Boska, z lewej str. św. Filip, z pr. św. Sebastian. W południowej absydzie olbrzymia półfigura św. Andrzeja, w dole św. Józef z Dzieciątkiem Jezus, z lewej str. Barnabasz, z pr. Stefan. W nawach bocznych postaci świętych. Wiele mozaik zo-

stało później odnowionych i uzupełnionych. Najdawniejsze, na ścianach chóru, pochodzą jeszcze z czasów Rogera, tylko postać Madonny została później uzupełniona. Postać Chrystusa przedstawiona jest tak, jak ją widzimy we wszystkich normandzkich mozaikach, zwłaszcza w Cefalu. Najnowsze mozaiki są ponad tronem królewskim.

Na lewo od wejścia prowadzą drzwi brązowe, ozdobione ornamentami w stylu starożytnym (z czasów normandzkich) do zakrystyi, zawierającej **archiwum dokumentów greckich, łacińskich i arabskich**. W przyległym pokoju z lewej strony znajduje się **skarbiec**, na uwagę zasługuje nr. 7, duża szkatułka z kości słoniowej arabskiego wyrobu i ostensorium z r. 1600

Z kaplicy idziemy głównymi schodami, po zachodniej stronie podwórza, do arkad II. piętra, potem na lewo aż do korytarza, w którym l. drzwi z pr. str. mają napis R. Osservatorio. Jest to wchód do **obserwatorium astronomicznego**, urządzonego na wieży *S. Ninfa* (dawniej zwanej *Torre Pisana*), która jest najdawniejszą częścią zamku i pochodzi jeszcze z czasów normandzkich. Do zwiedzenia tego obserwatorium, skąd w r. 1801 odkrył *Piazza Cererę*, wymagane pozwolenie (*permesso*) dyrektora.

Wznosi się ono 75 m. nad powierzchnią morza. Wstęp od 10—3 godz., custode 50 c.—1 l. Bezpośrednio pod obserwatorium znajduje się sala zwana *dei quattro venti*, która niegdyś była kaplicą Roberta Guiscarda, przyozdobioną podów-

czas pięknymi mozaikami. Na uwagę zasługuje posąg brązowy Archimedes, który wykonał *Benedetto Civatelli*, twórca sławnej grupy braci Kanaris we Villa Giulia (patrz wyżej str. 433). — Z płaskiego dachu wspinały widok dokoła.

Drzwi na końcu wymienionego powyżej korytarza wiodą do komnat zamkowych, z których na szczególniejszą uwagę zasługują **sala z portretami wicekrólów** i komnata Rogera (**stanza di Ruggiero**). W l. z tych sal znajdują się wizerunki wicekrólów Sycylii od r. 1488. Cztery brakujące obrazy spalono w czasie rewolucyi przeciw Burbonom. Wtedy to wyrzucono także przez okno na ulicę *tron Burbonów* ze *sali tronowej*. W suficie widać jeszcze ślady gwoździ, którymi był tam przytwierdzony baldachim ponad tronem, w r. 1848 zniszczony. *Stanza di Ruggiero* to prawdziwy klejnot artystyczny z czasów normandzkich, wschodnią i zachodnią jej ścianę zdobią inkrustacye mozaikowe z czasów Wilhelma I. (palmy, sceny myśliwskie, walki centaurów, pawie, arabeski i t. p.). Niemiecki orzeł na powale wskazuje, że za czasów Hohenstaufów salę tę odnawiano. — Oryginalną jest sala prywatna królewska w *stylu pompejańskim* i gabinet w *stylu japońskim*.

Naprzeciw lewego skrzydła zamkowego widnieje *pomnik marmurowy Filipa V.*, wzniesiony tam w r. 1856 na miejscu dawniejszego pomnika Filipa IV., który został zburzony w r. 1847. Ośm posągów wyobraża państwa, które niegdyś podlegały berłu Filipa IV., a rzeźby przedstawiają cztery części świata. — Naprzeciw zamku, przy piazza della Pinta, znajduje się kościół

San Giovanni degli Eremiti. Wchód we via Benedettini, przy bramie ogrodowej należy dzwonić. Napiwki są wzbronione, custode sprzedaje natomiast różne drobne przedmioty starożytne. Stary ten kościół jest dziwną budową z r. 1132 o pięciu kopułach i stanowi dziś, jako monumento nazionale, własność państwa.

Wnętrze kościoła ma kształt t. zw. egipskiego krzyża (T) o trzech absydach, nawę podłużną dzieli ostrołuk na dwa kwadraty, pokryte dwiema kopułami, trzy inne kopuły wznoszą się ponad trzema kwadratami nawy poprzecznej. Główna absyda wysuwa się nieco naprzód, boczne zaś absydy tworzą poniekąd nisze. — W części południowej znaj-

dują się szczątki małego meczetu, który pięć kolumn dzieliło niegdyś na dwie nawy, mały krużganek prowadził na czworokątne podwórze. Normanowie urządzili tu cmentarz dla dworzan; zachowały się jeszcze resztki fresków z XII. w. — Po II. str. krużganek z r. 1148, którego piękne, dobrze zachowane łuki przypominają krużganek w Monreale.

II. Północna część miasta. Od katedry (D 3) idziemy przez via Bonello, potem na prawo przez via Gioseni i piazza de' 40 Martiri, do okazałego *Monte di Pieta* z r.

1591, z dorycką kolumnadą z r. 1786. Stąd przez szeroką *via dello Santo Spirito* dostaniemy się do **Sant' Agostino** (E 4); kościół ten zbudował w r. 1275 Karol Andegaweński ponad kościółkiem normandzkim San Nicola, w r. 1506 i 1672 przebudowano go. Fasada została odnowiona w r. 1306 i ma jeszcze dawny główny portal. — W kierunku zachodnim przybędziemy do hali targowej, *Nuovo Mercato* (E 3). W pobliżu *piazzetta San Marco* i założony przez Wenecyan, piękny kościółek renesansowy **San Marco** (E 3).

Via Sant' Agostino łączy się na wschód z *via Macqueda*, drugą główną ulicą miasta. Założył ją w r. 1600 wicekról *Macqueda*, jest ona 11½ m. szeroka, a od *Porta Sant' Antonino* aż do *Porta Macqueda* 1376 m. długa. Na jej północnym końcu wznosi się po lewej str. *Teatro Vittorio Emanuele* (Massimo, E 4), który zbudował genialny architekt *Basile* (na miejscu zniesionych klasztorów) dla 3200 widzów. Na schodach zewnętrznych dwie grupy brązowe: z lewej str. lew z liryką (wyk. M. Rutelli), z prawej str. lew z tragedią (wyk. B. Civiletti). Przez *Porta Macqueda* (F 4) i przez *via Ruggiero Settimo*, oraz przez *piazza dei Quattro Canti di Campagna* wychodzimy na *piazza Ruggiero Settimo* (G 4), gdzie się wznosi pomnik tego sławnego męża stanu i patrioty († 1862, wykonał Delisi), którego nieśmiertelne zasługi wyrażają trzy daty na postumencie: 1812 (konstytucja liberalna), 1820 (samodzielna Sycylia) i 1848 (powstanie przeciw Burbonom). Naprzeciw pomnik *Carla Cottone*, księcia Castelnuovo, również wielkiego patrioty (z liczbami lat 1811, 1812, 1822), założyciela instytutu rolniczego. — Za pomnikiem *Settima* piękny teatr *Politeama Garibaldi*, który zbudował *Damiani* w latach 1865—75. Przedłużenie *via Ruggiero Settimo* tworzy *via della Libertà*, na jej końcu piękny *Giardino Inglese*.

Wracamy teraz do *Porta Macqueda*, a stąd idziemy na południe aż do schodów z lewej strony. Na lewej ścianie oznajmia napis, że przed kościołem *Santa Maria della Volta* poległ w r. 1647 przewodnik ludu, *Giuseppe d'Alesi* (sycylijski *Masaniello*). W *Santa Maria della Volta* na II. ołtarzu z pr. str.: *Andrea Brescianino*, *Madonna* (obraz przypisywany *Rafaelowi*). Po drugiej stronie *piazza Nuova* prowadzi *via de' Fornari* na wschód na *piazza Caraccioli* (D 5), gdzie za czasów arabskich był plac targowy, a za panowa-

nia domu Andegaweńskiego targowica mięsna (boucherie), stąd dziś jeszcze zowie się on „ucceria“. We via d'Argenteria wznosi się fasada renesansowa kościoła di *Sant'Eulalia dei Catalani* (D 5) z czterema popiersiami królów aragońskich w reliefach i z herbem hiszpańskim, wewnątrz po pr. str.: *Gerardo Storino* (szkoła Ainemola), *Madonna di Monserrato*, 1582. — W pobliżu ożywiona *piazzetta Garaffello* (D 5); w domu pod nr. 16 (z popiersiem Karola V.) urodził się ojciec kardynała Mazzariniego. — Stąd na lewo, idąc przez via Materassai i vicolo Argenteria vecchia, przybywamy do kościoła św. Dominika (patrz niżej) i obszedźszy go, dostajemy się na via Bambinai, gdzie się znajduje

Oratorio del Rosario, zbudowane w r. 1578, z bogatą dekoracją stiukową, którą wykonał *Giacomo Serpotta* w r. 1720. (Klucz w parterze domu pod nr. 16, gdzie się należy zgłosić między godz. 12 a 2).

Na wielkim ołtarzu: **Van Dyck**, *Madonna del Rosario*, jedno z najlepszych dzieł tego mistrza, które stworzył w r. 1623 w Palermo, licząc lat 25; Przenajświętsza Panna podaje różaniec św. Dominikowi, przed nim klęczy św. Rozalia, św. Ninfa spogląda w górę w zachwyceniu, z boku św. Oliva, Róża, Agata i Krystyna. Na ścianach: nr. 5, 13. *Pietro*

Novelli, Dysputa doktorów w świątyni i Zesłanie Ducha św.; nr. 1. *Giacomo lo Verde* (uczeń Novellego), Zwiastowanie; 6. 11. 14. *Luca Giordano*, Modlitwa w ogrodzie oliwnym, Zmartwychwstanie, Wniebowzięcie Najśw. Panny. — 7. 8. 9. *Szkoła flamandzka*, Biczowanie, Włożenie Chrystusowi korony cierniowej, Chrystus niosący krzyż.

Kościół **San Domenico** (E 5), przy placu tej samej nazwy, zbudowany w r. 1300, odnowiony w r. 1458 i 1640, jest największym kościołem Palermo. Bazylika ta o trzech nawach i 16 kolumnach marmurowych, może bez chóru pomieścić 12.000 osób. W ostatnich latach stał się ten kościół sycylijskim Panteonem, gdyż umieszczono tu grobowce, popiersia i kenotafia (patrz str. 434) znakomitych mężów Sycylii.

Poczynając od I. pilastra z pr. str. widzimy popiersie Wincentego Riolo, sławnego malarza (ur. 1772 † 1837). — W II. kaplicy z pr. str. medalion marmurowy margrabiego di Villabianca († 1802) i matematyka Giovanniego Gorgone († 1868). W III. kaplicy na ołtarzu cenne płótno *Fondullego* z Kremony, wyobrażające św. Tomasza i św. Magdalene przed krzyżem. Nadto pomnik dwóch sióstr, Józefiny i Anetty Turrisi Co-

lonna, poetki i malarki. — II. pilastr: Popiersie malarza Giuseppa Velasqueza z Palermo. — III. pilastr: Popiersie sławnego lekarza, Michela Pandolfino. IV. pilastr: Popiersie malarza Giovanniego Patricolo i grobowiec sławnego męża stanu, Emerica Amari. W VI. kaplicy piękne płótno sławnego *Giuseppa Velasqueza* (patrz wyżej), przedstawiające św. Wincentego Ferreri (1790). VI. pilastr: Popiersie sławnego ar-

cheologa, Antonia Mongitore. — W kaplicy na prawo od chóru piękna płaskorzeźba *Antoniego Gaginięgo*, Madonna i głowy aniołów. Naprzeciw Pietà ze *szkoły Gaginięgo*. Grobowiec archeologa Dominika Lo Faso jest kenotafem, wykonanym przez architekta *Napoleona Giachery*. W kaplicy na lewo od chóru znajdują się popiersia sławnego chirurga, *Giovaniego Salemi*, historyka *Rosario Gregorio* i grobowiec *Ruggiera Settimo* z jego popiersiem. Piótno wyobrażające św. Dominika jest pendzla *Paladina*. — W nawie poprzecznej z pr. str. grobowiec *Franciszka Crispi*, sławnego ministra włoskiego, twórcy trójprzymierza, Sycylijsczyka, wykonany w r. 1905 przez *Nicoliniego*. — W lewej nawie poprzecznej, na wąskiej ścianie, cenne piótno *Vincenza Ainemola*, Madonna, której składają cześć św. Dominik, Krystyna, Tomasz, Ninfa. Popiersia *Piotra Novellego* i *Giuseppa Crispi*, profesora języka greckiego. — W VII. kapl. z lewej str. na lewej ścianie: Bóg-Ojciec, Ukrzyżowany i gołąb, rze-

źba z r. 1477. — W V. kapl. z lewej str. obraz ołtarzowy *Filippa Paladino*, San Raimondo Pennafort. Posąg św. Anny, dłóta *Gaginięgo*. Następuję popiersie sławnego historyka, *Gioacchina Ventura*. — W III. kapl. z lewej str. grobowiec księcia *di Villarosa*. Następuję popiersie historyka *Agostina Gallo*. W II. kaplicy kenotaf poety *Michelangela Monti* i grobowiec sławnego poety sycylijskiego, *Giovaniego Meli*. — U I. pilastra grobowiec *Franciszka-nina Dominika Scina*, znakomitego archeologa i literata. — W I. kaplicy piękny posąg św. Józefa ze *szkoły Gaginięgo*.

W kościele tym dnia 25. marca 1848 *Ruggiero Settimo*, naczelnik prowizorycznego rządu sycylijskiego, powitał w imieniu narodu parlament Sycylii. — W przyległym klasztorze św. *Dominika*, który dziś zajmuje Towarzystwo poświęcające się badaniu dziejów ojczystych (*Societa di storia patria*), piękna płaskorzeźba *Łukasza della Robbia*: Przenajświętsza Panna, której św. Hieronim cześć oddaje.

We via Bandiera, ku zachodowi, po lewej str. (nr. 14) **palazzo Pietratagliata** (niegdyś *Termini*), z XII. w. z portalem o ostrych łukach; ponad oknami ma on jeszcze cztery stare łuki, a ponad IV. oknem z lewej strony starą wieżę z blankami. — Dalej po lewej str. **San Pietro Martire** (E 4) z r. 1656; II. kaplica z lewej str.: *Vinc. Ainemolo*, Św. Piotr odbiera koronę męczeńską, po lewej str. św. Stefan, św. Atanazy, po pr. św. Agata, św. Katarzyna; w środku: Matka Boska z Dzieciątkiem Jezus; II. kaplica z pr. str.: *Tenże*, Złożenie do grobu (częściowo odnow.). — Na prawo przez via Patania idziemy do kościoła **dell' Olivella** (E 5), z obrazami *Filipa Paladina* w lewej i prawej nawie poprzecznej; II. kapl. z pr. str.: *Lorenzo di Credi*, Adoracya Dzieciątka. Obok z pr. str. **Oratorio**, piękna budowa *Maravuglia* z r. 1770 w stylu Bramanta. — Po lewej str. w budynku, który był przedtem klasztorem mnichów dell' Oratorio, znajduje się

Museo Nazionale.

Wstęp 1 l., w niedzielę wolny. Muzeum otwarte od 10—3 godziny,

w niedzielę od 11—3 godz. Zamknięte w Wielki Tydzień, w trzy ostatnie dni karnawału i w święta urzędownie uznane (patrz str. 14).

Dyr.: prof. Salinas. — Katalog w włoskim języku, wydany przez tegoż, jest jeszcze z r. 1901 (III. wydanie).

Parter. I. podwórze (primo cortile). W środku: Tryton, posąg z XVI. w., ozdoba studzienna z Palazzo Reale. — Z tyłu po lewej str. kolumna, ustawiona na piazza Croce dei Vespri w r. 1737, ku pamięci Francuzów, zamordowanych w r. 1282 w czasie t. zw. niesporów sycylijskich. — Pod arkadami: portale, rzeźby i napisy ze średnich wieków i z epoki odrodzenia. — Przy ścianie obok wejścia z pr. str. malowana statua Madonny z r. 1500. Przy prawej ścianie ołtarz z tufu z gotyckimi ornamentami z XV. w. z kościoła San Michele Arcangelo. — Ostrołuk z pałacu Sclafani (str. 444) w środku ściany prowadzi do bocznej sali del San Giorgio, gdzie się znajduje ołtarz, rzekomo dzieło *A. Gagini*, pochodzący z zakryty kościoła św. Franciszka z Asyżu. Widzimy tu św. Jerzego na koniu między medalionami sześciu świętych w reliefie. — Po prawej str. z tyłu: *altare di San Luigi*, którego kolumny tworzyły niegdyś oprawę sławnego obrazu Rafaela, Spasimo di Sicilia. — Na lewo od ołtarza św. Jerzego dwa portrety w płaskorzeźbie. Dalej na lewo: odlewy gipsowe dzieł z XIV., XV. i XVI. w. — Idziemy z powrotem na małe podwórze, tu widzimy przy ścianie w głębi (od pr. str. ku lewej): nr. 1220. Malowana statua Madonny z r. około 1500; nr. 998. Głowa portretowa z epoki odrodzenia. — Na ścianie poprzecznej, na prawo: 1039. *Antoni Gagini*, posąg Madonny; z lewej str. 999. Rzeźba wyobrażająca Matkę Boską. Dwoje drzwi o bogatych ornamentach renesansowych wiedzie do dwóch małych pokoików w głębi podwórza (*stan-zette*), gdzie się znajdują dwa powozy galowe senatu palermitańskiego z XVIII. w. Większy z prawej str., ozdobiony jest malowidłami *Giuseppa Velasqueza*. — Przy lewej ścianie piękne drzwi z XVI. w. Między dwiema kolumnami z palazzo Sclafani schody do wyższych piętr.

II. podwórze (secondo cortile), niegdyś krużganek. Napisy, sarkofagi, nagrobki t. zw. cippi, odłamy architektoniczne, po lewej str. z Sy-cylii, po pr. z innych krajów lub niewiadomego pochodzenia. Obok pr. ściany, w pobliżu wejścia, imitacya okna z katedry w Monreale; dalej nr. 717. Eskulap; 752. Selene i Eros (grupa, do której należał śpiący Endymion). Naprzeciw sycylijskie agaty; 715. Alceusz; 781. Fragment fryzu z Partenonu, powyżej dwie małe rzeźby z grobowców z Aten; prawie na samym końcu ściany, dwie małe greckie rzeźby: 773. Młodzian z naczyniem na wonne maści, przy kąpielach używane; 797. Tancerka. Przed ścianą tylną (od pr. str. ku lewej): Klau-dyusz (?) siedzący (tors z gipsu), po prawej i po lewej str. rzymskie posąжки z porfiru i granitu. — Zeus stojący, posąg z Tyndaris, z greckiego marmuru (znacznie odnawiany), po obu stronach dwa rzymskie kandelabry marmurowe (z tyłu wchód do wazkiego westybulu). — Po lewej str. olbrzymi posąg Jowisza siedzącego, odzianego w chiton i himation, znaleziony w Solunto 1825, po bokach dwie kolumny, które tworzyły niegdyś część tronu tego boga. — Przy lewej ścianie korytarza: sycylijskie starożytności (od pr. str. ku lewej), pomalowana ściana z maskami z domu w Solunto; przed nią, w podłodze: przed-historyczny grób z okolicy Palermo. Dalej na lewo (pod napisem „Solunto“) nr. 416. Grupa archaiczna, kobieta, prawdopodobnie bogini, siedzi między dwoma lwami, skrzydlatymi i odzianymi w szaty. Od strony podwórza: na półkolumnie zegar słoneczny z marmuru z Tyndaris. Zajmujące dwa napisy: nr. 55. Napis grecki na cześć gimnazjarcha Antallusa Ornica. Nr. 56. Napis łaciński, który *respublica Soluntinorum* umieściła na cześć Fulvii Plautilli, żony Caracalli, wygnanej przez niego do Lipari. Pod „*Libeio*“ nr. 464. Napis fenicki z Lilibeo, z wrytym rysunkiem, pochodzący z votum, jakie ślubował nie-

jaki Hanno bogowi Baalowi Anmonowi, godne uwagi szaty osoby i godła bóstwa. W oddziale „*Tauromenio*“, nr. 704. Posąg kapłanki Izdy, z Taorminy. Nr. 25. Rachunki urzędników z Tauromenium. — Nr. 1962. Napis L. Pliniusza Rufusa, legata Sextusa Pompejusza, odnoszący się do obwarowań Lilybaeum. — *Z Geli*. Duża podstawa z tufu z archaicznym napisem greckim, znaleziona w Terranova, najdawniejszy

być może epigraf grecki w Sycylii (*Pasadiaso to sama. Krates epoiei*).

W głębi napisy grobowe z Lipari na kamieniach z lawy. Jeden z marmuru (nr. 27) zawiera piękny epigramat grecki niejakiego Glafira z Kappadocji, zmarłego w Lipari, który „żył swobodnie (*paneleuteron*) i zażądał pięknych darów losu obok gorczycy życia“. (*kai kalon to tyches kai pikron oida biou*).

Idziemy przez podwórze obok basenu z trzcina papyrusową z Syrakuz, do wąskiego westybulu (poza posągiem Zeusa z Tyndaris). Tu znajduje się odlew gipsowy kaptelu ze świątyni G w Selinuncie i olbrzymiego telamona ze świątyni Zeusa w Girgenti.

Po prawej stronie mały pokój z dwoma *sarkofagami fenickimi*, w kształcie skrzyń mumii. Znaleziono je w Cannita, w pobliżu Palermo, 1695 i 1725. Na nakrywach

obydwóch wyobrazona jest postać kobiety. Są to jedyne niewątpliwe ślady Fenicyan w Palermo, które jednak zdradzają oraz wpływ grecki.

Przechodzimy obecnie do **sali di Panormo** (zwanej także *sala dei Musaiici*). Na podłodze widnieje tu *posadzka mozaikowa* 11,08 m. długa, 8,64 m. szeroka, w 33 oddziałach, pochodząca z końca I. w. po Chr.

Wykopano ją w r. 1869 z dużego mieszkania rzymskiego na piazza Vittoria. Całość, ozdobiona dokoła pasami i ornamentami ryb, dzieli się na 3 główne części. W pojedynczych oddziałach (od dołu do góry i od lewej str. ku prawej) są tu przedstawieni: I. 1, 2, 3. Trzech poetów siedzących. — II. Lato (po lewej str.). Jesień (po pr. str.). Powyżej: 1) Antiope. 2) Danae. 3) Leda. Jeszcze wyżej (z lewej str.): Wio-

sna; (z pr.) Zima. — W III. części. Z lewej str. głowa Heliosa, w środku Apollo, z pr. str. Pozejdon czyli Neptun. Powyżej dwa bogi wiatrów. Ponad nimi z lewej i prawej strony Nereida, w środku Europa. Powyżej Minerwa i (z prawej strony) Junona. Ponad niemi: Nereida, Pegaz i Nereida. Znow dwa wiatry. Na samej górze: 1) Herkules, 2) w środku Dyana i 3) postać niewiadoma.

Ściana tylna: *Posadzka mozaikowa* (pod Casa Maggio, via Macqueda nr. 239 znaleziona); widzimy na niej Orfeusza, grającego na lutni i otoczonego zwierzętami, jest ona 6,14 m. długa, 5,55 m. szeroka i pochodzi z końca II. w. po Chr. — *Z napisów* znalezionych w Palermo wymienimy najdawniejszy chrześcijański z r. 488 (nr. 57) i II. z r. 602, znaleziony w via Cavour pod pałacem Saponara, nagrobek *Piotra da Alessandria*, handlującego płótnem.

Sala del Fauno. W środku: wspaniały posąg **Satyra** z Torre del Greco, dar Ferdynanda II. — Na prawo, na cokole (nr. 1028), t. zw. *pietra di Palermo* z napisem hieroglificznym. Jest to fragment urzędowych annałów, zawierający różne darowizny, dni świąteczne i obrzędy i ceremonie religijne, wykonywane przez Faraonów z IV. i V. dynastyi, zwłaszcza przez wielkiego króla Snefru, około 5000 lat przed Chr. Zabytek ogromnie cenny dla swej treści i starożytności. — 713. Piękna herma brodatego Bachusa. — 710. Archaistyczna Pallas Atene. — Przy prawej ścianie: Archaistyczna Afrodyta. — Gzyms z trzema lwiami głowami i ze szczątkami malowanych szat, z doryckiej świątyni w Himerze, zburzonej w r. 409 przed Chr. — Obok po lewej str.: Statua bez głowy z Girgenti. — Przed tylną ścianą: sarkofag tufowy z jednego kamienia (monolit) z Girgenti, z śladami pomalowania. Po obu bokach drzwi lewej ściany, dwie rzymskie statuy portretowe z Tyndaris. Po pr. str. napisy z Selinuntu, jeden chrześcijański, lekko wryty, ze znakiem krzyża św. i literami a i omega, uwiecznia pamięć Ausaniasa dyakona.

Sala di Selinunte zawiera sławne, rzeźbami z trzech epok doryckiej sztuki (VII. VI. i V. w. przed Chr.) ozdobione **metopy** trzech świątyni w Selinuncie. Są one wykonane z żółtego kamienia tufowego, znaleziono je w r. 1822, 1831 i 1892. Przy lewej ścianie *najdawniejsze metopy ze świątyni C w Selinuncie*, zwanej świątynią Herkulesa. I. (z pr. str.) jest to metopa z rzeźbą, przedstawiającą wóz, zaprzężony czterema końmi (quadriga) i fragmenty trzech osób, które wozem tym kierowały (prawdopodobnie Helios i dwie Hory). — Na II. metopie widzimy Perseusza, w czapce i w butach, zabijającego Meduzę, z której krwi wyskakuje skrzydlaty Pegaz. Obok bohatera opiekuńcza Pallas Atene. — Na III. metopie Herakles (Melampygos), uzbrojony mieczem, niesie dwa duchy psotniki (Passalosa i Akmona Cerkopów), które go chciały w czasie snu okraść, skrępowane na rękach i nogach.

Styl tych trzech rzeźb na metopach jest znakomitym okazem najdawniejszego rzeźbiarstwa doryckiego, wkrótce po założeniu miasta Selinus w r. 628 przed Chr.

Przy ścianie z prawej str. *II. oddział metop z Selinuntu ze świątyni F*, z dwiema rzeźbami, tylko w dolnej części

zachowanemi, które należały do fryzu, przedstawiającego niegdyś bój Gigantów. I. Walka (prawdopodobnie) Artemidy z Gigantem. II. Walka (prawdopodobnie) Dyonizosa z Gigantem. -- Oba te reliefy należą do późniejszej epoki i znamionują wyższy rozwój sztuki.

Przy ważkiej ścianie w głębi *cztery metopy ze świątyni E, tj. świątyni Hery w Selinus*. I. (od lewej str. ku prawej). Walka Herkulesa z Amazonką, prawie nieuszkodzona. II. Zeus przyciąga do siebie Herę, która zrzuca z siebie zastłonę. III. Akteon walczy z psami, które Artemida na niego szczuje; okrywa go skóra jelenia, którą, wedle sycylijskiego poety Stesichora, mściwa bogini na niego zarzuciła, nie zamieniając go całkowicie w zwierzę, lecz łudząc jedynie psy. IV. Bogini Atene zabija Olbrzyma Enkeladosa. — Nagie części postaci kobiecych są wykonane z białego marmuru i umieszczone na tufie.

Na prawo znajduje się metopa źle zachowana i dotychczas dokładnie nie wyjaśniona. Metopy te przedstawiają, jak wspomnieliśmy, rozwój sztuki doryckiej w czasie od r. 628 przed Chr., kiedy Selinus założono, aż do jego zburzenia w r. 409 przed Chr.

Na osobnych podstawach znajdują się *małe metopy archaiczne* (Europa na byku, ze śladami pomalowania; Sfinks; Herakles poskramiający byka), znalezione w r. 1892. Inna znów metopa wyobraża Herę i Hermesa. — W szafach: fragmenty architektoniczne; kawałki rzeźb; nogi marmurowe z metopy, pochodzącej ze świątyni Hery; kłamry żelazne dla metop, pokryte ołowiem; lampa chrześcijańska bronzowa, znaleziona w mieszkaniu bizantyńskim w pobliżu świątyni C w Selinus. (Napis: Deo gratias). Na prawo fragmenty architektoniczne i napisy. Zajęcie budzi *długi napis grecki*, wryty na pilastrze tufowym, znaleziony 1871 w świątyni G w Selinus; wymienia on, którym bogom mieszkańcy tego miasta zawdzięczają swoje zwycięstwa i pochodzi prawdopodobnie z połowy V. w. przed Chr. — Przy końcu ściany: odłamy z kaplicy z V. w. przed Chr. t. zw. *aedicula Empedoklesa* w Selinuncie.

Na lewo znajduje się

Muzeum Etruskie (Museo Casuccini z Chiusi, w niedzielę zamknięte). Trzy sale wypełnione posągami, urnami z alabastru i terrakoty, sarkofagami z malowanymi napisami itd. —

Z I. sali prowadzą schody do magazynu w suterenie (nieprzystępnego dla publiczności), gdzie się przechowuje tymczasowo nowo odkopane przedmioty z grobowców Selinuntu.

Wracamy na I. podwórze i idziemy schodami ze środka lewego korytarza w górę na I. piętro.

Pierwsze piętro. Sala Araba przedstawia rozwój sztuki arabskiej w Sycylii. Ponad wejściem, barwna imitacja kasetonu powały drewnianej z Cappella Palatina. Naprzeciw odlew gipsowy sklepienia stalaktytowego z zamku Cuba, a w górze dokoła sali odlew gipsowy dużego napisu arabskiego z tegoż zamku. Na ścianach, malowane rzeźby z drzewa i konsole z wieków średnich; odłam powały drewnianej w stylu arabsko-normandzkim, który z powodu kilkakrotnie tamże umieszczonego orła ma pochodzić z czasów Hohenstaufów; drewniana oprawa drzwi z Martorany. Staroarabskie roboty snycerskie, kraty okien, drzwi, balkon (wszystko to z Kairu). Na konsolach i w szafkach szklanych piękne naczynia brązowe, wspaniała waza gliniana, w białym i złotym kolorze z Mazary; garnki z białej gliny i dzbany; między brązami astrolabium z r. 955; arabskie napisy z grobowców.

Następuje sala z dawniejszymi obrazami szkoły włoskiej i niderlandzkiej, nowszymi rzeźbami itp., które nie budzą szczególniejszego zajęcia. Pochodzą one z zapisu *margrabiny di Torre Arsa, księżny Serradifalco*. Na uwagę zasługują Bachantka (dzieło *Val. Villareale*, † 1854) i cztery talerze fajansowe z Urbino.

Przechodzimy do sali di Serpotta z pięknymi figurami i dekoracjami stiukowymi dwóch kaplic ze Serpotty. Tymczasowo są tu przechowane zbroje i przedmioty z brązu. — Następuje z lewej str. Corridojo di Ponente, zawierający sycylijskie wyroby kuźnicze, naprzeciw wazy z czasów przedgreckich i piękne obrazki rodzajowe z IV. i III. w., figurki kobiece pomalowane w rodzaju tanagryjskich. Na lewo wiodą szklane drzwi do kaplicy, w której się znajduje srebrna płyta stołowa z klasztoru del Salvatore i inne artystycznie wykonane sprzęty. — Naprzeciwko Corridojo di Mezzogiorno, w nim majoliki ze Sycylii, Faenzy, z Pesaro i Urbino. Na lewej ścianie zbiór kafli majolikowych (XVII. i XVIII. w.) z napisami, herbami i obrazami, które umieszczone były na domach, jako odznaki właści-

cieli. Z pr. str. Madonna z pracowni *Andrzeja della Robbia*, nieco dalej w szafie wspaniała waza z Faenzy.

Przez przedsionek, w którym się znajdują etruskie brzozy i bryły ołowiu z rzymskim stemplem, idziemy na prawo do sali starożytnych brzozy. Z prawej str. widnieje tu piękna grupa studzienna: *Herkules obala doścignionego jelenia*. Starożytna ta grupa brzozy została wykopana w Pompei w r. 1805. Po lewej str. duży *baran (ariete)* z brzozy, który już od XI. w. miał się znajdować w Syrakuzach, gdzie służył wraz z drugą podobną figurą do ozdoby twierdzy Maniace, broniącej portu, poczem stał się własnością rodziny królewskiej, aż jako dar Wiktora Emanuela II. dostał się do tego muzeum. Na ścianach broń, dzbany z brzozy i ołowiane rury wodociągowe. — Przed oknem, na starożytnym stole pompejańskim, wazy brzozy. — Trzy pompejańskie obrazy ścienna, największy przedstawia scenę myśliwską, dwa inne sceny z komedyi i tragedyi.

Idziemy z powrotem do sal, mieszczących zbiór greckich waz. W I. pokoju z pr. str. najdawniejsze wazy z Geli, po lewej str. wazy z południowych Włoch. — W II. sali w szafach, na których oznaczone jest pochodzenie przedmiotów, znajdują się jużto korynckie naczynia z VI. w. przed Chr. (po pr. str. z Selinus), jużto attyckie (po lewej str. z Geli), między niemi (z V. i IV. w. przed Chr.) na środkowym stole wspaniała waza z *Geli* z czerwonymi figurami i wyobrażeniem *walki Amazonek*.

Na innych stołach: Nr. 656. Na wazie tej jest przedstawiony *Tryptolemos* na skrzydlatym wozie, obok niego Demeter, Persefone i dwaj królowie Attyki. Po str. przeciwnej Zeus między Tetydą i Jutrzenką (Eos), które zanoszą błagania za swych synów, Achillea

i Memnona. Pod figurami podpisy. — Nr. 1628. *Bachus i Ariadna* z licznym orszakiem. (Wytworne wykonanie, V. w. przed Chr.). — Pod szkłem: czara grecka, wyłowiona w zatoce Palermińskiej, wraz z korałem, który na dnie morza do niej przyrósł.

Corridojo di Tramontana. Tu znajdują się w szklanych szafach sycylijskie wyroby z terrakoty, figurki, reliefy i maski, które służyły niegdyś jako ozdoby architektoniczne, małe posążki bogów (niektóre z VI. i V. w. przed Chr.) jako dary wotywnie, tudzież zwierzęta ofiarne; lampy; broń i naczynia z brzozy; laska zakrzywiona (caduceus) z Imachary; pociski ołowiane z czasów wojny z niewolnikami, z napisem: L. Piso L. F. Cos., a także fenickie; — wyroby z kości słoniowej, między nimi t. zw. *tessera hospitalis*

z Lilybaeum, na której, na przedniej stronie, widzimy dwie splecione dłonie, na odwrotnej grecki napis, że Himilko Hannibal Chloros, syn Himilkona i Lykon, syn Diognetesas, zawarli przyjaźń; wreszcie przedhistoryczne wykopaliska z Sycylii, garnki i broń kamienna.

Na lewo wiodą drzwi do gabinetu numizmatycznego. Obok wązkich ścian I. pokoju znajdują się cztery gablotki z nowszymi monetami, tudzież z medalami. W środku, w I. i III. gablotce i obok ściany, kościelne naczynia ze złota, z kości słoniowej i z emalii i wyroby koralowe z Trapani z XVII. w. W II. zaś gablotce, z jednej strony bizantyńska emalia i starożytne klejnoty (jako to złote wieńce z grobów, srebrne fibulae, pierścienie z gemmami, bizantyński pierścień z małymi figurami z niello), z II. str. zaś wspaniały zbiór starożytnych monet sycylijskich. W szafie między oknami, odciski greckich i fenickich pieczęci w glinie, z świątyni C w Selinuncie. W trzech framugach okien, witriny z przedmiotami, znalezionymi w grobowcach obok Megary.

W ostatnim pokoju, wspaniałe ornaty kościelne z klasztorów S. Francesco i S. Cita; rząd (na konia) margrabiego Villena i gobelin z XVII. w.

Na drugim piętrze znajduje się galerya obrazów. Zaraz po lewej str. widzimy kilka płócien *bizantyńskich*, między niemi: 893. Św. Jan ze skrzydłami. 402. Chrystus i Łazarz w piekle (XII. w.). 401. Św. Jan, zwany tu „Petrus Lampardus“, sycylijskie naśladowanie pierwowzoru bizantyńskiego.

Małe drzwi obok wiodą na **III. piętro**, gdzie przechowane są pamiątki z dziejów Sycylii, zwłaszcza z krwawych lat 1848 i 1860, sycylijskie koronki i kostyminy osad albańskich w Sycylii. — Wracamy na **II. piętro**. Z prawej str. w Corridojo di Ponente: obrazy ołtarzowe z XIV. i XV. w., przeważnie jeszcze w dawnej gotyckiej oprawie. W pokojach obok tego korytarza, płótna ze *szkoły sycylijskiej od XVII.—XIX. w.* — W Corridojo di Mezzogiorno *szkoła sycylijska z XV. i XVI. w.* Z pr. str. Nr. 85. Madonna i święci, obraz *malarza sycylijskiego z XV. w.*, przedtem przypisywany *Ant. Crescenzi*. — Nr. 165. *Gius. Albina (il Sozzo)*, Madonna między dwoma aniołami. — Nr. 489. *Tommaso de Vigilia*, Santa Maria del

Carmine. — Z lewej str. Nr. 365. *Antonio Crescenzo*, kopia sławnego Spasimo Rafaela. — 814. *Rzekomo Antonio Crescenzo*, Madonna i św. Rozalia.

Pierwsza sala, sala del Romano, zawiera przeważnie płótna pendzla *Vincenza di Pavia*, zwanego *il Romano*. Z lewej str. Nr. 91. Biczowanie Chrystusa, z podpisem „*expensis nationis Lombardorum. 1542*“. Z pr. str. na górze. Nr. 88—93. Młodość Chrystusa w 6 obrazach, najpiękniejszy nr. 93, Przedstawienie w świątyni. — Nr. 97. Madonna jako wybawicielka dusz z czyśćca. — Nr. 103. Św. Tomasz z Akwinu, otoczony tłumem uczniów i zwolenników, po zwycięstwie nad kacerzem Averroesem, rzekomo płótno *Antoniego da Saliba*. — Nr. 102. Zdjęcie z krzyża, główne dzieło *Vincenza*, wykonane z głębokim uczuciem. — Nr. 169. Św. Konrad.

Druga sala, sala del Novelli, zawiera dzieła tego ostatniego z wielkich malarzy sycylijskich. Z lewej strony. Nr. 120. Portret własny. — Nr. 110. Matka Boska na tronie i kilku świętych. — Nr. 450. Zwiastowanie Najświętszej P. Maryi. — Nr. 114. Uwolnienie św. Piotra z więzienia. — Nr. 194 i 196. Resztki zniszczonych fresków z Ospedale civico (dzisiejszej Caserma S. S. Trinita). — Na górze: nr. 337. Matka Boska i św. Anna. — W przyległej sali z lewej str. znajduje się zbiór *robót snycerskich* z średnich wieków i nowszych czasów; model drewniany świątyni G w Selinus.

Perłą całego zbioru jest mały **niderlandzki tryptyk ołtarzowy** (nr. 59), umieszczony za szkłem w Gabinetto Malvagna, obok sali del Romano.

Tryptyk ten z r. 1501 przypisywano przedtem Janowi Van Eyck, obecnie zaś *Janowi Gossartowi Mabuse*. Jest on prześlicznie i bardzo starannie w miniaturze wykonany. W pośrodku, wśród gotyckiej architektury, Madonna z Dzieciątkiem i aniołowie, po lewej stronie św.

Katarzyna z pierścieniem, po prawej św. Dorota z różami. Zewnątrz na nakrywach: z lewej str. Adam i Ewa u wrót raju, z prawej kraj-obraz (okolica skalista). — Obraz ten ofiarował książę Malvagna Muzeum Narodowemu w Palermo, jako dzieło Dürera.

Prócz tego znajdują się tu: Nr. 48. *Holbein*, Portret mężczyzny. — Nr. 5. Rzekomy *Correggio*, Głowa Chrystusa. — Nr. 406. *Rafael (?)*, Judyta. — Nr. 58. *Memling (?)*, Madonna. — Nr. 35. *A. van Dyck*, Rodzina Rubensa. — Nr. 60. *Garofalo*, Madonna. — Nr. 230. *P. Potter (?)*, Krajobraz.

Trzecia sala (*Scuole Diverse*) zawiera płótna mniejszej wartości: z pr. str. Nr. 202. *Vanni Pisano*, Madonna (XIV. w.). — Nr. 73. *Bartłomiej de Canulio*, Madonna (r. 1346). — Nr. 535. *Fil. Paladini*, Św. Michał. — Nr. 146. *Szkoła Rubensa*, Przenajświętsza Rodzina. — Po lewej str. Nr. 532, 534. *Vasari*, Zbieranie manny spadającej z nieba. — Nr. 538. *Marco del Pino*, Nawrócenie św. Pawła.

Na prawym końcu korytarza di Tramontana i w obydwóch przyległych salach, umieszczona jest t. zw. *Quadreria Gallo*, tj. galeria obrazów ze spadku po literacie Agostino Galio z Palermo, obejmująca płótna malarzy sycylijskich (między nimi nr. 937. *Agostino Scilla* z Messyny, Talia wieńczy komedyopisarza gre-

ckiego, Epicharmosa) i obcych (*Rubens*, Pasterz i nimfa i inne). Oprócz tego obrazy ze szkoły hiszpańskiej, po lewej stronie zbiór starych ram i obrazów ze szkoły neapolitańskiej. W pokojach obok korytarza freski sycylijskie, zwłaszcza *Tomasza de Vigilia*, dawniejsze i nowe miedzioryty, rysunki i szkice.

Od Muzeum idziemy przez via Bara na wschód; w II. ulicy na prawo *San Niccolò de' Greci* (E 5), kościół parafialny Greków z r. 1540. Z tyłu przy via del Seminario *greckie seminaryum* dla albańskich osad Sycylii. — Via Lampedusa prowadzi w kierunku południowym do via Valverde; tu wznosi się kościół **Santa Cita** (E 5), zbudowany w r. 1586.

Za chórem, zakryta przez wielki ołtarz, duża rzeźba z trzech części złożona, dzieło *Antoniego Gaginięgo* z r. 1535: Narodzenie Chrystusa, śmierć Matki Boskiej, święci, aniołowie i piękne ornamenty. — Z lewej str., obok wejścia bocznego, w kaplicy na lewo od chóru (capp. *Scirotto*), na lewej ścianie, poza ołtarzem: barwna rzeźba *Antoniego Gaginięgo*, po lewej str. św. Antoni

z centaurem, w górze Madonna, z pr. str. św. Hieronim; piękne ornamenty.

W Oratorio di Santa Cita, na wielkim ołtarzu: *Carlo Maratta*, il Rosario (Różaniec). Ławki są wykładane perłową macicą. W stole obok wejścia, największa i najpiękniejsza płyta *agatowa* Sycylii. Dekoracja stiukowa jest dziełem *Serpotty*.

Naprzeciw fasady kościoła Cita znajduje się *Konserwatoryum muzyczne* (E 5); ponad drzwiami zwraca naszą uwagę normandzko-arabski ostrołuk. Z lewej strony tuż obok (via Squarcialupo 53): **Sant' Annunziata** (E 6), z fasadą renesansową z r. 1501, wewnątrz z r. 1345, nie jest dostępne. — **San Giorgio dei Genovesi** (E 6), kościół wzniesiony w r. 1591 przez kupców geneueńskich; wewnątrz w pięknym, chociaż pełnym prostoty stylu renesansowym, piękne gzymsy i kapitele.

Filary, kolumny, łuki i ołtarze boczne są z białozłotego marmuru, ściany i sklepienia malowane, po-

dłoga pokryta nagrobkami. — I. kapł z pr. str.: *Luca Giordano*, Matka Boska Różańcowa. — III. kapł. z pr.

str.: *Bernardo Castelli* (z Genui), *Tenże*, Męczeństwo św. Jerzego. —
 San Lorenzo, 1591. — IV. kapł. z pr. Ponad drzwiami wchodowem: *Fi-*
 str.: *Palma Vecchio* (?), Chrześc *lippo Paladino*, Św. Łukasz maluje
 Chrystusa. — Na wielkim ołtarzu: Przenajświętszą Pannę.

Przez Porta S. Giorgio wychodzimy na wolny plac; na lewo idzie *via Cavour*, a jej II. boczna ulica na prawo, *via Principe Scordia*, prowadzi na *piazza Ignazio Florio* (gdzie się wznosi pomnik senatora *Florio* z r. 1875, a w pobliżu nowożytny gotycki **Kościół angielski**, F 5). — Po pr. str. od Porta S. Giorgio znajduje się *piazza delle XIII. vittime*, z pomnikiem na cześć rozstrzelanych tu „13 ofiar“ rewolucyj z 4. kwietnia 1860.

Kierując się na prawo, wyjdziemy na *piazza del Castello*, na której wschodnim końcu leży zamek *Castellammare*, nad morzem, w znacznej części zburzony w r. 1860. Plac ten tworzy zachodni brzeg *Malego portu* (*La Cala*; D E 6), który jeszcze w X. w. był o wiele większy, później bowiem, przez trwałe podwyższenie się wybrzeża, morze ustawicznie się cofało. — Na południowym końcu placu, kościółek

Santa Maria di Piedigrotta (E 6), gustowna budowa w stylu późnego renesansu (1565). Nazwa ta pochodzi stąd, że w *grocie*, dziś zamkniętej małą kaplicą, znajdował się obraz *Mater Dolorosa*, czczony przez rybaków. Dokoła grotty piękny łuk rzeźbiony. Latarnia okrętowa w kształcie dwugłowego orła, tu przechowywana, oświetlała niegdyś galerę wodza floty sycylijskiej w bitwie pod Capo Corvo i jest darem z votum *Ottavia d'Aragona* za ocalenie z burzy po zwycięstwie nad Turkami w r. 1613. — Przez *via San Sebastiano* przybywamy do **Santa Maria la Nuova** (D 6); kościół ten, odnowiony w r. 1520, ma przedsionek przypominający *S. Maria della Catena*; wnętrze o trzech nawach zostało później udekorowane w stylu rokoko, nad ośmiokątnym chórem wznosi się kopuła.

II. Okolice Palermo.

1) **Zisa** (E 1), kwadrans drogi przed Porta Nuova. Po drugiej stronie tej bramy (C 2) prowadzi *Corso Alberto Amedeo* na zachód, do *via della Colonna rotta* i na *piazza Ingastone*, skąd idąc na lewo przez *via Zisa*, przybędziemy

do **Castello della Zisa** (dziś własność margrabiego San Giovanni; klucznik obok z pr. strony; wstęp 1 l.).

Normandzki ten pałac zbudował Wilhelm I. w r. 1164 i dał mu arabską nazwę *El'Aziz* („wspaniały“), którą później zwłószczono na Zisa. Napisy, których resztki się zachowały, są arabskie; także kolumny, ornamenty i sposób budowy są arabskie. — Budowa zewnętrzna z żółto-brunatnego wapiennego kamienia ciosowego składa się z trzech części. Brama środkowa została zeszcpeczona w roku 1636 niskim łukiem, prawie wszystkie okna zostały przemienione w czworokątne otwory, we wielu pokojach zachowało się jednak wewnątrz sklepienie stalaktytowe.

Od Zisy zwracamy się na północ i idziemy l. ulicą na wschód na *piazza Olivuzza*, gdzie się wznoszą liczne i bogate wille, między innymi *Villa Florio* (niegdyś Butera) i *Villa Serradifalco*. — Tramwaj do miasta.

Idąc od Zisy na południe i l. ulicą na prawo, przybędziemy przez *via de' Cipressi* w niespełna 10 min. do klasztoru Kapucynów (**Cappuccini**), w którego podziemiu (założ. w r. 1621) wystawione są ciała Palermitan, sztucznie zakonserwowane. Do roku 1880 nie było bowiem w Pal. należytych cmentarzy i tu tedy chowano zmarłych. W osobnym korytarzu ustawione są ciała mieszczan, osobno kobiet, osobno ks. Kapucynów. Zgroza przejmujące widoki tych szkieletów, ustawionych rzędami obok siebie, w mroku podziemia klasztornego. Zwykle też wchodzi się te groby w liczniejszym towarzystwie. Przewodnicy opowiadają, że pewna kobieta, która w r. 1849 odłączyła się od towarzystwa i przypadkiem tu zamknięta, spędziła w tem podziemiu całą noc, dostała nazajutrz z przerażenia pomieszania zmysłów. Każdy szkielet ma na piersiach tabliczkę, a na niej wypisane nazwisko zmarłego i datę

Najlepiej zachował się wewnątrz *westybul* ze studnią (fontanna ponad sztucznym głazem marmurowym). Na tylnej ścianie fryz mozaikowy na złotem tle z trzema medalionami (po lewej str. dwa pawie po obu bokach siedmioliścistej palmy; w środku: dwaj myśliwi po obu bokach drzewa pomarańczowego; z pr. str. znów pawie, między nimi palma. Na górze i na dole bogate ornamenty. Górne pietra są przebudowane. — Niegdyś otaczał ten pałac rozległy ogród z kwitnącymi drzewami pomarańczowymi i cytrynowymi.

śmierci. Najdawniejszy jest kościół Kapucyna z r. 1693, który dziwnem zrzuceniem ma jeszcze dobrze zachowany język, sterzący z poza zębów. W r. 1905 były w tym kościele prowizorycznie złożone zwłoki Franciszka Crispi (dziś w kościele św. Dominika, patrz str. 450) i kardynała Zelesii, które miały następnie być przeniesione do kościoła katedralnego.

Do klasztoru tego można także przybyć od ulicy, wiodącej do Monreale, mianowicie po koszarach artylerji (Caserma dei Borgognoni) należy iść przez *via di Pindemonte* na prawo (stąd przez *via de' Cipressi* i na lewo do Zisy, 10 minut drogi). — Z powrotem idziemy od *piazza Ingastone* ku wschodowi, przez *via d'Ossuna* ku dawnej *Porta Ossuna* (E 2). Tu odkopano przy *Corso Alberto Amedeo* w r. 1785 małe **katakomby** z czasów przedchrześcijańskich, bez pomników. W pobliżu, *via Papireto* nr. 22, *Istituto di Belle Arti*.

2) Cuba i Monreale.

Tramwaj elektryczny idzie od *piazza Bologni* przez *La Rocca* (gdzie się poczyna wyżyna) do (7,5 km.)

Monreale i kosztuje 40 c., napowrót 30 c. Na przestrzeni od *Rocca* do *Monreale* (1000 m.) jest to kolej li-

newkowa. Czas jazdy 35 minut. Jest to jedyne tego rodzaju urządzenie w Europie, gdyż przez dodanie osobnego wagonu nie trzeba się przesiadywać w Rocca, przy przejściu do systemu linewkowego.

Powóz od *Porta Nuova* do *Monreale* kosztuje (wraz z pobytem tamże i za jazdę z powrotem) 5 l. jednokonny, 10 l. dwukonny. — Z *Palermo* przez *Boccadifalco* (z wycieczką po drodze do *Baidy*) 15 l. i napiwek.

Od *Porta Nuova* (C 1) ciągnie się w prostej linii przedłużenie *Corsa Vittorio Emanuele*, *Corso Calatafimi*, który prowadzi do *Monreale*. Po 10 min. drogi, z pr. str. **Albergo dei Poveri**, zbudowany w r. 1746 dom sierot. Nieco dalej, po lewej str. (nr. 100), koszary artylerii, *Caserma dei Borgognoni*. Wewnątrz tych koszar, na podwórzu, wznosi się zdala widzialny zamek

Cuba (żołnierzowi towarzyszącemu daje się zazwyczaj kilka cygar). Zamek ten, jak to oznajmia napis arabski na górze na fryzie, zbudował Wilhelm II., około r. 1180. Wewnątrz w podwórzu resztki sklepienia stalaktytowego. Do wnętrza wstęp wzbroniony, niema tam jednak nic zajmującego. Pałac ten otaczał niegdyś rozległy park z obfitującymi w ryby stawami. Dziś pozostały tylko ślady tych stawów i po drugiej str. ulicy *pawilon*.

Wchód do tego pawilonu dawnego parku, zwanego *Cubola*, znajduje się o 10 minut drogi na prawo pod nr. 581 (należy pukać, napiwek). Dziś stoi ten pawilon w ogrodzie cytrynowym *cavaliera Napoli*; ma on ostre łuki i zgrabną kopułę, ornamenty koło łuków podobne, jak

u okien katedry. (Tutaj to rozgrywa się piękna nowela w Boccaccia „Decamerone V., 6: „Giovanni di Procida i i Restituta).

Pałac *Cuba* był od r. 1516 własnością prywatną książąt di *Pandolina*, którzy go wynajmowali na koszary kawalerii.

Wzdłuż *Corsa Calatafimi* przybywamy następnie w kilku minutach do (z lewej str. nr. 248) *Giardino di Acclimazione*, założonego w r. 1861 w celu popierania rolnictwa (służącemu 50 c.). — Kilka minut dalej, również po lewej str. ulicy, gdzie widnieje żelazne ogrodzenie i mały domek szwajcarski (nr. 448), znajduje się wchód do uroczej **Villa Tasca**, założonej przez hrabiego *Tasca*, jednego z najlepszych agronomów Sycylii, jako stacya doświadczalna. Piękny park (dokoła niego ogrody warzywne) sławny jest ze swych rzadkich roślin i krzewów; liczne palmy, z kiosku piękny widok. Odźwiernemu przy odchodnem 30—50 c.

Grupa domów u stóp góry *Monreale* ma nazwę **La Rocca**. Tu kolej poczyna się wspinać w górę, a w czasie dalszej jazdy odsłania się widok prześliczny wstecz: w dole złoci się, mieniająca się w blasku słonecznym *Conca d'oro*, zdala

nad brzegiem morza, na tle zieleni, wśród palm i innych drzew bieleją domy i kościoły Palerma z wieżyczkami i kopułami, a na morzu kołyszą się olbrzymie okręty wojenne i handlowe. W czasie pogody wzrok nasz sięga aż do wysp Liparyjskich, *Alicuri* i *Filicuri*.

Droga, którą założył arcybiskup Testa z Monreale (piesi przebywają ją w $\frac{3}{4}$ godz.), wspina się w skrętach na t. zw. górę Królewską (350 m.), na której Wilhelm II. założył w r. 1174 *opactwo Benedyktynów*, a w latach 1174—1189 wznosił sławną

katedrę Monreale. Dokoła tych budynków powstało z biegiem lat małe miasteczko, zwłaszcza, gdy tu przeniesiono stolicę drugiego arcybiskupstwa Sycylii. Dziś liczy *miasto Monreale* 23.556 mieszkańców. (*Restaurant Savoy*, obiad z winem 3 l.; *Ristorante Eden*, przy wejściu do miasta, na prawo).

Katedra Monreale zbudowana jest w kształcie krzyża łacińskiego, ma trzy absydy i 102 m. długości, a 40 m. szerokości. Szczególną pięknością na zewnątrz odznacza się część mieszcząca presbiterium. Dwie czworokątne wieże zamykają z obu stron wchód do kościoła o trzech nawach. Wspaniały portal ma drzwi brązowe z r. 1186, które wykonał „*Bonannus Civis Pisanus*“, z reliefami z Pisma św. i przypiskami w starym języku włoskim. Drzwi brązowe bocznych portali wykonał nieco później *Barisano*. W r. 1811 uszkodził katedrę pożar, lecz odrestaurowano ją bardzo dobrze.

Wewnątrz (wchód po lewej str.; gdy zamknięto, dzwonić na prawym końcu kruchty) zdłwiga 18 kolumn granitowych ostrołuki podłużnych ścian nawy środkowej. Po pięciu stopniach wchodzi się do nawy poprzecznej, która opiera się na czterech filarach. Ostrołuki są zbudowane całkiem podług wzorów arabskich.

Mozaiki, ukończone w r. 1182 i wypełniające całkowicie ściany, są największe w całej Sycylii, gdyż zajmują przestrzeń 6340 m. kw. i przedstawiają w trzech seryach epizody ze Starego Testamentu, z życia Zbawiciela i apostołów. Łacińskie napisy służą za objaśnienie. W nawie głównej widać sceny ze Starego

Testamentu aż do walki Jakóba, w dwóch rzędach obrazów (w każdym po 20). W nawach bocznych i poprzecznej sceny z życia Zbawiciela. Na łukach w nawie poprzecznej sceny z życia apostołów, św. Piotra i św. Pawła. Na trybunie popiersie Chrystusa z napisem greckim: *I. Chr. ho pantokrator*. Poniżej Madonna na tronie, dwaj aniołowie i apostołowie u boku, niżej 14 świętych. W niszach po obu stronach św. Piotr i św. Paweł. Ponad *królewskim tronem* przedstawiony jest król Wilhelm II, którego Chrystus koronuje; ponad *tronem arcybiskupim*: Wilhelm II. oddaje kościół Madonnie. Wielki ołtarz, wykonany w r. 1771 przez Francuza

Ludwika Valadier, jest cały ze srebra i bogato ozdobiony rzeźbami, które przedstawiają sceny z życia Matki Boskiej. Jest on zastłonięty, lecz można żądać uchylenia zastłony. — W prawej nawie poprzecznej spoczywają w *sarkofagach Wilhelm I. i Wilhelma II.*, pierwszy z nich w sarkofagu porfirowym, podobnym do grobowców królewskich w katedrze w Palermo; grobowiec Wilhelma II.

pochodzi z r. 1575. — W lewej nawie bocznej, *Cappella del Crocefisso* z r. 1690 zawiera dobre roboty snyderckie, wyobrażające mękę Zbawiciela. — W pr. nawie bocznej, *Cappella di San Benedetto* zawiera rzeźby marmurowe z XVIII. w. — Studze kościelnemu za otwieranie kaplic i towarzyszenie na dach (172 schodów, piękny widok) napiwek 50—75 c.

Na południowy zachód od katedry wznosi się dawny **klasztor Benedyktynów**, gdzie Wilhelm osadził mnichów z Cava. Otwarty do zachodu słońca; wchód od strony placu przed głównym portalem kościoła, do klasztoru wiodą duże drzwi środkowe, do krużganka boczne z lewej str. wstęp 50 c. Z dawnej budowy zachował się jeszcze tylko **krużganek**, największy i najpiękniejszy w stylu włosko-romańskim. 216 kolumn w parach dźwiga ostrołuki, kapitele ozdobione różnymi postaciami i trzony kolumn o bogatych ornamentach należą do najpiękniejszych dzieł w swoim rodzaju. Na str. północnej, na 9. kolumnie od wschodu widnieje napis z r. 1200 „*Ego Romanus filius Constantinus Marmorarius*“, pochodzący od kamieniarza. Na str. południowej wystercza ponad krużganek ruina bardzo dawnego muru klasztornego z ostrołukami. Z ogrodu piękny widok na dolinę ku Palermo. W nowej części klasztoru, przeznaczonej dziś na szkoły, są godne uwagi schody marmurowe z malowidłem *Piotra Novellego*, przedstawiającem św. Benedykta i głowy zakonu Benedyktynów w r. 1635 (custode odślania ten obraz).

Piękniejszy jeszcze, aniżeli z dachu katedry, jest widok obok kościoła *Madonna delle Croci*, 15 mi-

nut drogi powyżej Monreale. Chłopak odprowadza tam turystów, napiwek 30 c.

Od Monreale prowadzi na zachód w górę stroma droga „*le scale*“ do opuszczonego fortu **Castellaccio**, skąd piękny widok (wstęp 30 c.; przekąski). Stąd schodzi się w dół do

San Martino delle Scale, klasztor Benedyktynów, który papież Grzegorz W. założył w VI. w. W przestronnym tym budynku z r. 1778 znajduje się dziś zakład wychowawczy dla młodocianych przestępców. Wspaniały westybul z 16 marmurowymi kolumnami; z tyłu posąg konny św. Marcina, dłota *Ignacego Marabitti*. Na wiosnę zajmująca wetgetacja, zwłaszcza piękne orchidee.

W kościele klasztornym na chórze rzeźbione stalle z drzewa orzechowego, dzieło *Scypiona di Guido* (1597). W nawie, w dużej kaplicy z lewej str.: Św. Benedykt i bracia zakonnicy, pendzla *Novellego*. W dawnym refektarzu na powale, piękny fresk *Novellego*: Daniel w jaskini lwa (1629). Z biblioteką klasztoru łączy się wspomnienie *ciekawego fałszerstwa dziejowego*, jakiego

dokonał opat Giuseppe Vella, który na podstawie sfałszowanego rękopisu arabskiego opracował dzieje

Sycylii, został jednak zdemaskowany w r. 1794 przez uczonego orientalistę Hagera z Medyolanu.

Od San Martino schodzi się w dół w 1 godz. przez wąską, jednostajną dolinę do *Boccadifalco*, leżącego malowniczo na skale, dokąd prowadzi bezpośredni gościniec z Palermo, od Porta Nuova obok klasztoru Kapucynów, przez wioskę **Altarello di Baida**. Tuż przed nią szczytki założonego przez Rogera normandzkiego pałacu **Mimnermum**, po arabsku *Menani*. Od Boccadifalco do stacy tramwajowej Rocca pół godz. drogi, gościniec z pięknym widokiem wysoko nad doliną.

Również piękna droga prowadzi od Boccadifalco w 20 min. do dawnego klasztoru Baida, który założył w r. 1388 Manfred Chiaramonte dla Cystersów. W X. w. leżała tu wieś arabska *Baidha* („biała“), połączona szeregami domów z miastem Palermo. Z terasy szpitala obok kościoła piękny widok (napiwek). W pobliżu trudno dostępna pieczara stalaktytowa *Quattro Arie*. Z Baidy można wracać do Palermo: przez Boccadifalco i gościniec przez Altarello di Baida (j. w.) albo przez *Passo di Rigano*, stąd (na prawo, 2 km.) do *Noce*, skąd znów idzie

tramwaj przez piazza Olivuzza do piazza Marina albo też na kilka minut przed Passo di Rigano, zbaczamy na prawo na drogę wśród pól, w 10 min. później na lewo na gościniec, a po 20 min. idziemy na lewo na via Vinc. Littara, wiedzącą na plac Noce.

Z Boccadifalco można się dostać niezłą drogą dla jeźdźców w 2½ godz. na szczyt **Monte Cuccio** (1050 m.), skąd piękny widok. Przewodnik *Gius. Billitteri* w Boccadifalco, 3 l. i napiwek. Na górze dworek, klucz w klubie Alpino Siciliano w Palermo.

3) Na **Monte Pellegrino** (597 m.), wycieczka na pół dnia. Połączyć ją można ze zwiedzeniem

4) **Acquasanta** i 5) **willi Favorita**.

Od piazza Marina do *Acquasanta* około 3 km.; tramwaj elektryczny. — Od Porta S. Giorgio do *Falde*, u podnóża Monte Pellegrino gościniec, 3 km. (tramwaj elektryczny; jednokonka 1½ l.). Stąd do grotty św. Rozalii wiedzie droga dla jeźdźców, 1½ godz.; za osłą, którego wprzód w mieście zamówić należy, wraz z poganiaczem, 4 l. Na drogę do grotty i napowrót do miasta, z po-

bytem tamże, jednak bez ubocznych wycieczek, można przeznaczyć 5 godzin; w gorącej porze roku najlepiej wybrać się tam wcześniej z rana. — Od piazza Ucciardone do *Favorita*, 5 km.; tramwaj elektryczny. — Od Porta Macqueda do *Favorita* 5 km., omnibus od Porta S. Antonino przez via della Libertà do Leoni; przyjemniej jednokonką za 4 l.

Szeroka via Francesco Crispi, zwana dawniej *stradone del Borgo*, ciągnąca się od Porta San Giorgio (F 6), dzieli się przy piazza Ucciardone na dwa ramiona: prosto idzie ona do Monte Pellegrino i do Favority, prawe ramię zaś prowadzi, obok nowych warsztatów okrętowych (can-

tiere), przez *via del Molo* i jej przedłużenie, *via dell' Acquasanta*, do wsi **Acquasanta**, odwiedzanej w lecie dla jej kąpieli morskich. Tuż przed nią leży godny zwiedzenia, *stary cmentarz angielski* (15—20 c.). Od końcowego punktu tramwaju elektrycznego, przybywamy w kilku minutach do *Grand Hotelu Villa Igtea* (patrz str. 421) wspaniale położonego, z pięknym parkiem i terasami nad morzem. Widok piękny zwłaszcza przy świetle wieczornem. Z tyłu wchód do przeszlicznej **Villa Belmonte**, którą założył Gius. Ventimiglia, ksiązę di Belmonte. Zwiedzić ją można za poleceniem dyrekcyi hotelu Igtea lub innych znanych osób w Palermo lub z „permesso“ uzyskanym w palazzo Pandolfini, *via Allora* 46; wspaniały ogród i piękny widok.

Przedłużenie *via Francesco Crispi* (patrz wyżej) idzie do *piazza Giachery*, gdzie, obok więzienia (*carceri*, I 5), dzieli się ulica znów na dwa ramiona. Na lewo idzie *via Sampolo* do Favority, prosto zaś *via del Monte Pellegrino* aż do podnóża góry, *Punta di Bersaglio* (5 minut od Falde, końcowej stacyi kolei elektrycznej).

Monte Pellegrino jest to 597 m. wysoka skała wapienna, obfita w muszle, której piękny, charakterystyczny kształt już zdala widzieć można. Od strony miasta jest ona mniej stroma, aniżeli od morza. Budowę kolei zębatej rozpoczęto, ale jej zaniechano, ostrzegamy turystów, by nie wspinali się w górę wzdłuż

kawałka trasy tej kolei, już ukończonego. — W dziejach jest ta góra pamiętna z tego powodu, że tu założył *Hamilkar Barkas* 247—245 przed Chr. swój obóz i nekął stąd wycieczkami załogę rzymską w Panormos. W XV. w. była góra ta pokryta krzakami, a idzie jeszcze rosną na niej trawa i zioła i pasie się bydło

Droga zygzakowata, wiodąca na tę górę, może służyć tylko dla pieszych lub dla jeźdźców, zrazu jest ona bardzo stroma, później mniej uciążliwa, w części brukowana gładkimi kamieniami. Po VI. skrucie na lewo stara wieża, a powyżej kaplica, obok z lewej str. chata, gdzie można wprowadzić konie. W półtora godz. przybywamy, na północno-zachodnim stoku góry, do

Grotty św. Rozalii, dziś na kościół przeistoczonej. Przyległy dom z lewej str. jest mieszkaniem mnichów (dzwonek dla obcych na I. piętrze).

Św. Rozalia († około r. 1170) była wedle podania córką księcia Sinibalda, a siostrzenicą normandzkiego króla Sycylii, Wilhelma II. Dobrego. W kwiecie młodości co-

fnęła się ona w zacisze na Monte Pellegrino, by wieść tu życie bogobojne i pustelnicze. W r. 1624 odkryto w grocie jej kości, które sprowadzono do Palermo, gdzie w cu-

downy sposób uwolniły miasto od zarazy. Od tego czasu jest ona czczona jako patronka miasta, a grotę odwiedzają tłumy pobożnych, zwłaszcza dnia 4 września.

W grocie widzimy przy świetle świec ołtarz, nad nim w górze baldachim z drzewa. Posąg Madonny wykonał *Sozzi*. Na prawej ścianie z przodu: rzeźba wyobrażająca ukoronowanie św. Rozalii przez Chry-

stusa, potem następuje kenotaf (patrz str. 434) św. Rozalii z napisem. Przy lewej ścianie: ołtarz św. Rozalii pod dachem marmurowym, obok leży posąg marmurowy świętej, dłuta artysty florentyjskiego, *Gregoria Tedeschi* — Na sklepieniu skały, ołowiane przewody do zbierania wody w rezerwoarze, z którego custode czerpie cudowną wodę.

W pobliżu restauracya *Argos-Eden* (śniadanie II. 3¹/₂ l.; na piazza Fonderia 27 udzielają wyjaśnień, czy otwarta). — Przed domem na prawo wiedzie stroma ścieżka w pół godz. do *Telegrafo* na najwyższym szczycie, skąd piękny widok. — Od restauracyi w pół godz. przybywamy do *olbrzymiej statuy św. Rozalii* na północno-wschodniej części góry, którą dwukrotnie piorun uszkodził, w dole leżą odłamane podówczas głowy tejże. I stąd roztacza się widok niezrównany.

Droga z Palermo do **Favority** ciągnie się poza Porta Macqueda (F 4) i po piazza Ruggiero Settimo (patrz str. 448) w kierunku północnym przez ozdobioną platanami *via della Liberta* (H 4), gdzie się wieczorem przechadza wyższe towarzystwo Palermo i odbywa corso w swych eleganckich powozach. W pobliżu stąd piazzetta Crispi (z pr. str.), gdzie się wznosi od r. 1905 bronzowy **pomnik Franciszka Crispi** (1819–1901), który rodem z Ribery, był długie lata posłem miasta Palermo w Rzymie, później prezydentem ministrów i zasłużonym dla państwa politykiem. Posąg ten jest dziełem *Maria Rutellego*. — Kilka kroków dalej (na lewo) widnieje wzniesiony w r. 1902 **posąg konny Garibaldeg**o, wykonany przez rzeźbiarza palermitańskiego, *Wincentego Ragusa*. Bohater jest tu przedstawiony w chwili, kiedy po bitwie pod Calatafimi, wyrzekł do swego przyjaciela, Bixio, owe pamiętne słowa: „*Nino, domani a Palermo*“ (Nino, jutro w Palermo). Obie rzeźby bronzowe cokołu, przedstawiające „tysiąc walecznych“ (i mille) pod Calatafimi i Capuą (patrz str. 36), tudzież lew Caprery, który zrywa kajdany niewoli, są dziełem *Maria Rutellego*. — Naprzeciw pomnika Garibaldego, piękny ogród publiczny, **Giardino Inglese** (IK 4) z palmami i pinelami.

Stąd przybywamy w ³/₄ godz. prostą drogą do willi królewskiej, **Favority** (otwarta w niedzielę i czwartek od 9 godz. do zachodu słońca, napiwek 50 c.). Piękny park sta-

nowi ulubione miejsce przechadzek dla mieszkańców Palermo. W inne dni tygodnia wymagane permesso (str. 445). Pałac zbudowany został przez Ferdynanda IV. w chińskim stylu, w kilku komnatach naśladowany jest styl starożytny. Z terasy II. piętra widok prześliczny. W całej okolicy („i Colli“) piękne wille magnatów (Villa Sofia R. Whiteackera, Villa Castelnuovo księcia Cottone, † 1829, dziś instytut agronomiczny, *Istituto agrario*).

6) Santa Maria di Gesu. Favara. Campo Santo Spirito.

Jednokonka do S. Maria di Gesu z piazza dell' Indipendenza zaś *via Filiciuzza*. Można także jechać tramwajem do *Ponte deli' Ammiraglio*, a stąd iść przez Brancaccio (40 minut) do S. Maria di Gesu.

S. Maria di Gesu (50 m. nad pow. morza) jest to dawny klasztor Minorytów, skąd w porannych godzinach rozciąga się cudowny widok na miasto i na Monte Pellegrino w głębi. Na pięknym cmentarzu klasztornym ma kilka znakomitych rodzin Palermo swoje grobowce. W *Cappella la Grua*, którą jeden z mnichów otwiera, resztki malowideł ściennych z XV. w. niewiadomego malarza. Powyżej cmentarza prowadzi ścieżka w górę do kaplicy, gdzie najlepsze stanowisko, by podziwiać widok i piękną okolicę.

15 min. na wschód, znajduje się w *Monte Grifone* pieczara, **la Grotta del Giganti**, zwana zwykle od pobliskiego kościoła *San Ciro*, która odgrywa ważną rolę w dziejach paleontologii i dziś jeszcze zawiera kości dawnych zwierząt. W pobliżu trzy łuki *średniowiecznego budynku normandzkiego*. — Stąd prowadzi gościniec przez *Ciaculli* i niedaleko klasztoru *Gibilrossa* (gdzie 26 maja 1860, przed zdobyciem Palermo, Garibaldi stał obozem), tudzież w pobliżu *pomnika* z r. 1882, do wsi *Belmonte* czyli *Mezzagno* (14 km. od S. M. di Gesu). — Z Belmonte można przedsięwziąć wycieczkę na szczyt **Monte Griffone** (777 m.) i do *Misilmeri*.

W pobliżu wymienionej groty dei Giganti, leżą na lewo od drogi, powyżej ożywionej wioski *Brancaccio* (z okazałym kościołem parafialnym), resztki arabsko-normandzkiego pałacu **la Favara** (około r. 1153), którego przepych opisują arabscy i żydowscy podróżni średnich wieków i w którym przebywał Fryderyk II. ze swym dworem. Niektórzy twierdzą, że założył go emir *Giagar* (stąd nazwa Favara) 997—1019. Dzisiaj nazywa się pałac ten **Castello di Mare Dolce**, prawdopodobnie od jeziora, które się rozciągało na miejscu dzisiejszego ogrodu. Z Brancaccio dostajemy się przez *Ponte dell' Ammiraglio* i *Corso de' Mille* (A 6) z powrotem do miasta.

Od Porta S. Agata (B 4) prowadzi via de' Vespri w 15 min. do **Cam-po Santo Spirito** czyli *Sant' Orsola*, starego cmentarza z r. 1782 (nowy znajduje się obok Monte Pellegrino), z kościołem *S. Spirito*. Jest to stara normandzka budowa, którą założył arcybiskup Walter of the Mill w r. 1173 wraz z klasztorem Cystersów. Kościół ten, odnowiony w r. 1882 (zamknięty; dozorczy cmentarza za otwarcie napiwek 20—30 c.), ma potężne filary okrągłe, które dzielą (po 4) nawę główną od bocznych

i przypomina tem angielskie kościoły wczesnego średniowiecza, tudzież ma ostrołuki i trzy absydy.

Miejsce dokoła kościoła jest w dziejach pamiętne, albowiem tu wybuchło 31 marca 1282 krwawe powstanie przeciw rządowi znienawidzonych Francuzów i tu rozegrały się owe straszne nieszpory sycylijskie (aż do Porta Montalto), co uwiecznia pomnik obok kościoła.—Przez via dei Vespri i Corso Tukery możemy powrócić na piazza dell'Indipendenza.

7) Bagheria i Solunto.

Kolej do *Bagherii* (z dworca głównego), pociąg pośpieszny (15 min.) 1 l. 70 c., 1 l. 20 c., 80 c.; pociągi zwyczajne idą 1/2 godz. i kosztują 1 l. 55 c., 1 l. 10 c., 70 c.—Do *S. Flavia* (tylko pociągi osobowe) 1 l. 90 c., 1 l. 30 c., 85 c. Na zwiedzenie Bagherii i Solunta pieszo trzeba 5 godzin, Solunta samego (z *S. Flavia*) 2 godz. Kto chce

obie wycieczki połączyć, może od Villa Valguarnera w 1/2 godz. dostać się wprost do *S. Flavia*. Ci, co się śpieszą, mogą wprost dalej jechać do Cefalu, Catanii lub Girgenti.

Powóz do (13 km.) *Bagherii* i (16 km.) *Solunta* kosztuje, dwukonny 15—20 l., jednokonny 10 l.—Do Solunta zaopatrzyć się w żywność na drogę.

Kolej przejeżdża ponad rzeką Oreto. Z lewej str. widać w dole wysoko sklepione łuki mostu *Ponte dell' Ammiraglio*, który niegdyś łączył brzegi rzeki Oreto, zanim ona swój bieg zmieniła. Założył go w r. 1113 admirał Georgios Antiochenos i zachował się on po dziś jeszcze w dobrym stanie.—Nieco dalej wznosi się **San Giovanni dei Leprosi**, jeden z najdawniejszych kościołów normandzkich w Sycylii, obecnie odnawiany. Założyli go w r. 1071, podczas oblężenia miasta, Roger i Robert Guiscard, na miejscu, gdzie w r. 251 przed Chr. konsul Metellus pobił wojsko kartagińskie. W zatoce zniszczył w r. 1673 francuski admirał Duquesne prawie całą flotę holendersko-hiszpańską. Z pr. str. *Monte Griffone i Falcone*.

(8 km.). Stacya *Ficarazzelli*. — (10 km.). Stacya *Ficarazzi*, wśród żyznej okolicy. Z pr. str. wzgórze *Cannita*, gdzie się niegdyś wznosiło duże miasto fenickie, później zamek arabski, Kasr Sad. Tu znaleziono owe grecko-fenickie sarkofagi, dziś w Muzeum w Palermo (str. 452). — (13 km.). Stacya **Bagheria** albo *Bagaria* (po arabsku znaczy tyle, co okolica nadmorska) ma 17219 mieszk. i piękne wille sycylijskich magnatów, dziś opustoszałe. *Villa Pala-*

gonia i *Villa Butera* zawierają jeszcze owe fantastyczno-dziwaczne dzieła sztuki, które Goethe opisuje w swoich Pamiętnikach podróży. — Naprzeciw górnego wchodu willi Palagonia prowadzi na lewo droga do willi *Valguarnera*, sławnej z powodu pięknego widoku z terasy i z pagórka *Montagnuola* (napiwek 30—50 c.). Z willi tej można się dostać w 25 min. w kierunku wschodnim do stacyi S. Flavia-Solunto.

(16 km.). Stacja **Santa Flavia**, gdzie znaleziono w roku 1864 kilka grobów fenicko-kartagińskich. — Wychodząc z dworca zwracamy się na prawo, po kilku minutach mijamy z lewej str. czerwony dom, z napisem „*Antichita di Solunto*“, gdzie się znajduje custode, który odtąd towarzyszy podróżnym (1—2 l.), otwiera pokój gościnny, gdzie można spożywać swój prowiant i dostarcza wina. Stąd idziemy, zrazu wygodną drogą ogrodem, później stromą pod górę i bez cienia i przybywamy w $\frac{1}{2}$ godz. do ruin starożytnego miasta *Solus* albo *Soloeis*, **Soluntum** (183 m.), które leżało na południowo-wschodnim grzbiecie *Monte Calfano*. Było to miasto pierwotnie fenickie, ruiny jego pochodzą jednak z czasów rzymskich, zburzyli je prawdopodobnie Arabowie. Dzisiejsza miejscowość leży o $\frac{3}{4}$ godz. dalej na południe nad morzem i nazywa się *Solunto*. Starożytna ulica brukowana, wijąca się zygzakowato w górę, jest w znacznej części odkopana. Miasto było bardzo regularnie zbudowane, we wielu domach można jeszcze poznać wewnętrzny rozkład pokoi. Część kolumnady dużego domu odbudował prof. Cavallari i nazwał „*gymnasium*“. Nadto odkopano tu szczątki świątyni Zeusa. Z szczytu góry piękny widok.

U pobliskiego wybrzeża, na wschód od *Porticelli*, znajdował się starożytny port wojenny Solunta (obok t. zw. *Tonnara di Solunto*). W nizinie znaleziono groby z wazami greckimi.

Ku wschodowi wznoszą się szczątki *Castello di Solunto*, który to zamek w dziejach kilkakrotnie odgrywał rolę.

8) Parco.

Gościniec z *Palermo* przez *Porrazzi* do (56 km.) **Corleone**, prowadzi obok miasteczka **Parco** (11 km.), gdzie Wilhelm II. założył wielkie parki myśliwskie, a Fryderyk II. aragoński wznosił na górze klasztor Cystersów *Altofonte*. Piękny widok na *Palermo* *Monte Pellegrino*. —

10 km. dalej leży przy pięknym, ale nie zbyt bezpiecznym gościńcu, **Piana dei Greci** (8470 mieszk.), osada Albańczyków, którzy po zdobyciu Albanii przez Turków w roku 1466 uszli do południowych Włoch.

W czasie niektórych uroczysto-

ści występują mieszkańcy tej wioski i bogatych strojach narodowych.

Język ich jest dziwną mieszaniną albańskiego i greckiego.

9) Wyspa Ustica.

Dwa razy tygodniowo odchodzi parowce z Palermo (4½ godz., 7 l. 50 c.) do tej, 67 km. na północ położonej, wulkanicznej wyspy, którą w marcu 1906 nawiedziło tak silne trzęsienie ziemi, że myślnie, iż zniknie ona zupełnie w morzu i przygotowywano już przeniesienie mieszkańców jej do Sycylii. W starożytności skolonizowali ją Fenicyanie, później zawładnęli nią Rzymianie, w średnich wiekach była ona słabo zamieszkała. W r. 1762 wy-

mordowali piraci część ludności, resztę uprowadzili ze sobą. Dziś wynosi cała ludność 1916 osób, między niemi wielu skazanych tu na przymusowy pobyt (*domicilio coatto*). Ziemia urodzajna, brak jednak źródeł. Jedyna miejscowość Ustica (*Albergo Aurora*) leży na wschodnim końcu wyspy. Wyspa ta jest zajmująca dla geologów, którzy mogą tu badać ciekawe jaskinie; w nich znaleziono liczne kopalne mięczaki w stanie zwapnienia.

III. Z Palermo do Trapani.

Odległość 195 km. Kolej, pociągi pośpieszne idą 5 godz. (tylko I. i II. kl.), 24 l. 90 c., 17 l. 45 c. Pociąg zwykły 7 godz., I. kl. 22 l. 65 c., II. kl. 15 l. 85 c., III. 10 l. 20 c. — Do *Castellammare* (73 km.) I. stacyi dla zwiedzających Segesta, pociąg pośpieszny 2 godziny, 9 l. 35 c., 6 l. 55 c., osobowy 3 godz., 8 l. 50 c., 5 l. 95 c., 3 l. 85 c. — Do *Castelvetrano* (120 km.), stacyi dla Selinuntu, pociąg pośpieszny 3½ godz., 15 l. 35 c., 10 l. 75 c., pociąg osobowy 4½ godz., 13 l. 95 c., 9 l. 75 c., 6 l. 30 c. Wygodnie jest nabyć bilet jazdy koleją do Castelvetrano i napowrót, z jazdą powozem do Selinuntu i napowrót: I. kl. 21 l. 80 c., II. kl. 16 l. 50 c. Oprócz na dworcu kolejowym sprzedają takie bilety w hotelach i biurach podróży. W czasie jazdy powrotnej można przerwać podróż celem zwiedzenia Segesty, po porozumieniu się z naczelnikiem stacyi w Castelvetrano. — Kto opuszcza Palermo pociągiem rannym o 5¼ godz., może zwiedzić ruiny Segesty, a po poł. dalejjechać do Castelvetrano albo wrócić do Palermo. Zresztą lepiej zwiedzić

Segesta w powrocie; pociąg ranny odchodzi z Castelvetrano o 7¼ godz. Restauracye w Castellammare i Catalafimi nie najlepsze, wskazane przeto zaopatrzyć się na drogę w żywność.

Parowce. *Navigazione Gen. Italiana* (linia Genua-Palermo-Porto Empedocle-Siracusa) odchodzi z *Palermo* co poniedziałek o 8 godz. z rana, przybywają po poł. do *Trapani*, jadą we wtorek o 5 godz. z rana dalej i przybywają do *Porto Empedocle (Girgenti)* wieczorem, a do *Syrakuz* w środę o 8 godz. wieczorem. Wracają z *Syrakuz* w piątek o 9½ godz. wieczorem. z *Porto Empedocle* w niedzielę o godz. 3 z rana, do *Trapani* przybywają o północy, do *Palermo* zaś w poniedziałek o 6 godz. rano. Także niektóre parowce, kursujące między Neapolem a Tunisem, stają w Palermo i w Trapani. Prócz tego odchodzi z *Trapani* co poniedziałek z rana mały parowiec przez Favignana, Marsala, Pantelleria, Lampedusa, Linosa do *Porto Empedocle*, a w środę wieczorem wraca stamtąd do Trapani.

Kolej odchodzi z głównego dworca i mija (6 km.) stację *Lolli*, poczem idzie przez *Conca d'oro* (z lewej str.

Monti Billiemi, z pr. *Monte Pellegrino*) do (11 km.) stacy *San Lorenzo*. — (15 km.). Stacya *Tommaso Natale*. — (19 km.). Stacya *Isola delle Femine*; niedaleko wybrzeże morskie. — (27 km.). Stacya *Carini*. Miasto ma 13887 mieszk. i leży 3 km. ku południowi na wzgórzu, ma zamek rodziny Chiaramonti i wznosi się na miejscu starożytnego miasta Sykanów, *Hykkara*, rodzinnego miasta sławnej hetery Lais, późniejszej towarzyszkii Alcybiadesa, którą Ateńczycy, po zburzeniu tego miasta, wprowadzili stąd w roku 415 przed Chr., jako dziewczę 12-letnie. — (49 km.). Stacya *Zucco-Montelepre*. Zucco było własnością księcia d'Aumale, który tu umarł w r. 1897. — (73 km.). Stacya **Castellammare**. (*Trattoria* na dworcu). Miasto, zwane urzędownie *Castellammare del Golfo*, ma 20665 mieszkańców, było niegdyś portowem miastem Segestan i dziś jeszcze prowadzi ożywiony handel. Leży ono na zachód nad morzem, powozem z dworca 20 minut, miejsce w powozie dla jednej osoby „un posto“, 40 c. *Albergo Tre Stelle*, pokój kosztuje 1 l.

Do wycieczki do Segesta | (cavalatura) 5 l., jednokonka 6 l.,
można zamówić powóz u *Dilorenza* | powóz dwukonny 12 l. Te same ce-
i należy się ułożyć co do ceny; | ny są u *Alb. Ciaravino*. Poza sezo-
z dworca Castellammare lub z dworca | nem podróży, można uzyskać także
ca Segesta kosztuje wierzchowic | ceny niższe.

Kolej oddala się od wybrzeża i zwraca się w górę, w dolinie rzeki *Fiume Freddo*, zwanej u starożytnych *Krimisos*. (80 km.). Stacya **Segesta**. Nie wszystkie pociągi stają tu, jednak jest to najwygodniejszy punkt do zwiedzenia stąd ruin Segesta, gdy się zaopatrzyło w żywność na drogę i zamówiło powóz na dworzec (patrz wyżej). — (83 km.). Stacya *Alcamo-Calatafimi*. Dworzec leży między temi obydwojma miejscowościami. — **Alcamo** (hotele: *Alb. e Ristor. Sicilia*, pokój 1½ l., II. śniad. z winem 1¼ l., obiad z winem 2 l.) ma 51146 mieszk. i zostało założone przez Arabów, dopiero Fryderyk II. sprowadził tu w r. 1233 w miejsce ludności arabskiej chrześcijańską. W starożytności wznosiło się tu *Longaricum*. Miasto to ma jeszcze dziś dziwny, obcy wygląd i liczne zabytki z wieków średnich, jako to *zamek*, dziś więzienie i inne. Góra, wznosząca się na południu wysoko nad miastem, nazywa się *Monte Bonifato* albo *della Madonna dell'Autu*. Pokazują tu dom, rzekomo poety sycylijskiego Ciulla d'Alcamo (XIII. w.), który jednak w istocie powstał później. Także i stąd można zwiedzić ruiny

Segesta, albowiem z Alcamo do dworca Segesta jest 6 km. drogi gościńcem.

Calatafimi. (Hotel: *Alb. Samuel Buttler*, pokój 1 $\frac{1}{2}$ l., urządzenie skromne, o cenę umawiać się wprzód).

Powóz do ruin Segesta można zamówić u *Leon. Denaro*: od dworca (naprzód zamówić, tam i napowrót 8 godz.) jednokonka dla 1—2 osób 8 l., do stacy Segesta 9 l., dwukonny powóz 12—15 l. i napiwek. Ostów pod wierzch dostarcza *Giov. Spatafora*, via Garibaldi, 243 (2—3 l.).

Calatafimi jest wysoko położonem miasteczkiem i ma 11374 mieszkańców. Na wzgórzu (340 m.) *zamek saraceński* z pięknym widokiem. Pole bitwy, w której Garibaldi pobił 15 maja 1860 wojska Burbonów, leży 3 km. na południowy zachód, wzniesiono tam pomnik w r. 1892.

Ruiny Segesta leżą niedaleko od gościńca, który łączy Castellammare i Calatafimi, a który przecina w połowie gościńiec, wiodący od stacy Segesta. Z tych trzech miejsc można tedy owe sławne ruiny zwiedzać. Powozy należy zamówić dzień pierwej (przez właściciela hotelu) w Castellammare lub Calatafimi.

Cała wycieczka z pobytym obok ruin wymaga: od stacy Castellammare powozem 7 godz., pieszo 9 godz.; od stacy Segesta powozem 5 godz., pieszo 6 godz.; z miasta Calatafimi powozem 4—5 godz., pieszo 5—6 godz.; od stacy Calatafimi 3—4 godz. więcej.

Segesta albo *Egesta* (jak je nazywali Grecy) jest jednym z najstarszych miast Sycylii, którego jednak nie założyli Grecy, ale *Elimowie*. Stąd owe ciągłe walki z miastami greckimi, jakkolwiek w ciągu wieków S. przyjęło całkowicie kulturę helleńską.

Starożytni Grecy mniemali, że miasto to założyli Trojanie, w czasach rzymskich zaś powstało podanie, jakoby je założył był Eneasza. Zagrożeni przez sąsiedni Selinunt, zawezwali w r. 416 przed Chr. Egestanie Ateńczyków na pomoc, a po ich klęsce pod Syrakuzami, Kartagińczyków. Wybuchła krwawa wojna w r. 409 przed Chr. Mimo, że Egestanie później połączyli się z Agatoklesem, złupił tenże ich miasto w r. 307, poczem otrzymało ono nazwę *Dikalopolis*. W I. wojnie punickiej poddało się miasto dobrowolnie Rzymianom (264 przed Chr.), a mieszkańcy zmienili nazwę jego na *Segesta*, by uniknąć alluzji ubóstwa (egestas). Rzymianie otoczyli je, ze względu na tradycje o pochodzeniu trojańskim, opieką pod którą ono nieco się podniosło. Verres złupił spiżową kolumnę bogini Demeter, którą niegdyś zabrali byli Kartagińczycy i którą im odebrał Scypio Afrykański.

Za Arabów miasto uległo zniszczeniu.

Zewnątrz starożytnego miasta, na zachodniem wzgórzu (304 m.), wznosiła się najważniejsza, nigdy nie ukończona,

ale świetnie zachowana budowa, **świątynia**, jedna z najwspanialszych w stylu doryckim. Jest to t. zw. *peripteros hexastilos* o 36 kolumnach, jeszcze bez kanelur. Wewnątrz brak celi, a stopnie świątyni nie są w górze ukończone. Pochodzi ona z II. połowy V. w., długość jej wynosi 61,15 m., szerokość 26,3 m., wysokość kolumn i kapiteli 9,3 m. Architrawy wzmocniono żelaznymi klamrami.

Od świątyni prowadzi w 20 min. ścieżka, w kierunku połudn. wschodnim, do właściwego miasta, które leżało na *Monte Barbaro*. Na uwagę zasługuje tu *teatr*, skąd widok prześliczny. Jest on w skale wykuty, a średnica jego wynosi 63 m. Siedzenia dzieliły się na siedm klinów (*cunei*) i były przedzielone przez t. zw. *praecinctio*. Dolna część widowni zachowała się prawie całkiem, część poniżej *praecinctio* ma 20 rzędów siedzeń, z których najwyższy opatrzone w poręcze; górna część natomiast jest zniszczona. Z przodu przy proscenium widać dwa uszkodzone reliefy *Satyków* z czasów rzymskich. — Także szczątki domów zostały odkopane, z greckimi i rzymskimi posadzkami mozaikowymi. — Od prawego końca proscenium prowadzi nieco stroma ścieżka w 6 min. w dół, do domu dozorczy, *custode*.

Dalszy ciąg linii kolejowej. (94 km.). Stacja *Gibellina*. — (104 km.). Stacja *Santa Ninfa-Salemi*, przystanek dla tych obydwóch miejscowości, z których ostatnia oddalona jest 6½ km. na zachód, ma 10759 mieszkańców i ruiny starego zamku i wznosi się na miejscu starożytnego *Halikyae*.

(120 km.). Stacja *Castelvetrano*. Powóz z dworca do miasta, „un posto“ 50 c. Hotele: *Alb. Bixio* (pokój, światło i usługa 2½ l.) *Alb. Palermo-Selinunte*, tak samo. Ci, co się śpieszą, mogą, wybrawszy się wcześniej

z rana w drogę, zwiedzić rano *Selinunte*, w południe starożytne kamieniołomy *Campobello*, a stąd udać się pociągiem pośpiesznym wieczorem do *Trapani*. Na drogę zapatrzyć się w żywność.

C. ma 21507 mieszkańców i leży wśród żyznej równiny, dostarczającej wina i oliwy. Z wieży kościoła obok *pałacu Monteleone* piękny widok. W kościele *S. Giovanni* za ołtarzem (zakrystyan otwiera) posąg św. Jana Chrzciciela, dłóta *Ant. Gaginięo*, 1522. W kościele *S. Domenico* liczne figury stiukowe *Antonina Ferrara* (XVI. w.) i marmurowy posąg *Madonny Dom. Gaginięo*. W *gymnasium* małe *Museo municipale* z wykopaliskami z *Selinuntu*, między niemi

archaiczny posążek brązowy Apollina i zajmujące wyroby z terrakoty. -- 3¹/₂ km. na zachód od Castelvetroano leży odnowiony kościół normandzki z XII. w., *S. Trinita della Delia*, własność rodziny Saporito.

Wycieczka z Castelvetroano do Selinuntu. Odległość 12–13 km., pieszo 2¹/₂ godz., powozem 1¹/₂ godz.

Należy się umówić z woźnicą, by jechał aż do Akropolis, zwiedzić najpierw te ruiny, stamtąd nekropolis na zachód, po drugiej str. rzeki Modione, a w końcu świątynie wschodniego wzgórza, gdzie czeka powóz obok *Casa Florio*. Wszystkie ruiny są otwarte i przystępne dla każdego. Custode dei monumenti znajduje się obok wschodnich świątyń albo na Akropolis, gdzie w t. zw. *Casa della Commissione (Torre di Polluce)* przeznaczony jest do wygody gości osobny pokój (*sala dei visitatori*) z planem Selinuntu. Niema tu jednak żadnej restauracji, ani gdzie przenocować. Kto chce czynić dokładniejsze studia, niech się umówi pierwej z prof. Salinas w Muzeum Narodowym w Palermo.

Pogląd historyczny. *Selinus*, niegdyś jedno z najważniejszych miast Sycylii, którego olbrzymie ruiny świątyń dziś jeszcze budzą powszechny podziw, założone zostało w r. 628 przed Chr. przez wychodźców z *Megara Hyblaea* i było najbardziej na zachód wysuniętą osadą grecką w Sycylii. Na 47 m. wysokiem wzgórzu nad morzem, na wschód od rzeki *Selinus (Modione)*, zbudował *Pammitus*, przewodnik wychodźców, *Akropolis*. Na przeciwległym wzgórzu, przedzielonem od *Akropolis* bagnistą doliną (*Gorgo di Cotone*), powstała w VI. w. święta

dzielnica, gdzie mieszkańcy Selinuntu budowali jeszcze świątynie, gdy w r. 409 *Hannibal Gisgon* zdobył i złupił miasto. Było to w wojnie między Segesta a Selinuntem, w której Kartagińczycy wystąpili jako sprzymierzeńcy Segestan. Większą część mieszkańców wymordowano wtedy lub uprowadzono do Afryki, 2600 tylko uszło do Akragas i ci powrócili potem do miasta i skupili się około *Hermokratesa* ze Syrakuz, który odbudował mury, ale miasto nie zdołało się już napowrót podnieść z upadku. W I. wojnie punickiej zostało ono w r. 249 przed Chr. zupełnie zburzone, a mieszkańcy przesiedleni do Lilybaeum. Świątynie jednak, zdaje się, służyły jeszcze długo kultowi bogów i zapadły się dopiero w wiekach średnich wskutek trzęsienia ziemi. Saraceni zwali tę miejscowość *Rahal el-Asnam* i bronili się tu przeciw hrabiemu Rogerowi. Lud nazywał te ruiny aż do najnowszych czasów „*Pilieri dei Giganti*” (filary olbrzymów). Wszędzie rośnie tu jeszcze dziś obficie opich (po grecku *selinon*), przedstawiony często na starożytnych monetach tego miasta, które od niego otrzymało swoją nazwę. Tu znaleziono w r. 1822 i 1892 owe sławne metopy, dziś w Muzeum Nar. w Palermo. Systematyczne poszukiwania zarządził rząd włoski.

Zachodnie wzgórze, na którym się wznosiło najdawniejsze miasto, *Akropolis*, było dokoła otoczone murami, które w r. 409 przed Chr. zburzone, zostały w r. 407 w górnej swej części odbudowane. Dwie główne ulice przecinały tę dzielnicę od wschodu ku zachodowi i od południa ku północy, a tam, gdzie one się krzyżowały, leżą na wschód najważniejsze ruiny czterech świątyń. Południową oznaczają jako *świątynię A*, na południe od niej fundament *O* bu-

dynku niewiadomego przeznaczenia. Po drugiej str. ulicy, idącej od wschodu ku zachodowi, następuje mała *świątynia B*, którą sławny niemiecki architekt *Hittorff* napowrót zrekonstruował, jako prostylos tetrastylos z jońskimi kolumnami i doryckiem belkowaniem. Wedle jego mniemania miało to być *heroon filozofa Empedoklesa*. Następuje *świątynia C*, z której pochodzą najdawniejsze metopy, przypisywana zwykle *Herkulesowi*, wedle *Benndorfa św. Apollina*, najdawniejsza ze wszystkich. *Świątynia D* nieco późniejsza, przed nią podwyższona platforma. Znajdują tu się jeszcze podwaliny innych budynków, domy z późniejszych czasów i groby z ludzkimi kośćmi; krzyże, wyrzeźbione na architrawach, dowodzą, że to były *mieszkania z czasów chrześcijańskich*. -- Na północ od Akropolis zostały odkopane szczątki *obwarowań*, które w r. 407 *Hermokrates* był odnowił, z półokrągłą wieżą (dawniej określaną mylnie jako „*tetatro*“) i z rowem *trincea*. W pobliżu znaleziono trzy nowe metopy w r. 1892. Dalej rozciągało się właściwe miasto, z którego pozostały tylko nieznaczne resztki murów, a jeszcze dalej na północ jedna *nekropola*.

Drugą nekropole mieli mieszkańcy *Selinuntu* na zachód od *Modione*, obok domu *Messana*. *Propyleje* jej, z początku IV. w., które miały także służyć, wedle napisu, jako *świątynia bogini Hekate*, odkrył jeszcze *Cavallari*, tuż po drugiej stronie rzeki *Modione*. Z tyłu odkopano po r. 1891, pod kierownictwem *Salinasa* i *Patricola*, *świętą dzielnicę* z ołtarzami i pomnikami grobowymi (*stele*), a powyżej *świątynię* bez *perystylu*, wedle napisu i kształtu, *Megaron bogini Demeter* z najdawniejszych czasów miasta. Dokoła znaleziono liczne posążki z terrakoty.

Stąd prowadzi ścieżka do położonych na zachód kamieniołomów *Campobello* (patrz niżej), wskazane jest przybrać przewodnika.

Na wschodnim wzgórzu, gdzie niema śladów żadnych innych budynków, ani murów, widnieją wśród pól zbożowych resztki trzech *świątyń*, które dziś jeszcze budzą podziw swoimi potężnymi rozmiarami. Południowa, *świątynia E*, była, wedle znalezionego w r. 1865 napisu wotywnego, poświęcona *Herze* i zawierała pięć metop (dziś w *Palermo*). Był to t. zw. *hexastylos peripteros*, otoczony 38 kolumnami, z których trzy jeszcze stoją prosto. Środkowa, *świątynia F*,

której kolumny są w części nieukończone, zawierała dwie dolne połowy metop, odkryte w r. 1822. Ostatnia, *świątynia G*, jedna z największych greckich świątyń wogóle, była nieukończona; wedle napisu, była ona poświęcona *Apolinowi*. — Podług zgodnego zdania archeologów, pochodzą świątynie C, D, F z I. połowy VI. w., A i E z początku V. w., świątynia G zaś częścią z II. połowy VI. w., częścią z połowy V. w. przed Chr. Pochodzą przeto wszystkie z epoki, kiedy kwitło miasto, a w niem kultura grecka (628—409 przed Chr.) i były zbudowane w stylu doryckim.

(129 km.). Stacya *Campobello*, miasteczko pięknie położone, 9090 mieszkańców.

3 km. na południowy zachód leżą duże starożytne kamieniołomy, które dostarczały materiału do opisanych powyżej świątyń, zwane dziś *Cave di Campobello* albo *Rocche, di Cusa*. Można je zwiedzić powozem z *Castelvetrano* w 3 godz. albo jechać koleją do stacyi *Campobello*, a stąd udać się pieszo przez *Casa*

Ingham albo też z *Selinuntu*. — Jest to wycieczka bardzo zajmująca, albowiem roboty starożytnych mieszkańców Selinuntu zostały tu w r. 409 nagle przerwane z powodu zdobycia miasta i nie były potem nigdy na nowo podejmowane, tak, że dziś jeszcze można rozpoznać różne stadya pracy starożytnych robotn.

(134 km.). Stacya *S. Nicola*. — (143 km.). Stacya *Mazara del Vallo*. W starożytności była to graniczna twierdza Selinuntu, którą również zburzył Hannibal Gisgon w roku 409 przed Chr. W r. 827 wyładowali Arabowie obok *Punta di Granitola* (2 godz. od Mazary) i stąd zdobyli wyspę, Mazarę zaś uczynili warownem miastem. Na piazza *kościół katedralny* z r. 1073, w r. 1694 odnowiony, w nim trzy starożytne sarkofagi (walka z Amazonkami; polowanie na dzika; porwanie Prozerpiny); na wielkim ołtarzu Chrystus w aureoli, *Gaginiego*, a w kaplicy sarkofag biskupa Montaperto (1485). — W mieszkaniu *hrabiego Burgio*, przy placu Katedralnym, duże arabskie wazy z majoliki. Okolice piękna, wyborne wino.

(164 km.). Stacya *Marsala*. (Hotele: *Alb. Centrale*, via Cassero; *Leone*, przy pl. Katedralnym; *Stella d' Italia*. Powozem z dworca do miasta, „posto“ 50 c.). Jest to ożywione miasto handlowe i ma 57824 mieszk. Sławne wino. *Chiesa Maggiore* zawiera piękną grecką wazę marmurową, ośm dywanów ściennych z XVI. w. i trzy małe rzeźby *Gaginiego*. W *Municipio* starożytna grupa z tygrys rozszarpu-

jący byka, powyżej napis fenicki. Nieco starożytności zawiera *Biblioteca Comunale* i małe muzeum angielskiego wicekonsula *Mr. Gray'a*. — Marsala wznosi się na miejscu starożytnego *Lilybaeum*. Obok *Porta di Trapani* zachował się kawał starego muru miejskiego, w pobliżu jaskinie i groby. W (zamkniętym) *Convento dei Niccolini*, na południowy wschód od miasta, groby fenickie z bizantyńskimi obrazami; w pobliższej *latonii* chrześcijańskie grobowce sklepione. Na północ widoczne są ślady starego portu i odłamki murów przy *Capo Boco* albo *Lilibeo*, najbardziej na zachód wysuniętym punkcie wyspy. Przed *Porta Nuova* uwiecznia pomnik wyładowanie Garibaldegó 11. maja 1860, który stąd rozpoczął swój sławny pochód zwycięski przeciw rządóm Burbonów. W polu na lewo od przylądka, kościół *San Giovanni Battista* z podziemnem źródłem, wytryskającym w *Grotta della Sibilla*, gdzie *Sybilla kumejska* miała wygłaszać wyrocznie; wodę tę i dziś jeszcze otacza lud zabobonnym szacunkiem.

Lilybaeum było główną twierdzą Kartagińczyków w Sycylii. Pyrrhus oblegał ją naprzódno w r. 279 przed Chr. W latach 249.—241 usiłowali ją naprzódno zdobyć Rzymianie w czasie długiego i pamiętnego w dziejach oblężenia. Pod panowaniem rzymskiem zakwitło Lii. i było głównym miastem połowy Sycylii, oraz punktem wyjścia, skąd Rzymianie najeżdżali Afrykę. Arabowie nadali miastu dzisiejszą nazwę *Marsa-Ali* (port Alego). Karól V. polecił ścieśnić wejście do portu, by zamknąć piratom jedną z ich kryjówek.

Na małej wyspie *San Pantaleone*, 10 km. na północ od Marsali, niedaleko wybrzeża (barką z Marsali za 4 l.), leżała w starożytności ważna osada fenicka, *Motye*. Dokoła całej wyspy zachowały się fundamenty starych murów i resztki bram, najlepiej od strony lądowej, gdzie grobla łączyła wysepkę z Sycylią. Dziś jeszcze istnieje ta grobla pod wodą. W r. 397 przed Chr. zdobył i zburzył *Motye* Dyonizyusz, pobiwszy flotą swoją admirała kartagińskiego Himilkona. Zamiast zburzonego miasta założyli Kartagińczycy poblizką twierdzę *Lilybaeum*.

Kolej z Marsali do Trapani idzie w pobliżu morza. Po lewej str. skaliste wyspy: *San Pantaleone*, *S. Maria*, *Isola Lunga* i inne, a dalej na półn. zachód wyspy *Egackie*. Wzdłuż wybrzeża rozległe saliny, w których wydobywają sól z wody morskiej, własność prywatna, albowiem włoski monopol solny nie obejmuje Sycylii. — (176 km.). *Stacya Ragattisi*. Kolej przekracza rzekę *Birgi*, *Acithius* starożytnych; tu pobit w r. 1299, na równinie *Falconaria*, Fryderyk II. sycylijski wojsko francusko-neapolitańskie i wziął do niewoli Filipa II., syna Karola II. Andegaweńskiego.

(195 km.). *Stacya Trapani*. Ho-
tele: *Grand Hotel*, piękne pokoje | i dobra restauracya. — *Alb. Trinacria*. — *Alb. Milano*.

Omnibus z portu do Madonna dell' Annunziata, co 20 minut za 10 c. w 25 min. — **Powozem** z dworca do miasta, „posto“ 75 c. — **Urząd pocztowy i telegraficzny** w pobliżu katedry. — **Wierchowiec** na *Monte S. Giuliano* 2—2½ l., chłopcu towa-

rzyszącemu 50 c. Dwa razy dziennie (o 6 z rana i o 3 po poł.) idzie tam **dylżans pocztowy** (3 godz., 11. 35 c.). Obecnie ma być wprowadzone połączenie **samochoodem**. **Powóz** o 3 koniach 25—30 l. — Kościoły w Trapani są cały dzień otwarte.

Trapani, Drepana (drepanon = sierp) otrzymało nazwę od kształtu półwyspa, na którym jest położone. Jest to najważniejsze miasto na zachodnim wybrzeżu Sycylii, które prowadzi ożywiony handel solą i koralami.

W starożytności było ono miastem portowym pobliskiego *Eryxu* (Monte S. Giuliano). Dopiero w r. 260 zamienił je Hamilkar Barkas w twierdzę i załudnił mieszkańcami Eryxu. W r. 249 pobił tu przed portem kartagiński admirał, Adherbal, flotę rzymską pod dowództwem konsula Publiusa Klaudyusza, a w r. 242 obległ miasto konsul Lutatius Catulus. W rok później została w pobliżu miasta zniszczona flota kartagińska i przez to ukończona I. woj-

na punicka. Miasto zakwitło dopiero w wiekach średnich i było kilkakrotnie rezydencją królewską. W „Eneidzie“ Wergiliusza umiera tu Anchizes, ojciec Eneasza, który na cześć jego urządził wielkie igrzyska. Według podania miał Giovanni z Procidy na skale *Scoglio del Mal Consiglio* uknuć sprzysiężenie przeciw Karolowi Anjou. Historycznym faktem jest jednak jedynie to, że Piotr aragoński, przybywając w r. 1282 z flotą swą z Afryki, tu został powitany jako wybawca.

Prócz licznych okazałych budowli barokowych, zawiera miasto mało rzeczy godnych widzenia. W **Istituto Tecnico e Nautico** na Corso, zbiór przyrodniczy i galerya obrazów (w poniedziałek, czwartek i w sobotę, 10—2 godz., napiwek 50 c.). Galerya ta zawiera między innymi następujące obrazy: *Carreca*, Sen Jakóba, Madonna del Rosario, Św. Albert; *Ribera*, Głowy apostołów. — Dalej na Corso, katedra **San Lorenzo**, w IV. kapł. z pr. str.: *Van Dyck*, Ukrzyżowanie (przemalowany). — Bardziej na południe **S. Agostino**, niegdyś rezydencja Templaryuszów, z portalem o ostrołukach i takimież oknami u wieży. — We via San Pietro po lewej str. **Santa Maria di Gesu**, w kościele tym, na prawo od wielkiego ołtarza: Madonna, dzieło *Andrzeja della Robbia*. Przy tej samej ulicy **Madonna della Luce**, z portalem z r. 1509. — W dawnej dzielnicy żydowskiej, via della Giudecca, stary dom z wieżą (**lo Spedadello**) zasługuje na uwagę z powodu dziwnej mieszaniny stylów XV. w. Na zachodnim końcu via Garibaldi, portal normandzki. W *S. Nicola di Bari*, za wielkim ołtarzem, posągi świętych ze *szkoły Gaginiego* z r. 1560. — Na piazza Vittorio Emanuele, *pomnik Wiktora Emanuela II.*, dłota *Duprego* (1882).

Przechadzki: cienistą aleją, *viale Regina Elena* obok portu, z *posągiem marmurowym Garibaldego*, dłota *Crocego*; do *Torre di Ligny*; na zachód do *fortu Colombara*, skąd Rzymianie w r. 242 przed Chr. prowadzili operacje przeciw obleżonemu Drepanum.

Wycieczka do Monte San Giuliano, 3½ godz.

Mijamy (35 min. za miastem) kościół *Madonna dell' Annunziata* z r. 1332 (piesi mogą się dotąd posługiwać omnibusem). Kościół sam, o jednej nawie, w stylu gotyckim, jest zmodernizowany i zawiera sławny posąg *Madonny Franc. Laurany*, natomiast prześliczna *Cappella del Christo risorto*, przybudowana

od str. północnej, jako fundacja żeglarzy z r. 1476, zachowała i zewnątrz swą pierwotną architekturę. Zakryty stan w klasztorze za kościołem.

Obok kościoła oddziela się od gościńca na lewo, droga kołowa na Monte S. Giuliano, a wkrótce potem oddziela się, znów na lewo od tej drogi, stroma ścieżka dla turystów pieszych.

Monte San Giuliano (751 m.), *Eryx* u starożytnych, jest samotnie stojącą górą, na której szczycie leży opustoszałe miasto (*Alb. e Ristorante Cordici*), którego mieszkańcy stale emigrują. Mężczyźni noszą tu, z powodu wilgotnej mgły, kapuzy, wogóle często na wyspie używane, kobiety zaś długie welony aż do stóp. *Katedra* została odnowiona w r. 1865, zachodnia część jej pochodzi z XV. w.; wielki ołtarz wykonał *Antonello Gagini* (1513). *Biblioteca Comunale* zawiera małe muzeum (Zwiastowanie, relief *Ant. Gaginiego* z r. 1525). Obrośnięty bluszczem *zamek*, na wschodnim końcu miasta, dziś więzienie (napiwek 50 c.). Ze szczytu skały piękny widok na wyspę i morze, w zimie widać niekiedy stąd *Cap Bon w Afryce* (w kierunku połudn. zachodnim), często wyspę *Pantelleria*.

Góra Eryx była w starożytności bardzo poważana, jako góra bogini *Venus Erycina*, na szczycie założyli osadnicy elimscy i fenicy świątynię, a na ołtarzu jej nie wolno było krwi przelewać. Ale czczone tu także i Melkarta, dlatego uważali Grecy świątynię tę, jako założoną przez Herkulesa. Dokoła świątyni powstało miasto, o które później staczali krwawe boje Rzymianie i Kartagińczycy w czasie I. wojny punickiej. Rzymianie, po zawarciu pokoju, odbudowali świątynię i przeznaczili jej dochody z 17 miast Sycylii, albowiem, wedle podania, Eryx miało być założone

przez Eneasza. Wedle innych założył je Dedał. Nazwa San Giuliano pochodzi stąd, że wedle legendy, gdy hr. Roger walczył z Saracenami o to miasto, przyszedł mu z pomocą św. Julian i zmusił niewiernych do ucieczki. Ze świątyni Wenery zostały się jedynie fundamenty zamku, tudzież t. zw. *Ponte* czyli *Arco del Diavolo* i *Pozzo* (studnia) *di Venere* w ogrodzie zamkowym, starożytna, 3½ m. szeroka, a 7 m. głęboka cysterna. Ze starych fenickich murów, którymi obwarowana była osada obok świątyni, odpowiadająca dzisiejszemu miastu, zachowały się jeszcze między *Porta Trapani* a *Porta Spada*

znaczące szczątki, oznaczone gdzieś fenickimi literami. Mury te miały w niejednakowych odstępach

II wież, a wchód do miasta znajdował się między *Monte di Quartiere* a *Porta Spada*.

IV. Z Castelvetro (Selinus) do Girgenti.

Odległość około 100 km. Dyllżans pocztowy do *Sciacca* 7 godzin, 8 l., stąd do *Porto Empedocle* 11¼ godz., 7¼ l. W projekcie połączenie pocztowe automobilem. Za powóz (2 dni) żąda się około 80 l. Bilety powrotne III. kl. *Palermo-(Lolli-) Sciacca* (koleją i pocztą) 15½ l. — Okolice ta jest jeszcze zawsze mniej bezpieczna, aniżeli zresztą w Sycylii, dlatego najlepiej jest zwiedzić Girgenti koleją z Palermo. Parowce: (*Marsala-*) *Mazara-Sciacca*, w pią-

tek po poł. i we wtorek w południe, 3¼ godz.; *Sciacca-Porto Empedocle (Girgenti)*, we wtorek po poł. w 3 godzin. Wsiadanie lub wysiadanie z okrętu w *Sciacca* 1 l.

Kto opuszcza wcześniej z rana *Castelvetro*, może w jednym dniu udać się konno przez ruiny Selinunt do *Sciacca*. Z *Castelvetro* gościńcem przez *Menfi* (10.888 mieszkańców) 47 kilometrów, przez Selinunt i nad brzegiem morza 7 kilometrów więcej.

Sciacca (Alb. Nuova Italia) ma 24,645 mieszk. i leży na stromej wysokości 80 m. nad powierzchnią morza. W starożytności wznosiły się tu *Thermae Selinuntinae*, dzisiejsza nazwa zaś ma pochodzenie arabskie *Shakkah*. Tu urodził się ojciec dziejopisarstwa sycylijskiego, Tommaso Fazello. W średnich wiekach była *Sciacca* potężnym miastem, gdyż nie podlegała baronom, lecz bezpośrednio królom. Fryderyk II. aragoński wznosił w r. 1400 mury, dziś jeszcze istniejące. Resztki zamków rodzin Luna i Perollo, których walki (t. zw. caso di *Sciacca*) trwały cały wiek (1410—1529), przypominają owe burzliwe czasy w średniowiecznej Sycylii. *Katedrę* miała założyć córka Rogera I., *Giulietta de Hauteville* (1090). *S. Margherita* (XIV. w.) ma piękny marmurowy portal boczny i przypisywany *Franciszkowi Laurana* ołtarz ze świętymi. Najpiękniejszy widok z wieży *S. Michele*.

2 km. na wschód wznosi się góra, *Monte S. Calogero*, na której szczycie (388 m.) znajduje się klasztor (*Santuario*), a obok kąpiele parowe, *le Stufe di San Calogero*, które, podobnie jak źródła siarczane u stóp góry, we *Valle de' Bagni*, odwiedzane są w lecie przez wielu chorych. W starożytności zwano tę górę *Mons Kronios*, a za założyciela grot z kąpielami parowymi uważano Dedala. W średnich wiekach zaś przypisywano odkrycie mocy uzdrawiającej tych kąpeli św. *Calogero* (kalogeros znaczy po nowogrecku

mnich) i po nim nazwano wszystkie ciepłe kąpiele w Sycylii.

Z *Palermo* przez *Corleone* i *S. Carlo* do *Sciacca*, 150 km. Kolej lokalna idzie przez *Corleone* (68 km. w 4 godz. za 6 l., 3 l. 55 c.) do *S. Carlo* 107 km. za 9 l. 10 c., 5 l. 55 c.; karty powrotne do *Sciacca* wraz z jazdą powozem, 14 l. 55 c., 10 l. 65 c. Wycieczka ta budzi mało zajęcia. — (68 km.). *Stacya Corleone (Alb. delle Palme)*. Miasto to ma 16.088 mieszkańców, zostało założone przez Arabów (*Kurliun*) i otrzymało w r. 1237 od Fryderyka II. ko-

lonię lombardzką, stąd gwałtowny opór jego przeciw domowi Anjou. — Z Corleone idzie ta kolej jeszcze 39 km. ku południowi aż do (107 km.)

stacyi **S. Carlo**. W pobliżu ruiny *Agristia*, starożytna *Scirtaeta*. Projektowane przedłużenie kolei do *Sciacca*.

Podróż od Sciacca do Girgenti jest bardzo nużąca, 60—65 km. trzeba przebyć konno lub powozem (12 godzin). Jedziemy przez rzekę *Verdura* i mijamy *Caltabellotta* (z katedrą z czasów normandzkich), *Ribera*, gdzie się urodził Franciszek Crispi (1819—1901) i *Montallegro*. Stąd 25 km. do *Porto Empedocle*, a dalej do *Girgenti* koleją (patrz niżej).

V. Z Palermo do Girgenti i Porto Empedocle.

136 km. Kolej do *Girgenti*, ranny pociąg pośpieszny (od *Roccapalumba* osobowy) z wagonami przechodnimi I.—III. klasy (napowrót po południu) w 4³/₄ godz. za 16 l. 65 c., 11 l. 70 c..

7 l. 55 c., osobowy w 6 godz. 15 l. 80 c., 11 l. 05 c., 7 l. 10 c. — Od *Girgenti* do *Porto Empedocle* jeszcze 9 km. koleją, 25 minut, 1 l. 05 c., 75 c., 50 c.

(16 km.). *S. Flavia Solunto*, stacya dla *Solunto*. — (37 km.). Stacya **Termini Imerese** (*Restauracya kolejowa; Grande Alb. delle Terme*). Miasto ma 20.319 mieszkańców i jest pięknie położone, ale tylko górna część jego zawiera szerokie ulice i okazałe pałace.

Termini (Thermae Himerenses) jako miasto założyli w r. 407 Kartagińczycy po zburzeniu Himery. Przyjęto ono wkrótce grecką kulturę, ale pozostało pod zwierzchnictwem Kartaginy. W r. 307 zdobył je Agatokles, a w I. wojnie punickiej Rzymianie. I w średnich wiekach zachowało ono swoje znaczenie. W r. 1338 odparto zwycięsko napad Roberta, króla Neapolu, a silny jego zamek warowny zburzony został dopiero w r. 1860.

Już Pindar wystawia *Termini* jako *miejsce kąpielowe*, a i dziś jeszcze słynie ono jako takie. — W katedrze (*La Matrice*) krzyż, malowany przez *Ruzulona*. W *S. Maria della Misericordia* piękny tryptyk z datą r. 1453. W *Chiesa del Monte* złożone są zwłoki sycylijskiego dziejopisarza *Palmieriego*. Zbiór starożytności i dawniejszych obrazów malarzy sycylijskich znajduje się w dawnym *Ospedale dei Benfratelli* (w dużej sali piękne okna gotyckie). Powyżej miasta

w pobliżu kościoła *Matrice* i *Porta di Palermo*, *Villa Palmieri* (dostępna 7—1 i 5—7 godz.) z pięknymi ogrodami i pięknym widokiem. Tu odkopano nieznaczące rzymskie szczątki budowlane. Rzymski wodociąg na południowy wschód od miasta, *Aqua Cornelia*, zniszczony został w r. 1438.

Z Termini do Leonforte. Droga kołowa 110 km. Poczta od *Cerda* do *Caltavuturo* 5¹/₄ godz. 6 l. 40 c., stąd przez *Donatella* i *Petralia* do *Gangi* 8¹/₂ godzin, 11 l. Najważniejsze miejscowości są: *Caltavuturo* (31 km. od *Cerda*), miasto saracenskie *Kalat-Abi-Thaur*, które Roger I. po zdobyciu oddał w lenno córce swej, *Matyldzie Polizzi Generosa* z kościołem *Sta Maria del Gesu. Gangi*, prawdopodobnie starożytne *Enguim*, pierwotnie kolonia kretańska, ze świątynią, stawną jeszcze za czasów *Cycerona*, którą złupił *Verres*. Stąd przez urodzajną okolicę do (20 km.) *Sperlinga* (które podczas prawyich niesporów sy-

cylijskich w r. 1282 udzieliło Francuzom schronienia, stąd napis u wejścia do *castello*: „*Quod Siculis placuit, sola Sperlinga negavit*” i dalej (5 km.) do Nicosii. W pobliżu, na skale *Rocca di Sertone* albo *di Sarano*, zginął przez zdradę waleczny Norman Serlo. — Od Nicosii 27 km. do miasta, a 34 km. do stacji kolejowej *Leonforte*.

Dalszy ciąg linii kolejowej. Kolej idzie dalej wzdłuż wybrzeża i przekracza rzekę *Fiume Torto*. — (45 km.). Stacja *Cerda*. — (51 km.). Stacja *Sciara*. — (70 km.). Stacja **Roccapalumba**, punkt węzłowy dla linii Palermo-Catania. — (90 km.). Stacja *Cammarata*. — (101 km.). Stacja *Acquaviva-Platani*. Na wschód małe miasto *Musumeli*, z zamkiem rodziny Chiaramonti (dziś Lanza di Trabia) w pobliżu. — (106 km.). Stacja *Sutera*. Miasto to nazwane zostało w r. 860 przez Arabów *Sotir*. — (126 km.). Stacja **Aragona-Caldare**, punkt węzłowy dla linii Girgenti-Catania. *Aragona (Alb. Centrale)* ma 11.895 mieszkańców i nowożytny zamek. W pobliżu *Le Maccalube*, wulkan błotnisty. — (136 km.). Stacja **Girgenti** (patrz niżej). — Kolej okrąży dalekim łukiem wzgórze, na którym się wznosi miasto, przebiega krótki tunel i dobiega do

(145 km.) **Porto Empedocle** (*Trattoria Empedocle* obok portu, dobra kuchnia), zwanego dawniej *Molo di Girgenti*, ożywionego miasta portowego (11.059 mieszk.), gdzie kupcy z Girgenti, handlujący siarką i zbożem, mają duże magazyny.

VI. Girgenti.

Hotele. *Grand Hotel des Temples* (Ad. Ragusa), 1 km. na południowy wschód od miasta, przy drodze do świątyni, w pięknym położeniu, 100 pokoi, otwarty od października do końca czerwca; pokój, światło i usługa 3—7 l., l. śniadanie 1½ l., II. bez wina 3½ l., obiad bez wina 5 l., utrzymanie dzienne 9—13 l., jazda omnibusem 1½ l., automobilem 2 l. (automobil można wynająć, za ½ dnia 10—20 l. — *Hotel Agragas* (Parisi) bliżej miasta, 30 pokoi, otwarty od października do połowy maja, pokój, światło i usługa 3—8 l., l. śniadanie 1½ l., II. z winem 3½ l., obiad z winem 6 l., bez wina 3 i 5 l., utrzymanie dzienne 15 l., omnibus 2 l. — W mieście: *Alb. Belvedere*, na zachodnim końcu, poniżej *via Atenea*, z pięknym wido-

kiem na świątynie, 30 pokoi, pokój światło i usługa 2½—4 l., l. śniad 1½ l., II. z winem 3 l., obiad z winem 4½ l., utrzymanie dzienne 8 do 12 l., omnibus 1 l. — *Grande Bretagne*, obok *via Atenea*, utrzymanie dzienne 8—12 l. — *Alb. Centrale* (tylko pokoje), II-rzędny, tańszy. — *Locanda Bella Napoli*, jeszcze skromniejszy.

Trattorie: *Ristor. Palermo*, na zachodnim końcu *via Atenea*. — *Bella Napoli*, *piazza Lena*. — *Firenze* (già Garibaldi). — *Boemia*, *via Atenea*. — *Roma*, *via Santa Lucia*.

Kawłarnie: *Caffè Savoia*. — *Caffè Stella*, obie przy *via Atenea*.

Wicekonsul austriacki, *Eugeniusz Barresi*, w *Porto Empedocle*. **Niemiecki**, *A. Camilleri*, *via Atenea* 133. **Agendy konsulatu rosyj-**

skiego załatwia konsul francuski w Palermo.

Apteka: *Salvatore Bonfiglio*, via Atenea, 151.

Urząd pocztowy i telegraficzny, via Atenea, piazza S. Anna.

Handlarz starożytności: *Vincenzo Caltagirone*, via San Francesco d'Assisi, kupiec godzin zaufania.

Powóz z dworca do miasta ($\frac{3}{4}$ godz.) 2 l., pojedynczy podróżny płaci za miejsce „posto” 50 c., po zachodzie słońca 1 l. Do hotelu des Temples 1—4 osób 3 l., nocą 5 l.; za pakunek 25 c. Do jazdy na dworzec należy wsiąść we via Atenea,

gdzie dorożki godzinę przed odejściem pociągu stoją w pogotowiu. *Taryfa jazdy do świątyni* i napowrót: za 3 godz. 5 l., za każdą następną godzinę $1\frac{1}{2}$ l. Należy sobie zastrzedz także zwiedzenie *Rupe Atenea*. — Do *Porto Empedocle* 7 l., tam i napowrót z pobytom 10 l. Aby zwiedzić świątynie i inne zabytki Girgenti, należy zabawić co najmniej $1\frac{1}{2}$ dnia. Pięszo do świątyni i napowrót, bez pobytu tamże, $2\frac{1}{2}$ godzin. Przewodnik kosztuje 5 l. dziennie, jest jednak zbyteczny. Custode świątyni Herkulesa i Zeusa znajduje się przy tej drugiej.

Girgenti, Akragas Greków, *Agrirentum* Rzymian, w średnich wiekach najbogatsza stolica biskupia Sycylii, ma prefekta, załogę wojskową i 21.990 mieszkańców. Prowadzi ożywiony handel.

Pogląd historyczny. *Akragas*, wedle Pindara najpiękniejsze miasto na świecie, założone zostało w r. 582 jako osada Geli. Doryccy koloniści, pochodzący po części z wyspy Rodos, wprowadzili tu obok kultu Ateny z Lindos, kult Zeusa Atabyriosą. Gdy mu, jako założycielowi miast, Zeusowi Polieusowi, wzniesiono świątynię, zagarnął *Phalaris*, który kierował jej budową, przy pomocy swoich robotników władzę i sprawował ją w sposób okrutny i tyrański. I tak miał on przeciwników swoich palić Zeusowi na ofiarę w wydrążonym byku spiżowym. W r. 549 padł on wskutek powstania pod wodzą Emmenidy *Telemachosa*, którego potomek *Theron* objął rządy w r. 488. Tenże rozszerzył granice swego państwa aż do północnego wybrzeża, gdzie zdobył Himereę, a w przymierzu z zięciem swym Gelonem, tyranem Syrakuz, odniósł w r. 480 pod *Himerą świętą* zwycięstwo nad Kartagińczykami. Za jego rządów powstały w Akragas wspaniałe pałace i świątynie. Ówczesne miasto, wzniesione na wysokiej górze, od północy stromej, od południa zaś łagodnie pochyłej, którą okalały dwie rzeki, *Akragas* (*S. Biagio*) i *Hypsas* (*Drago*), składało się z dwóch części: z Akropo-

lis na północy, której zachodnią część, gdzie była świątynia Zeusa Polieusa, zawiera dzisiejsze miasto i z właściwego miasta na południu, gdzie stały owe wspaniałe świątynie, których ruiny dziś podziwiamy. Jeńcy kartagińscy budowali podziemne kanały. Był to okres najwyższego rozkwitu miasta. Syn *Therona* (umarł 473), *Thrasydaos*, niepodobny w niczem do swego wielkiego ojca, został wygnany, a Akragas stało się rzeczpospolitą, której ustroj opracował sławny *Empedokles* (umarł około 424). W mieście panowały bogactwo i przepych, a jako liczbę mieszkańców jego podają 200.000 mężczyzn, nawet 800.000, co jednak prawdopodobnie już z okolicznym terytorium i z niewolnikami rozumieć należy. Podczas wojny Aten z Syrakuzami pozostało Akragas neutralne. Później jednak naszli Kartagińczycy Sycylię ponownie, a Himilko i Hannibal zajęli w r. 406 przez zdradę i złupili Akragas, świątynie podpalono, a wspaniałe arcydzieła sztuki wysłano do Kartaginy. Miasto zostało później w części odbudowane, podniosło się jednak nieco dopiero za *Tymoleona*. Po wojnach punickich, w których stało po stronie Kartaginy, zajęte przez Rzymian (*Agrirentum*) podupadło

zupelnie. W r. 828 zajęli je Arabowie, w r. 1086 Roger I., który założył tu bogate biskupstwo. Pierwszym biskupem był św. *Gerlando*.

Ulica, wiodąca od kolei, kończy się obok prefektury przed bramą wschodnią (*Porta Atenea*), gdzie się rozciąga pokryty plantacyami plac, *piazza Vittorio Emanuele*. Stąd prowadzi gościniec (idący do Porto Empedocle), poniżej t. zw. *Passeggio Cavour*, u stóp skały *Rupe Atenea*, obok hoteli *Aragras* i *des Temples*, do świątyni. Ścieżka, która przy wyjściu z miasta, na prawo poniżej kasarni prowadzi wprost do *San Nicola*, jest w razie niepogody niemożliwa do przebycia.

Zwracając się od gościńca wiodącego do hotelu *des Temples* na lewo, przybędziemy do szczątków małej greckiej świątyni, zw. *świątynią Cerery i Prozerpiny*, która jednak, na co wskazuje znaleziony tam posąg, była raczej poświęcona bogowi rzeki *Aragras* i pochodzi z połowy V. w. przed Chr. W czasach normandzkich przebudowano ją na kościół *S. Blagio*. — Wróciwszy na drogę krajową, idziemy aż do silnego skretu; droga, która tu się na lewo oddziela, prowadzi do pobliskiego *Fonte dei Greci*, starożytnego źródła, które i dziś jeszcze zaopatruje miasto w wodę do picia. By przybyć do świątyni, należy wrócić na drogę krajową i iść nią obok *S. Nicola*.

S. Nicola jest to mały, gotycki kościółek, wbudowany w starożytny budynek, którego kawał widać jeszcze za wielkim ołtarzem. Portal kościoła odnowiony. Obok t. zw. **Oratorium Phalarisa**, rzymska budowla w stylu jońskodoryckim z II. w. przed Chr., przeistoczona później na kaplicę normandzką. Przed nią piękny widok dokoła. W przyległym ogrodzie *Vella Morreale*, koryncki gzyms i resztki posągów. — Tuż przed *S. Nicola*, po lewej str. drogi, wykopano resztki starożytnego domu, t. zw. *Casa Greca*, z wodociągiem i mozaikami.

Dalej prowadzi droga krajowa do starego muru południowego miasta, wzdłuż którego znajdują się świątynie.

Świątynia Junony Lacinia (120 m.). Nazwa ta polega jedynie na hipotezie i opiera się na tem, że kult *Junony Lacinia* był rozpowszechniony w południowej Italii i Sycylii. Jest to *peripteros hexastylos* o 34 kolumnach, z najlepszych czasów doryckiego stylu (V. w. przed Chr.). Kolumny mają 20 kanelur, a wysokość ich równa się pięciokrotnej średnicy. Złość ludzka i trzęsienie ziemi zburzyły ten wspaniały pomnik sztuki greckiej. Tylko 25 całych kolumn stoi jeszcze, 9 półkolumn ustawiono napowrót. Przed otwartym przedsionkiem (*pronaos*) dwie wąskie terasy. Po II. str. starożytna cysterna.

Południowa część starożytnego muru miejskiego, złożonego z olbrzymich głazów, w części się zachowała. W skale pod wymienioną świątynią, starożytne groby.

Świątynia Concordii, dalej ku zachodowi, jest jedną z najlepiej zachowanych świątyń starożytności, gdyż w średnich wiekach była przeistoczona na kościół *S. Gregorio delle Rape*. Jest to *peripteros hexastylos*, również z V. w. przed Chr., ale późniejsza od poprzedniej świątyni. 34 kolumn z architrawem stoi jeszcze, w rogach ściany celi schody, po których można wstąpić na górę.

Poniżej muru, w połudn.-zachodniej stronie od świątyni, odkrył prof. Salinas w r. 1899 starożytną nekropolis, która pochodzi wprawdzie jeszcze z czasów rzymskich, ale służyła chrześcijanom w IV. i V. w. za cmentarz.

Między świątynią Concordii a Zeusa, na lewo przy drodze, wchód

(klucz ma custode świątyni Zeusa) do starochrześcijańskiej katakomy, *Grotta de' Frangapani*, której najdawniejsze części pochodzą z II. w. Natomiast liczne groby chrześcijańskie w okolicy tych katakomb w skale wykute, należą do epoki po Konstantynie (V. w.).

Niedaleko świątyni Concordii leżą gruzy t. zw. **świątyni Herkulesa** (otoczone murami, bramę otwiera custode świątyni Zeusa). Był to *peripteros hexastylos* o 38 kolumnach z końca VI. w. Tylne części celi została w czasach rzymskich podzielona na trzy przedziały. Tu znaleziono *posąg Asklepiosa* (dziś w Palermo). W tej świątyni miał się znajdować sławny obraz *Zeuxisa*, przedstawiający Alkmenę. Verres usiłował stąd zabrać ukradkiem w porze nocnej posąg Herkulesa, ale robotnicy jego zostali wypędzeni przez pobożnych mieszkańców miasta.

Między świątynią Herkulesa a Zeusa otwiera się brama portowa miasta, t. zw. **Porta Aurea**, którą w r. 210 przed Chr. Rzymianie wtargnęli do miasta. — Zewnątrz tej bramy na lewo, t. zw. **Grób Therona**, który podobnie jak Oratorium Phalarisa należy do czasów rzymskich.

10 minut na południe od wspom-

nianej Tomba di Therone, stoi samotny, nowożytny dom (*Casa Gregorio*), zawierający resztki starożytnego budynku, który był prawdopodobnie dorycką świątynią Asklepiosa. Tu znajdował się niegdyś sławny posąg *Apollina*, dłota *Myrona*. Dziś jeszcze płynie źródło, nad którym się ta świątynia wznosiła i stoi jeszcze filar północny, 5 m. wysoki.

Na północ od Porta Aurea leżą gruzy **świątyni Zeusa**, która nie została ukończona (również zamknięte; custode w przyległym domu). Wspaniała ta budowa, którą wystawia Polibiusz, a opisuje Diodor, została wykonana w I. poł. V. w. przed Chr. Był to *pseudoperipteros* o 37 lub 38 olbrzymich półkolumnach. Gdzie się znajdował wchód, nie

jest rzeczą pewną, po śladach stopni można wnosić, że na zachodniej stronie. W ścianach celi, wedle niektórych na górze ponad pilastrami, wedle innych na dole, stało 38 olbrzymich Telamonów czyli Atlasów, dźwigających powagę. Wysokość ich wynosiła 7,75 m., jeden, którego złożono na powrót z odłamów, leży na ziemi. Ponad fasadą wschodniej strony (wedle innych w metopach) przedstawiona była walka bogów z Gigantami, po zachodniej str. zdobycie Troi.

Jest to jedyna świątynia w Akragas, której nazwa nie ulega żadnej wątpliwości. Rozpoczęto jej budowę po zwycięstwie pod Himerą (480 przed Chr.), a pracowali nad nią jeńcy kartagińscy. Zdobycie miasta

w r. 406 przerwało tę robotę na zawsze. — Do r. 1401 stały jeszcze znaczne resztki świątyni na miejscu, w XVIII. wieku jednak zabrano wiele materiału do budowy portu.

Na półn. zachód od świątyni Zeusa leży t. zw. **świątynia Dyoskurów** (*Tempio di Castore e Polluce*). Szczałki tej świątyni zrekonstruował Cavallari w r. 1860, przyczem jednak połączono części dwóch różnych budowli; dawniejsze części (cztery doryckie kolumny, architrav i fryz tryglifowy) pochodzą z końca IV. w. przed Chr. Na belkach resztki stiuku i pomalowania. Był to *peripteros hexastylos* o 34 kolumnach. W pobliżu fundamenty innych starożytnych budynków. Piękny widok nad brzegiem przepaści.

Po drugiej stronie niziny, która miała być niegdyś ową sztuczną sadzawką (*piscina*), wspominaną przez Diodora, znajdują się w ogrodzie szczątki **świątyni**, przypisywanej

Wulkanowi. Stąd na północ leżało prawdopodobnie pole wyścigów (*hippodromos*). — Otwory w ścianach skał, obok dawnej piscine, to resztki sławnych *kanatów Phaeaksa*.

Przechodzimy obecnie do godnych widzenia pomników z nowszych czasów. Idąc od piazza Vittorio Emanuele obok prefektury w północnym kierunku w górę, przybędziemy, okrążywszy miasto z zewnątrz, do dawnej *Porta Bibirria* (dziś terasy z widokiem) i na *via del Duomo*. Stąd prowadzi, naprzeciw *biblioteki Lucchesiana* (założonej w XVIII. w.), na lewo w dół *via Cannella*, która po kilku krokach łączy się z *via S. Maria dei Greci*, w miejscu, gdzie pod kościołem tej nazwy odkopano resztki *świątyni*. Jak przypuszczają, była to świątynia **Zeusa Atabyriosa** albo **Ateny**; można po szczątkach poznać, że była ona *peripteros hexastylos*, a Theron jej założycielem.

Wróciwszy do biblioteki Lucchesiana, idziemy dalej na zachód przez *via del Duomo*.

Kościół katedralny wznosi się w północnej części miasta, 320 m. nad powierzchnią morza. Budowę jego rozpoczęto w XIV. w., jest on jednak przeważnie zmodernizowany. Piękną jest stara, w r. 1688 odnowiona powoła drewniana i nieukończona campanila z słicznym widokiem. Na ostatnim ołtarzu z prawej str. Madonna *Gwidona Reni*; na końcu lewej nawy bocznej, w Aula Capitolare, sarkofag marmurowy, wykonany w czasach rzymskich, podług dobrego oryginału greckiego z początku IV. w.

Rzeźby na nim wyobrażają epizody z tragedii miłosnej Fedry, żony Tezeusza i jej pasierba Hippolita. Na l. str. wężkiej: Fedra przegnębiona boleścią, mamka zdejmuje z niej zastonę, przed jej krzestem unosi się Amor, służebnice starają się grać na cytrze utulić ją w jej smutku. Na podłużnej prawej str.: Hippolit na łowach zabija odyńca. Na lewej str. podłużnej: mamka przynosi Hippolitowi miłosny list macochy; otaczają go giermkowie, psy i konie. Na drugiej str. wężkiej: Hippolita rozrywają rumaki. — Napisek zakrystyanowi 25—30 c.

Na wzmiankę zasługuje w tym kościele sławne echo, **Porta Voce**. Gdy ktoś, stojąc obok zachodniego wejścia do kościoła, kilka słów szepem wymówi, może go druga osoba, z poza głównego ołtarza, mimo odległości 32 m. wybornie rozumieć. Z niezwykłą tą właściwością akustyczną kościoła łączą się różne anegdoty, które opowiada zakrystyan, o pewnej kobiecie i jej mężu, który w ten sposób dowiedział się o jej tajemnicach. Naukowe studia temu ciekawemu zjawisku poświęcili *Ab. Actis* i ks. kanonik prof. *Giuseppe Russo*.

Skarbiec kościelny zawiera dwie szkatułki z emalii z XV. w. W *archiwum kościelnem* liczne dokumenty z czasów normandzkich. — Przypuszczają, że na miejscu dzisiejszej katedry wznosiła się niegdyś jedna z dwóch świątyń na Akropolis, o których wspomina Polibiusz, Zeusa Atabyriosa lub Ateny, druga miała się znajdować pod S. Maria dei Greci (patrz wyżej). Z katedry idziemy dalej na zachód na piazza del Seminario, a z jej południowo zachodniego końca, przez salita del Seminario w dół, na piazza del Municipio, na zachodnim końcu głównej ulicy miasta, *via Atenea*. Tu znajduje się *Muzeum* (10—2 godz.) pod zarządem Alfonsa Celi, złotnika i archeologa. Zawiera ono godny uwagi archaiczny posąg Apollina, marmurowy sarkofag z fryzem tryglifowym, znaleziony w r. 1886 w pobliżu morza, liczne wazy, zwłaszcza przedhistoryczne, statuę Augusta, monety i odłamy marmurowe. — Przy *via Atenea*, na wschód *urząd pocztowy*, naprzeciw *Izba handlowa*, dalej na wschód *kościół del Purgatorio*; tu pod lwem kamiennym, wchód do starych podziemnych *kamieniołomów* („katakomb”), rozciągających się pod całym miastem. Klucz ma custode świątyni Zeusa. — W kilka minut później przybywamy na piazza

Vittorio Emanuele. Z placem tym łączy się w kierunku połudn. wschodnim, wspomniany wyżej *Passaggio Cavour* poniżej Rupe Atenea, z pięknym widokiem. Tu gra muzyka w lecie w niedzielę i czwartek wieczorem, w zimie w niedzielę po południu.

Od *Villa Garibaldi*, publicznego ogrodu na północny wschód od piazza Vitt. Emanuele, dostajemy się, obok dawnego klasztoru Kapucynów *S. Vito* (dziś więzienie), w 20 minutach na wysoką skałę Ateny, **Rupe Atenea** (351 m.). Szczyt jej jest prywatną własnością aptekarza Salvatora Bonfiglio, via Atenea 153, gdzie można dostać za 60 c. bilet wstępu z opisem tej skały.

Dzisiejsza nazwa ma jedynie orzekać, że szukano tu szczątków starożytnej świątyni Ateny; znaleziono zaś cysternę, kawał muru ogradzającego od południa i wschodu, podziemny korytarz i nieokreślone bliżej fundamenty greckiego budynku. Wyłom między miastem

a skałą, dziś napowrót wypełniony, miał być wykonany na polecenie Empedoklesa ze względów higienicznych, aby świeży wiatr północny, tramontana, wygnał malaryę.

Widok ze skały obszerniejszy i dalszy, aniżeli widok obok świątyń.

VII. Z Palermo i Girgenti do Catanii.

Z Palermo do Catanii 243 km. koleją. Pociąg pośpieszny w 6^{3/4} godz., 31 l. 05 c., 21 l. 75 c., 14 l. 10 c. (wagon restauracyjny dla I. i II. klasy, II. śniadanie z winem 3 l., obiad z winem 4 l.). Pociąg osobowy 9 godz., 28 l. 20 c., 19 l. 75 c., 12 l. 70 c. — *Z Girgenti do Catanii* 191 km. koleją. Pociąg poranny, od stacy S.

Caterina-Xirbi pośpieszny, w 6^{1/2} godz. 23 l. 55 c., 16 l. 50 c., 10 l. 70 c. Pociąg osobowy 8^{1/2} godz. 22 l. 20 c., 15 l. 55 c., 10 l. — Na stacy S. *Caterina-Xirbi* łączą się obie linie. — Kto nie chce korzystać z wagonu restauracyjnego, niech się zaopatrzy w żywność na drogę, gdyż na stacyach rzadko gdzie są restauracje kol.

Z Palermo do S. Caterina-Xirbi. — Do *Roccapalumba* (70 km.) patrz wyżej str. 483. — (101 km.). Stacya *Villalba*. (127 km.). Stacya *S. Caterina-Xirbi*.

Z Girgenti do S. Caterina-Xirbi. — Do *Aragona Caldare* (10 km.) patrz wyżej str. 483. — Kolej idzie przez okolicę kopalń siarki („*zolfare*“) i przez liczne tunele. — (15 km.). Stacya *Comitini-Zolfare*. — (20 km.). Stacya *Grotte*, być może starożytne *Erbessus*, gdzie się w r. 262 Rzymianie przed Agrigentum zaopatrywali w żywność. — (39 km.). Stacya **Canicatti**. Punkt węzłowy dla linii do Licata-Syrakuzy. — Kolej jedzie kawał drogi wstecz do linii

główniej. — (49 km.). Stacja *Serradifalco*, miasteczko, od którego ma nazwę sławny wydawca zbioru „*Antichità di Sicilia*“, Domenico Lo Faso Pietrasanta, książę di Serradifalco (1783—1863). — (62 km.). Stacja *San Cataldo*. — (68 km.). Stacja *Caltanissetta*. Miasto (*Hotel Bristol*) ma 43023 mieszkańców i jest jedno z najważniejszych w głębi Sycylii. Piękny plac Garibaldeggo, przy nim katedra z r. 1622. W pobliżu klasztor *Badia di S. Spirito*, budowa normandzka, poświęcony w r. 1153.

127 km. od Palermo, 75 km. od Girgenti, na stacji *S. Caterina-Xirbi*, łączą się obie linie. Dworzec leży obok Xirbi, 2 godz. na południe od miasteczka *S. Caterina*. Przybywający z Girgenti widzą przed tą stacją po raz pierwszy Etnę. Odległości miejsc są odtąd podane od stacji Palermo.

(134 km.). Stacja *Imera*. — (153 km.). Stacja *Castrogiovanni-Calascibetta*. **Castrogiovanni** ma 26081 mieszkańców i leży na górze 997 m. wysokości. Jest to starożytne *Enna*, które opisuje Cycero, a Liwiusz nazywa „*inexpugnabilis*“, dziś znów silnie obwarowane. Arabowie nazwali miasto *Kasr-Jani*, stąd dzisiejsza nazwa.

Enna odgrywała ważną rolę w dziejach Sycylii i była główną siedzibą kultu bogini Demeter-Kore. O miasto to, wśród nadzwyczaj urodzajnej okolicy położone, walczyli Dyonizyusz, Agatokles, a w czasie wojen punickich Rzymianie i Kartagińczycy. W czasie wojny z niewolnikami oblegali je Rzymianie dwa lata i zdobyli dopiero z wielkiem

wyżeniem, po zaciętej obronie Eunusa ze Syrii, wodza niewolników. Wtedy to przybito na krzyż 20000 niewolników, a dziś jeszcze zachodzą tu rzymskie pociski z wyrytem imieniem konsula Pisona. — W r. 859 zdobyli to miasto Arabowie przez zdradę, Normanowie zajęli je w r. 1087, cesarz Henryk VI w r. 1197.

Nad miastem góruje stara cytadela *La Rocca*, odnowiona przez króla Manfreda, z wielu wieżami. Z platformy najwyższej wieży, jeden z najwspanialszych widoków w całej Sycylii. Przypuszczają, że tu wznosiła się sławna świątynia *Cerery (Demeter)*, podczas gdy świątynia *Prozerpiny* miała się wznosić na *Monte Salvo*; z obydwóch nie pozostały żadne ślady. Na drugim końcu miasta, zamek założony przez Fryderyka II. aragońskiego. — *Katedra* z r. 1307 zawiera piękną kazalnicę, stalle, a w bogatym skarbcu stare tabernakulum z pozłacanego srebra. W *Biblioteca Comunale* znajdują się cenne inkunabuły, w *Museo* wazy, stare monety, obrazy.

W pobliżu miasta sławne jezioro, **Lago Pergusa** (673 m.), z którym się łączy mit o porwaniu Prozerpiny przez Plutona. Dziś rosną tu niewielkie drzewa na miejscu bujnej niegdyś wegetacji; woda jeziora, którą opiewali starożytni poeci, jak Owidiusz w *Metamorfozach*, jest

tylko na wiosnę jasna i niebieska, zresztą zaś często podobna do kałuży; jaskinię wiodąca do podziemia, z której wyskoczył Pluton, by porwać swą piękną zdobycz, przypominają tylko wydobywające się niekiedy z pod ziemi gazy, dla ryb zabójcze.

W czasie dalszej jazdy kolejną, piękny widok wstecz na oba te miasta, wysoko na skałach zawieszona, **Calascibeta** i **Castrogiovanni**. — (164 km.). Stacja **Leonforte**. — (174 km.). Stacja **Assoro-Valguarnera**. — (187 km.). Stacja **Agira**, dawniej **S. Filippo d'Argiro**. Jest to starożytne **Agyrion**, miejsce rodzinne dziejopisarza **Diodora**. — (197 km.). Stacja **Catanuova-Centuripe**. W mieście **Centuripe** resztki rzymskich budynków, w okolicy znaleziono liczne wazy i monety. — (209 km.). Stacja **Sferro**. **Etna** ukazuje się cała, od dołu do szczytu. — (235 km.). Stacja **Bicocca**. Punkt węzłowy dla linii **Catania-Syrakuzy**. Tuż przed **Catanią** ukazuje się znów morze. — (243 km.). Stacja **Catania** (patrz niżej).

VIII. Z Girgenti przez Canicatti i Licata do Syrakuz.

Z **Girgenti** do **Syrakuz** można, oprócz głównej linii kolejowej przez **Catanię** i parowców, jechać także drugą linią kolejową przez **Canicatti** i **Licata**, musi się jednak podróż na noc przerwać i nocować (najwygo-

dniej w **Modica**), gdyż niema bezpośredniego połączenia. Przestrzeń ta wynosi 303 km., do **Modica** 11 godz., stąd do **Syrakuz** 3 godz. Linia zresztą przez turystów mało uczęszczana.

Z **Girgenti** do **Canicatti** 39 km. patrz str. 489. — (85 km.). Stacja **Licata**. Ważne miasto handlowe na południowym wybrzeżu Sycylii, zbudowane na miejscu, gdzie po zburzeniu **Geli** przez **Mamertynów** około r. 284 tyran **Phintias** z **Akragas** założył miasto, które od niego otrzymało nazwę. Dzisiejsza nazwa pochodzi z arabskiego, **Linbijadhah**. W r. 256 przed Chr. pobił tu **Regulus** flotę kartagińską, a w r. 249 zniósł wódz kartagiński, **Karthalo**, rzymską flotę transportową. — (120 km.). **Terranova di Sicilia**. Miasto to portowe ma 22019 mieszkańców i zostało założone przez cesarza **Fryderyka II**. W niem i dokoła niego znajdują się resztki miasta **Gela**, w którym umarł **Eschyl** w r. 456 przed Chr.

Wzgórze po zachodniej stronie miasta było starą nekropolis, w której wykopano liczne wazy.

Gelę założyli w r. 689 przed Chr. wychodźcy doryccy pod przewodnictwem Antiphemosa z Rodos i Entimosa z Krety. Miasto otrzymało nazwę od zimnej rzeki *Gela* (*Fiume di Terranova*), a zamek *Lindoi* od miasta na Rodos. Nowa osada doszła do najwyższego szczytu potęgi za panowania *Hippokratesa* (498—491). Następca jego *Gelon* przeniósł siedzibę deinomenidów do Syrakuz i przesiedlił tam również połowę mieszkańców Geli, a władzę nad tem miastem zostawił bratu

swemu, *Hieronowi*. W r. 405 zburzyli Gelę Kartagińczycy, ale Tymoleon odbudował ją napowrót i zaludnił osadnikami. Około 284 zburzyli ją po raz drugi Mamertynowie. — Na wschód przed miastem widnieją *szczątki doryckiej świątyni*; bez żadnej podstawy uważają ją za ową świątynię Apollina, z której Kartagińczycy w r. 405 wywieźli sławny posąg brązowy tego boga i wysłali do Tyru, gdzie go znalazł Aleksander Wielki po zdobyciu miasta.

(140 km.). Stacya *Biscari*. — (150 km.). Stacya **Vittoria**. Miasto ma 30832 mieszkańców. (*Alb. Roma*, obok dworca; *Alb. Ristorante Italia*, pokój, światło, usługa 3 l.). Ożywiony handel winem. W pobliżu ruiny starożytnego miasta **Kamarina**, założonego w r. 599 jako osada Syrakuz, o które walczyły ze sobą różne miasta Sycylii, potem Kartagińczycy i Rzymianie. — (158 km.). Stacya *Comiso*. Tu znajdowało się niegdyś sławne źródło Dyany, o którym głosiło podanie, że woda jego, czerpana rękoma kobiety wszetecznej, nie zmiesza się z winem. — (191 km.). Stacya *Ragusa Superiore*. Kilka średniowiecznych kościołów. — (200 km.). Stacya *Ragusa Inferiore*. — (211 km.). Stacya **Modica**. Miasto ma 49951 mieszkańców. Hotele: *Stella d'Italia*; *Leone*.

Kościół *San Giorgio* został w r. 1653 przebudowany. Na tem miejscu wznosiła się niegdyś osada fenicka *Motyka*.

Z Modica można zwiedzić malowniczą dolinę grot, **Val** albo **Cava d'Ispica**. W ścianach skał jest tu wydrążonych więcej, aniżeli 1000 pieczar, sztucznych grotz zamierzchłej przeszłości, które w Sycylii fałszywie nazywają *Daieri*. Później urządzono niektóre z nich na mieszkania. Niektóre leżą w kilku piętrach ponad sobą, połączonych wewnątrz okrągłymi otworami. Widać tu także pierścienie w kamieniu wykute, do

kórych przytwardzano różne przedmioty. Prawdopodobnie była to nekropolis starożytnego miasta, niektórzy archeologowie jednak upatrują w tych budowlach szczątki samego miasta. W IV. w. używali chrześcijanie tych pieczar do chowania zmarłych.

Najstawniejsze grotty są: t. zw. *Castello d'Ispica*, *Spelonca grossa*, *Grotta del Corvo* i *Grotta del Vento*.

(270 km.). Stacya **Noto**. Piękne pałace arystokracji. Małe muzeum archeologiczne.

Na południe od miasta, na lewym brzegu rzeki *Tellaro (Heloros)*, wznosi się kolumna z bloków, bez wapna, dziś jeszcze 10 m. wysoka, zwana *la Pizzuta*. Ma to być szczą-

tek pomnika, który Syrakuzanie wzniesli tu po klęsce Ateńczyków pod wodzą Nikiasza w roku 413. Obok kolumny komórka grobowa z końca III. w. przed Chr.

(286 km.). Stacya *Cassibile*. — (294 km.). Stacya *S. Teresa Longarini*. — (303 km.). Stacya **Syrakuzy** (patrz niżej).

30 km. na północ od Modica, a 43 km. na zachód od Syrakuz, leży **Palazzo Acreide** (*Alb. Italia*), miasteczko mające 15106 mieszkańców. Jest to starożytne *Akraï* Greków, późniejsze *Placeolum*, u Arabów zwane *el Akrat*, u sławnego geografa Edrisi, *Balensul*. Założyli je Syrakuzanie, zburzyli Saraceni. Znajdują się tu *groby* z różnych epok, greckie i rzeźbami i starochrześcijańskie. Nadto t. zw. *Tempio Ferale* (świątynia umarłych, zamknięta), mały *teatr* i t. zw. *odeon*. — Na południe od Akropolis, *Monte Pineta* z wielką liczbą małych kom-

nat grobowych. W pobliskiej dolinie, *Contrada dei Santicelli*, znajdują się owe dziwne, dopiero w XIX. w. uszkodzone płaskorzeźby, t. zw. *Santoni*, na nich widnieje siedząca bogini, prawdopodobnie *Kybele*, niekiedy także *Hermes*. Należały one prawdopodobnie do starożytnego cmentarza. Niedaleko rozległa nekropolis, *Acrocoro della Torre*, gdzie już kilkadziesiąt trumien otwarto i zbudowano.

Z *Palazzo* do *Syrakuz* wiodą dwa gościńce; poczta idzie południowym z nich, codziennie z rana, 6 godzin, 3¼ l.

IX. Z Palermo wzdłuż wybrzeża do Messyny.

Odległość 232 km. Koleją w 6½ do 7¼ godz. za 26 l. 95 c., 18 l. 85 c., 12 l. 15 c. Pociągi pośpieszne 5 do 5½ godz. 29 l. 75 c., 20 l. 85 c., 13 l. 55 c., te ostatnie jadą w Messynie dalej aż do portu, gdzie za pomocą t. zw. *ferryboats* mają bezpośrednie połączenie z *Villa San Giovanni* i *Reggio* i z odchodzącymi stamtąd pociągami pośpieszными do *Napoli* i *Metaponto*. — Pociągi luksusowe o jednym wagonie idą do *Bertina* i do *Paryża*. Dopłata za przestrzeń Palermo-Messyna około 10 l. 50 c. Za wagon salonowy w po-

śpiesznych pociągach dziennych do płąca się 6 l. 60 c., w nocnym 7 l.

Parowce Navigazione Generale Italiana idą dwa razy tygodniowo z *Palermo* do *Messyny* 13—24 godz., jazda kosztuje 28 l. 35 c. bez wiktu: linia X.—XI. z *Palermo* odchodzą w niedzielę o 5 godz. po poł., w *Messynie* są w poniedziałek o 6 godz. rano. Linia XXIII., *commerciale*, z *Palermo* w piątek z rana o 10, w *Reggio* w sobotę z rana o 6½ g., w *Messynie* o 10 przed poł. Jadą zaś z powrotem z *Messyny* w piątek o 8 godz. wieczorem.

Z *Palermo* do *Termini*, patrz str. 482. — (47 km.). Stacya *Buonfornello*.

Kilka domów tej miejscowości, na lewo od drogi krajowej, stoi na gruzach *świątyni doryckiej*, którą poczęto odkopywać w r. 1906. Na wzgórzu po prawej stronie leżało

niegdyś najbardziej na zachód wysunięte, greckie miasto na północnym wybrzeżu Sycylii, *Himera*, miejsce rodzinne poety *Stesichora* (pierwotnie nazywał się *Tisias*, uro-

dził się zaś około r. 630 przed Chr.), który je ocalił od tyranii Phalarisa.

Himera została założona w r. 648 przez wychodźców z Zankle. Tu

odnieśli Gelon i Theron w r. 480 przed Chr. świetne zwycięstwo nad wojskiem kartagińskim Hamilkara. W r. 409 zdobył i zburzył miasto do szczętu wnuk Hamilkara, Hannibal.

Przekraczamy rzekę *Fiume Grande*. — (53 km.). Stacya *Campofelice*. Połączenie pocztowe z poblizkiem *Collesano*, skąd się odbywa wycieczki w góry *Madonie* i *Nebrodzkie*. — (58 km.). Stacya *Lascari*. W poblizku góra *Pizzo dell' Angelo* czyli *Gibilmanna* (1081 m.), na której szczyt można się wybrać z Cefalu przez klasztor Kapucynów, gdzie udzielają chętnie gościnności turystom. — (67 km.). Stacya **Cefalu** (*Alb. Italia-Centrale*, lepiej tu jednak nie nocować, a nadto przywieźć ze sobą prowiant).

Miasto to leży poniżej starożytnego *Cephaloedium*. Zdobyli je Arabowie w r. 858. Gdy w r. 1129 król Roger wracał z Neapolu, a burza groziła okrętowi, miał on ślubować Chrystusowi i apostołom, że wznie-

sie kościół na tem miejscu, gdzie się dostanie na ląd. To nastąpiło w Cefalu, gdzie też rozpoczął budowę katedry, jednakże dokument fundacyjny z r. 1145, w bogatym archiwum biskup, nie zawiera o tem wzmianki.

Katedra, jeden z najważniejszych pomników budowniczych z czasów normandzkich, leży po zachodniej stronie, u stóp góry, na której się wznosiło miasto starożytne. Dookoła niej powstało z biegiem czasu nowe miasto. Fasada spoczywa na olbrzymich kamieniach ciosowych, wziętych prawdopodobnie z dawniejszej budowy. Dwie potężne czteropiętrowe wieże łączy ze sobą kolumnada, ponad nią widnieje wyryty napis z r. 1251. Mozaiki kolumnady, wyobrażające Rogera i jego następców, są zniszczone. Brama zachodnia pochodzi z tego samego czasu, co kościół, portal jest niezwykły. Asydy są i zewnątrz ozdobione, zresztą cała budowa zewnątrz skromna i pełna prostoty.

Wnętrze w kształcie łacinieckiego krzyża, ma trzy nawy i trzy absydy. Ostrołuki naw wspierają się na 15 kolumnach granitowych i na jednej z cipollino. *Mozaiki* na chórze są najstarsze i najlepsze w Sy-

daju klasztor na górze Athos. Wspaniały obraz Zbawiciela został wykonany w roku 1148. Piękna chrzcielnica z XII. wieku. — Obok kościoła *krużganek*, podobny, jak w Monreale, przystęp od pałacu arcybiskupiego.

W jednej ze sal liceum mały *zbiór starożytności*, znalezionych na wyspie Lipari. — Pomnik bronzowy sycylijskiego patrioty, Nicola Botta, rozstrzelanego za rządów Burbonów, wykonał w r. 1894 *L. Battaglia*.

Ze skały wapiennej, sterczącej nad miastem, piękny widok. Tu znajdują się szczątki *średniowiecznego zamku i arabska cysterna*, nadto re-

sztki starożytnej świątyni (*Tempio di Diana*), w czasach rzymskich dobudowano do niej sklepienie, a później przeistoczono budynek w kościół.

(82 km.). Stacya *Pollina*. Sądzą, że tu było starożytne miasto *Apollonia*. Obok *Capo d'Orlando* (139 km.) stacya *Naso-Capo d'Orlando*. — (163 km.). Stacya *Patti*. W zmodernizowanej katedrze spoczywają zwłoki Adelasii († 1118), matki króla Rogera. — Kolej przejeżdża tunelem przez przylądek *Capo Tindaro* (280 m.), na którym się niegdyś wznosiło greckie miasto **Tyndaris**.

Tyndaris założył Dyonizyusz I. w r. 396, wkrótce stało się ono ważnym miastem w Sycylii, a w czasie wojen punickich pozostało Rzymianom wierne, przez co się mogło pod ich potężną opieką swobodnie rozwijać. W czasach chrześcijańskich było siedzibą biskupa. Kiedy zostało zburzone, nie da się na pewno oznaczyć.

Można jeszcze dokładnie rozpoznać mury miejskie. Zachowały się fundamenty większego budynku, zwane *gymnasium*, chociaż raczej

należały do bazyliki, dwie posadzki mozaikowe i szczątki *teatru*, którego *cavea* dzieli się na 9 *cunei* i ma 27 rzędów siedzeń. Znalaziono tu kilka rzymskich posągów (dziś w Palermo). Klucze do tych zabytków ma *custode*. — Z przylądka nadto wspaniały widok na morze i wyspę.

W dole *grota stalaktytowa czarodziejki Donnavilla*, z nią wiąże się baśń o czarodziejce, która w ślubnej nocy porwa oblubienice. Zwiedzić tę grootę można jedynie, spuszczając się po powrozie.

(187 km.). Stacya *Barcellona*, zamożne miasto, 16490 mieszkańców. — (196 km.). Stacya *Milazzo*. Miasto ma 9550 mieszkańców, piękny port i *zamek* z czasów Karola V., w XVII. w. odnawiany, dziś więzienie.

Wznosi się ono na miejscu starożytnego *Mylae*, założonego przez wychodźców ze Zankle w r. 716 przed Chr. W r. 426 zdobyli je Ateńczycy, w r. 315 Agatokles. Tu odnieśli Rzymianie w r. 260 pod wodzą Duiliusa pierwsze zwycięstwo na morzu. Za-

bytków starożytnych tu niema, gdyż miasto w średnich wiekach kilkakrotnie przebudowywano i oblegano. W r. 1860 zmusił Garibaldi neapolitańskiego generała Bosco na zamek w Milazzo do kapitulacji. — Z latarni morsk. (83 m.) piękny widok

(207 km.). Stacya *Venetico-Spadafora*. W zatoce nalewo zniszczył Agryppa flotę Sextusa Pompejusza, w bitwie pod *Naulochos* w r. 36 przed Chr. — (211 km.). Stacya *Rometta*. — (213 km.). Stacya *Saponara-Bauso*. — Kolej przejeżdża tunelem 5 km. długim przez góry *Pelorytańskie*, starożytny *Mons Neptunius* i przybywa do

(232 km.) stacyi **Messyny** (patrz niżej).

X. Wyspy Liparyjskie.

Do wysp tych odchodzą parowce pocztowe *Società Siciliana*: z *Milazzo* codziennie, 2 $\frac{1}{2}$ godziny. Z *Messyny*, we wtorek, czwartek i sobotę, 5 godz. Odjazd o 1 godz. 10 minut po północy; statek przybywa do *Lipari* o 6 godz. z rana; we wtorek i w sobotę idzie dalej do wysp *Salina*, *Panaria*, *Stromboli*; wraca przez *Canneto* na *Lipari*; odjazd z *Lipari* o 5 g. 40 m. po poł.; przybywa do *Messyny* o 10 $\frac{1}{4}$ godz.

wieczorem. W czwartek wraca zwykle parowiec z *Lipari* o 7 g. z rana do *Milazzo* (9 $\frac{1}{2}$ godz. przed poł.) i do *Messyny* (2 godz. po poł.). We wtorek i w piątek idzie z rana parowiec z *Lipari* do wysp *Salina*, *Filicuri* i *Alicuri*, a wraca po poł. W *Lipari* skromne gospody, na innych wyspach trudno znaleźć przytułek. Na statkach parowych, w czasie jazdy dziennej, zazwyczaj niewykwintna restauracja.

Wyspy Liparyjskie czyli **Eolskie** (*Aeoliae*, *Liparaeae*, *Vulcaniae*, *Hephaistiades*) jest to wulkaniczna grupa wysp, złożona z 7 większych, a 10 małych wysp, które wychylają się z głębi morza, jako szczyty wysokich gór. Cała powierzchnia ich wynosi 116 $\frac{1}{2}$ km. \square , ludności 15450 osób. Należą one do prowincyi *Messyna* i tworzą od r. 1400 osobne biskupstwo.

Diodor wymienia już siedm wysp Liparyjskich i podaje, że tu leży wyspa *Eola*, władcy wiatrów, o której wspomina Homer w *Odyssei*. W r. 579 przed Chr. założył *Pentathlos* z *Knidos*, z kolonistami z *Knidos* i z wyspy *Rodos*, na *Lipari* osadę grecką. Zbudowali oni flotę do obrony przeciw korsarzom i żyli razem, gdyby jedna wielka rodzina. W r. 452 złupili Ateńczycy wyspę *Lipara*, sprzymierzoną z *Syrakuzami*, później była ona narażona na na-

jazdy Kartagińczyków. W r. 260 dostał się tu konsul *Cornelius Scypio* z całą flotą i załogą do niewoli Kartagińczyków. Osm lat później zajęli te wyspy Rzymianie i osadzili tu swoją kolonję. Za Saracenów i Normanów należały wyspy Liparyjskie do *Sycylii*; gdy *Sycylia* oddzieliła się od *Neapolu*, na przemian do *Neapolu* lub do *Sycylii*, od 1609 należały stale do *Sycylii*.

W roku 1783 wyrządziło im trzęsienie ziemi znaczne szkody.

Wyspa *Lipari*, w najdawniejszych czasach zwana *Meliginis*, jest największą i najżyźniejszą z tej grupy (38 km. kwadrat. 9700 mieszk.). Główne miasto, również *Lipari* zwane (*Alb. di Ant. Furanna*, *Alb. di Franc. Traina*, skromne), zbudowane jest nad południową zatoką wschodniego wybrzeża, dokoła zamku, który się wznosi na samotnej skale. Ma ono 5850 mieszkańców. Kościół katedralny i trzy inne kościoły leżą wewnątrz zamku. Z zakrystyi katedry piękny widok na morze. Na północ od zamku na *Marina lunga* mieszkają sami rybacy. Na południe obok przystani okrętów, w pobliżu kościoła *Anime del Purgatorio*, znajdują się magazyny kupców z płodami wyspy.

Starożytne miasto *Lipara* wznosiło się na skale zamkowej. Wpółśród równiny, między zamkiem a pałacem arcybiskupim, znajdował się niegdyś duży zakład kąpielowy, który z początkiem XIX. w. częściowo odkopano, później jednak na polecenie biskupa Todaro znów zasypano. W tej okolicy leżała też nekropolis, kilka napisów grobowych złożono w seminaryum. Cała ta płaszczyna nazywa się dziś jeszcze *Diana* od dawnej świątyni *Diany*. — Pół godz. na północ od stolicy leży, nad północną zatoką wschodniego wybrzeża, wieś *Canneto* (2526 mieszkańców).

Wycieczka przez wyspę wymaga

Nadto należą do tej grupy następujące większe wyspy: **Vulcano**, której krater ustawicznie dymi; **Salina**, składająca się z dwóch stożków, wygasłych wulkanów, *Monte de Porri* (860 m.) i *Monte Salvatore* (966 m.); **Filicuri** (775 m.); **Alicuri** (663 m.); **Panaria** (12 km. oddalona od Lipari) i **Stromboli**, przez Greków zwana *Strongyle*, którą uważano za siedzibę boga wiatrów, *Eola*. Stromboli jest również, jak krater *Vulcano*, czynnym wulkanem, stożek jest 926 m. wysoki. Gwałtowne wybuchy następują jednak dość rzadko, np. w r. 1889, 1891 i 1905, kiedy to wylew lawy i deszcz popiołu wyrządziły wyspie wiele szkody.

XI. Messyna.

Przybycie morzem. Statki przewożące *Villa S. Giovanni* i *Reggio* przybijają do brzegu w porcie obok cytadeli. Za barkę do „schodów marmurowych“ (*Scala di marmo*) obok Palazzo Municipale płaci się bez pakunków 25 centesimów, z pakunkami 1 lira. Ci, którzy dalej jadą pociągami pośpieszonymi do Palermo lub do Catanii, mają tu w porcie już połączenie z tymi pociągami i wsiadają tu do dalszej jazdy. — Przy innych okrętach taksa za wylądowanie z pakunkami wynosi 1 l. 10 c., bez pakunku 45 c. Urosczenia przesadne są tu jednak na porządku dziennym.

6—8 godzin. Za osła z poganiaczem 6 l., przewodnikowi 4 l. i napiwek. Najpierw wiedzida się gorące źródła *San Calogero* (10 km.), następnie opisane już przez Diodora kąpiel-parowe *Le Stufe* (czyli *Bagno secco*) i wraca się na *Monte Sant' Angelo*. Z wygasłego tego wulkanu, porośłego trawą, piękny widok na całą grupę wysp, w której środku stoimy i na miasto leżące u naszych stóp. Stamtąd prowadzi ścieżka obok *Monte Chirica* (603 m.) na północny koniec wyspy, *Capo Castagna*, przez *Campo bianco*, gdzie mężczyźni, kobiety i dzieci zbierają pumeks i wloką na brzeg (*Baja della pumice*). Stąd wracamy do miasta.

Dworzec centralny z dobrą restauracją kolejową) leży w południowo wschodniej części miasta. Pociągi pośpieszne jadą dalej do Stacji *Messina-Porto* (patrz wyżej). Miejskie biuro kolejowe: *Orlandi Bonfiglio et C.* znajduje się na piazza Municipio.

Pakunki ulegają rewizji cłowej, dość pobłażliwej. Należytość taryfowa: za torbę podróżną na dworc kolejowym 10 c., do hotelu 25 c. za kuferek na dworc kolejowym 15 c., do hotelu (do 50 kg. wagi) 50 cent.

Hotele (co do cen z góry się umawiać): *Victoria*, wchód na via

Garibaldi 66. — *Trinacria*, via Garibaldi 102. Pokoje tylne, wychodzące na port, spokojniejsze. — *Continental*, via S. Giacomo 23. pokój, światło i usługa 3—3½ l., 1. śniad. 1 l. 25 c., II. z winem 3 l., obiad z winem 3 l. 50 c., utrzymanie dziennie 8 l. 50 c.—10 l.—*Belvedere*, via Primo Settembre 4, pokój i światło 1 l. 70 c. do 2 l. — *Europe*, via Garibaldi 121. — *Venezia*, strada della Neve 7 i 11 (tylko pokoje, po 2 l. 50 c.). — *Hotel Messina*. — *France*, obok dworca centralnego, dla niewybrednych. — *Albergo Flavio Gioja*, via II. Santa Caterina nr. 6, gospoda również bardzo skromna i tania.

Restauracye. *Caffé Duilio*, via Garibaldi 133, dobra. — *Trattoria Venezia*, via Garibaldi 109. — *Caffé Nuovo*, w gmachu teatru Vittorio Emanuele. — *Caffé del Corso*, Corso Cavour 235. — *Ristorante della Rovere*, via Rovere nr. 77.

Piwo z beczki, w *Pilsner Urquell*, via Pozzeleone, na lewo od teatru Vitt. Emanuele (także ciepłe potrawy).

Bary: *Trimboli* (dobra kawa 15 c.). — *Moderno*, via Garibaldi 87—93. — *Royal*, via Garibaldi 124.

Cukiernie: *Pasticceria Germanica*, via San Camillo 34, naprzeciw poczty. — W lecie jest często odwiedzany *Chalet* w *Giardino a mare*, gdzie grywa także muzyka.

Taryfa dorożek (same jednokonki). Za jazdę w mieście lub na dworzec kolejowy 50 c., tam i napowrót 85 c., za jazdę na dworzec kolejowy z pakunkami, w dzień 70 c., tam i napowrót 1 l.; w nocy 1 l., tam i napowrót 1 l. 50 c. Za godzinę jazdy 1 l. 80 c., za następna 1 l. 10 c. Do Campo Santo 85 c., tam i napowrót 1 l. 50 c. Do Faro 5 l., tam i napowrót 6 l. 50 c.

Tramwaj parowy do *Faro*, 4 pociągi dziennie (6 do *Granatari*, 2 km. na zachód od *Fari*) w 1 godz., 80 c. lub 50 c. Wzdłuż północnego wybrzeża dalej do *Barcellona*, 2 razy dziennie. W przeciwnym kierunku idzie około 5 pociągów dziennie do

Campo Santo (stacya *Gazzi*), 30 c. i 20 cent. i dalej do *Giampileri*. Wjazd z wybrzeża, poza municipio.

Urząd pocztowy, via San Camillo, otwarty od 8 godz. z rana do 6 po poł. **Urząd telegraficzny** w pobliżu, piazza Annunziata.

Kąpiele morskie na Marina, dobrze urządzone, kąpiel 50 c. — **Ciepłe kąpiele parowe**, Corso Cavour 57 i w *Stabilimento idroterapico*, Corso Cavour 299.

Teatra: *T. Vittorio Emanuele*. — *Teatr* we *Villa Mazzini*. — *Teatro della Munizione* i in. — **Muzyka** gra w zimie, w niedzielę i czwartek, na *piazza del Municipio*, w lecie codziennie, oprócz w piątek, na przemian we *Villa Mazzini* lub w *Giardino a mare*.

Wycieczki z Neapolu do Sycylii przez Messynę urządza pod bardzo korzystnymi warunkami biuro podróży E. Pagliarego „*Naples Tours*” w Neapolu (Santa Lucia). Urządza: ono I. wycieczki w okolicę Neapolu, jako to do Pompei, Cava dei Tirreni, Paestum, Amalfi, Capri, Bai, na Wezuwiusz i t. p. II. Do Sycylii: Neapol, Messyna, Giardini, Taormina, Catania, Syrakuzy, Girgenti, Palermo, Neapol i odwrotnie. III. podróże do Malty i Tunisu. IV. do Egiptu i Palestyny, samojstnie lub w towarzystwie.

Konsulat austriacki: *Cav. Fleures*, via *Alighieri* 9.

Niemiecki: *Ed. Jacob*, via *Primo Settembre* 107.

Rosyjski: *Corso Vittorio Emanuele* 111.

Banki: *Banca Commerciale*, via Garibaldi 167. — *Banco di Sicilia*, w Palazzo Municipale.

Wekslarze: *Fratelli Grosso*, via Garibaldi 69 (gdzie także sprzedają starożytności). — Jako specjalność messyńską możemy polecić wyborne i bardzo tanie obuwie.

Na zwiedzenie zabytków i pomników Messyny wystarczy dzień jeden, ale mimo to radzilibyśmy każdemu, kto się nie śpieszy, zabawić

tu kilka dni, gdyż wspaniałe krajobrazy w mieście i okolicy, widok *wybrzeża Kalabrii*, zwłaszcza w oświetleniu wieczornem, malownicze panoramy na *Colle di Rizzo* i wybieżki w okolicę, stanowią właściwy urok tego pięknego miasta.

Klimat miasta zdrowy i przyjem-

Messyna ma 90070, a jako gmina 147106 mieszkańców, jest siedzibą arcybiskupa, sądu apellacyjnego i uniwersytetu i leży nad zatoką od niej nazwaną, *Faro* czyli *Stretto di Messina*. Pięknością okolicy współzawodniczy ona ze stolicą Sycylii. Port jej jest jeden z najlepszych na świecie, a ruch okrętowy bardzo znaczny. Miasto jest regularnie zbudowane i ma wiele pięknych ulic. Wzdłuż portu ciągnie się *Marina* czyli *Corso Vittorio Emanuele*, równoległe do tej ulicy *via Garibaldi*, dalej w głębi *Corso Cavour*, a wreszcie *via dei Monasteri*.

Pogląd historyczny. Sykelijska nazwa miasta była *Zankle* (tyle co sierp) od kształtu półwyspa, tworzącego port. Według Tocydydesa założyli tu greccy koloniści z *Kyme* i z *Chalcydy* osadę grecką, która wkrótce tak zakwitła i urosła w potęgę, że w r. 649 sama założyła osadę *Himera*. Po r. 493 opanował miasto *Anaxylas*, tyran z *Rhegium* i nadał mu, ze względu na swoje pochodzenie, nazwę *Messene*, później przemienioną na *Messana*. Synowie jego panowali tylko do r. 461, a potem otrzymała *Messana* napowrót ustrój demokratyczny. W walkach miast sycylijskich brała często udział. W r. 396 zburzył ją *Himilko*, wódz Kartagińczyków i tylko część ludności zdołała się ocalić; odbudował ją *Dyonizyzus*, który zdobył stąd sąsiednie *Rhegium*. Po śmierci Agatoklesa zawładnęli zdradziecko *Messana* żołdacy tegoż, którzy się zwali *Mamertynami* tj. synami *Marsa* (w r. 288) i zdolali się tu utrzymać przeciw *Pyrrhusowi*. Ale *Hieron II.*, tyran *Syrakuz*, pobił ich, a *Hannibal* zajął zamek. *Mamertynowie* zawezwali wtedy na pomoc *Rzymian* i dali powód do I. wojny punickiej. *Messana* stała po stronie *Rzymian*, którzy w r. 264 (*Appius*

ny, z powodu ostrych wiatrów jednak pobyt nie jest tu wskazany dla chorych na płuca i cierpiących na reumatyzm.

Ryby messyńskie były już w starożytności sławne z dobroci, podobnie i *wino Mamertyńskie*, które jest jednak nieco ciężkie.

Claudius uwolnili ją od oblegających wojsk kartagińskich i syrakuzzańskich i cieszyła się odtąd opieką rzymską. Tylko w czasie wojny domowej między Oktawianem a *Sex-tusem Pompejuszem*, którego flota przez długie lata miała swe centrum w porcie *Messyny*, złupili ją po klęsce *Pompejusza* żołdacy *Augusta*. W r. 843 zdobyli ją *Saraceni*, a później była ona pierwszym miastem w Sycylii, które zajęli *Normanowie*. W r. 1282 oblegał ją napróżno *Karol Andegaweński*. W XV. i XVI. w. była *Messyna* miastem potężnym i kwitnącem, które podejmowało w swoich murach *Karola V.* i syna jego, *Don Juana d'Austria*, który przybył tu po bitwie pod *Lepanto* (1571) i uczcił młodego bohatera pomnikiem i nazwaniem po nim ulicy. Upadek miasta spowodowały niesnaski między szlacheckimi rodzinami (*Merli*), a partją demokratyczną (*Malvizzii*) w latach 1672—78. Później nawiedzały *Messynę* różne klęski, jak zaraza morowa, która w r. 1740 pochłonęła 40000 ofiar i trzęsienie ziemi w r. 1783. W nowszych czasach wyrządziło jej wiele szkody bombardowanie z r. 1848, cholera w r. 1854 i gwałtowne trzęsienie ziemi 16 i 17 listopada 1894.

Messyna jest miastem rodzinnym *hemerosa* i malarza *Antonella* (okohistoryka *Dikaarcha*, filozofa *Eu-* to r. 1440—1493).

Kościół katedralny, la Matrice, jest dziełem Normanów, budowę jego rozpoczęto w r. 1098, a ukończono za Rogera II. W r. 1254 uszkodził go pożar, a w r. 1559 spalił się szczyt dzwonnicy. W r. 1682 zmodernizowano wnętrze, zamieniono ostrołuki na okragłe i ozdobiono ściany stiukiem. Trzęsienie ziemi z r. 1783 zburzyło wieżę i nawę poprzeczną, tak, że ze starej budowy mało co się zachowało. Kościół ma kształt krzyża łacińskiego i 93 m. długości, nawa poprzeczna ma 45 m. szerokości. Chór z dwoma wieżami został odnowiony w r. 1865. Piękna fasada jest w stylu wczesnego gotyku.

Wnętrze. Obok portalu głównego wejścia (gdym zamknięty, wchód od strony północnej) na prawo: posąg św. Jana Chrzyciela, dłota *Gaginięgo*. 26 kolumn granitowych o bizantyńskich kapitelach, które dźwigają powaę, mają pochodzić ze starożytnęj *świętyni Neptuna* obok wioski *Faro*. W nawie podłużnej zachowały się jeszcze zajmujące resztki dawnych ozdób powały w stylu arabsko-normandzkim. Ołtarze 12 kaplic z posągami apostołów zostały wykonane w r. 1547 według pomysłu *Montorsolego*, a w r. 1906 odnowione. Pod VI łukiem z prawej str. zwraca naszą uwagę piękna *kazalnica* w kształcie olbrzymiego kielicha z marmuru, wykonał ją w r. 1572 *Andrea Calamech* z Carrary. Piedestał jej zdobią głowy czterech wrogów Kościoła: Mahometa, Kalwina, Zwinglego i Lutra. Głowa Kalwina nieco spłaszczona skutkiem bomby, która w czasie bombardowania miasta w r. 1848 wpadła do kościoła, dziwnym wypadkiem nie wyrządzając żadnej innej szkody. Pod piątym łukiem *chrzcielnica* z XIV. w.

Po tej samej stronie budzi nasze zajęcie duża drewniana skrzynia z napisem: *Cassa di Mali Ablati della S. S. Cruciatą*. W dawniejszych czasach złodziej, który uczuwał skruchę, składał, by czyn swój zmazać, skradziony pieniądz do tej skrzyni, która służyła ku temu, by

go znów pojednać z Bogiem i z prawnem ludzkim.

Na głównym ołtarzu, który kosztował 3,825,000 l., widnieje piękny obraz *Matki Boskiej Madonna della Lettera*, głównej patronki miasta. Z obrazem tym wiąże się piękna tradycya. Oto, gdy Matka Boska bawiła w Egipcie, przybył św. Paweł do Messyny, by tam głosić zasady ewangelii i zdołał wielu mieszkańców nawrócić na wiarę chrześcijańską. Ci uchwalili wysłać dwóch posłów do Matki Boskiej do Egiptu, z wyrazami holdu i uwielbienia, a Ta, z wdzięczności za ten dowód pobożności, napisała list do obywateli Messyny i przesłała im (w roku 42) Swoje błogostawieństwo, oraz pukiel włosów. List, napisany po hebrajsku, przełożył św. Paweł na język grecki, później zaś przetłumaczono go na język łaciński: jest on, wraz z owym puklem włosów, przechowany w szafce z tylnej strony. List ten ma być, jak utrzymują, sfalszowany przez *Konstantyna Laszarisa* († 1505), który go przełożył na język łaciński. Główna uroczystość na cześć patronki odbywa się 3. czerwca.

Trumna z prawej str. w górze, obok wielkiego ołtarza, poświęcona jest pamięci cesarza *Konrada IV.*, którego kości się spaliły w czasie pożaru, 1254. W trumnie naprzeciw, po lewej stronie, przechowane są szczątki *króla Alfonsa* († 1458),

a w trumnie z tyłu na chórze szczątki *królowej Antonii*, wdowy po Fryderyku III. aragońskim. Stalle wykonał *Giorgio Veneziano* († 1540). *Mozaiki* trzech absyd (w r. 1905 odnawiane) pochodzą z XIII. w.: z pr. str. św. Jan ewangelista, król Ludwik i księżę ateński, w środku Chrystus, Matka Boska i św. Jan, przed Nim Fryderyk II. aragoński, syn jego Piotr i arcybiskup Guidotto. z lewej str. Madonna i dwie królowe, Eleonora i Elżbieta.

W nawie poprzecznej z lewej str. *ołtarz renesansowy* z r. 1530. Na prawo godzien uwagi **pomnik arcybiskupa Guidotta de' Tabiati** († 1333), dzieło *Gregoria da Siena*, na sarkofagu cztery rzeźby, z przodu z lewej str. Zwiastowanie, z prawej Adoracja mędrców, z boku z pr.

str. Biczowanie, z lewej Ukrzyżowanie. W nawie bocznej obok, gotycki grobowiec 5 arcybiskupów. — W nawie głównej obok organów, z lewej str. dwie tablice marmurowe z *przywilejami miasta*, nadanymi przez *Henryka VI*. — Podstawia urny na wodę święconą, obok lewego wejścia bocznego, ma na sobie napis grecki, oznajmiający, że należała ona do kolumny, na której się niegdyś znajdował dar ofiarny, złożony *Asklepiosowi i Hygiei*, bóstwom opiekuńczym miasta. Obok składany ołtarz z posągiem Zbawiciela po zmartwychwstaniu, rzekomo dzieło *Gaginiego*; naprzeciw groby kardynałów z XVI. w. — Bogaty skarbiec katedralny zawiera wiele wyrobów złotniczych z XV. w. i klejnotów.

Na piazza del Duomo, naprzeciw fasady katedry, *studnia* bogato ozdobiona posągami i rzeźbami, dzieło *Fra Giov. Ang. Montorsolego*, ucznia Michała Anioła, 1547-51; na brzegu głównego basenu, allegoryjne posągi rzek Nilu, Ebra, Tybru i strumienia Camaro obok Messyny.

Niedaleko katedry, we via Primo Settembre, wznosi się wązka fasada kościoła normandzkiego *Cattolica*. — Dalej pod nr. 53 na lewo, przy małym placu, piazza dei Catalani, kościół **S. Annunziata dei Catalani**. Jest to najdawniejszy kościół normandzki Messyny, którego absyda we via Cardines jeszcze się w części zachowała. Tu miała się dawniej wznosić okrągła świątynia Neptuna, a kilka smukłych kolumn, wmurowanych w ściany kościoła, dziś jeszcze świadczy o jej dawnej piękności. Już w r. 1169 jest ten kościół określony, jako *chiesa antichissima prima dedicata a Nettuno*, w r. 1330 został odnowiony i oddany Katalończykom czyli Hiszpanom.

Na końcu via Primo Settembre znajduje się *Santa Maria Alemana*, również dawny kościół normandzki, niegdyś należący do zakonu Niemieckich Rycerzy; w nim olbrzymi *posąg Neptuna* ze studni w porcie.

Naprzeciw fasady katedry prowadzi via dell' Università od placu Katedralnego wprost do **uniwersytetu**, który zawiera *bibliotekę* o 35000 tomów i 778 rękopisach, *zbiór przyrodniczy* i nieco *rzeźb* i *starożytności* za żelazną kratą na lewo od wejścia (klucz ma custode muzeum). Znajduje się

tu rzymski sarkofag z Dedalem i Ikarem, greckie i arabskie napisy, bizantyńskie urny i kapitele i t. p.

We via Cardines pod nr. 223 kościół *dell'Indirizzo*, a dalej pod nr. 291—5 wspaniały kościół **S. Maddalena**, rozpoczęty w r. 1765 przez *Carla Marchioniego*, w którym w r. 1848 toczyła się straszna walka między ludem a przypuszczającymi szturmem Szwajcarami. Oba kościoły tylko z rana otwarte.

Zajęcie budzi *starożytny napis* we via Cardines na płycie kamiennej, którego znaczenie dotąd nie jest wyjaśnione. Podanie ludowe głosi, że gdy jeździec, pędząc na białym rumaku obok tego kamienia, podczas jazdy galopem tajemniczy ów napis odczytał, posiadzie w nagrodę za to niezmiernie skarby i dlatego też zowie lud ten napis „*La Trovatura*”. Dotychczas nie powiodło się to jednak nikomu.

Od *Ospedale civico*, olbrzymiego gmachu z XVI. w., dostajemy się przez via II. Gesu e Maria delle Trombe i via S. Teresa (z kościołami o tych samych nazwach) na *strada dei Monasteri*, która wiedzie na północ, do położonych wyżej części miasta. Na początku tej ulicy znajduje się cały szereg klasztorów i mniejszych kościołów, otwartych zwykle tylko przed 8 godz. z rana, między innymi *SS. Cosma e Damiano*, *S. Anna*, *S. Rocco* z obrazami malarzy ze szkoły sycylijskiej.

Naprzeciw S. Rocco prowadzą w górę strome schody do S. **Gregorio**, kościoła zbudowanego w roku 1565 według planu *Andrzeja Calamecha*, o fasadzie barokowej z r. 1743 i *campanili* z r. 1717. Z kościoła tego piękny widok na miasto i zatokę.

Wewnątrz (u drzwi z lewej str. dzwonic): w nawie poprzecznej z pr. str. na środkowym ołtarzu, *Guercino*, *Madonna* i święci (1665). Na ołtarzach obok, z lewej str. *Barbalonga*, św. Grzegorz, z prawej *Filocamo*, św. Sylwia. Z lewej str. w środku *Madonna*, mozaika z XIII. w. na złotem tle, zwana „*La Ciambrett*”, obok *Antonello Riccio*, św. Benedykt, św. Placvdus i św. Maurus.

Muzeum, w dawnym *Convento S. Gregorio*, do którego kościół ten należy (otwarte w dni powszednie 9—3 godz., napiwek 50 c.) zawiera galerię obrazów niewielkiej wartości, zwłaszcza płótna sycylijskich malarzy, *Catalano* i *Scilla*. Nr. 5. Obudzenie z martwych Łazarza przez *Caravaggia*. Nr. 55. Zdjęcie z krzyża ze szkoły *Rogera van der Weyden*. W zamknięciu (custode otwiera) obraz ołtarzowy, złożony z pięciu części, *Antonella da Messina*, który przedstawia **Madonnę na tronie z Dzieciątkiem**, aniołów i św. Benedykta i Grzegorza. Na górze Zwiastowanie. Obraz ten to klejnot

całego zbioru i jedyne niewątpliwe dzieło Antonella, znajdujące się w Sycylii. W dwóch szafach wspaniałe wazy z majoliki, wykonane w r. 1568 w Urbino dla apteki w Ospedale civico.

W strada dei Monasteri dalej, stary normandzki kościół **S. Agostino** (1100). Na IV. ołtarzu z pr. str. Madonna, posąg *Franc. Laurana*; obok wielkiego ołtarza z lewej str. *Bonanno*, Narodzenie Chrystusa, rzeźba z r. 1570. Ponad wielkim ołtarzem: *La Vergine del buon consiglio*, obraz Madonny, który wedle podania mieli aniołowie w r. 1467 przenieść ze Scutari przez morze do Genezzano.

Strada di Agostino wiedzie w górę do **Villa Guelfonia**, która jest własnością prywatną, ale obcym dostępną (mały napiwek). Piękny widok. Tu się miał niegdyś wznosić zamek *Mamertynow* i dziś jeszcze zachowały się resztki zamku normandzkiego *Matagrifone* czyli *Rocca Guelfonia*.

W strada dei Monasteri dalej na lewo, *Monte di Pietà*, z kościołem na podwórzu, do którego wiodą schody z XVIII. w. Obok nr. 196 na prawo w dół idąc, we *via Monte Vergine*, przybywamy do małego kościoła, należącego do *Confraternita della Pace* (otw. w niedzielę z rana o 11 godz.) W zakrystyi: *Vincenzo di Pavia*, Św. Kosmas i św. Damian, w drugiej sali: *szkoła Antonella da Messina*, Madonna del Rosario, 1471. Obok okazały *Palazzo Grano* z XVI. w. — Na końcu strada dei Monasteri na prawo: **S. Maria della Scala**, kościół świeżo odnowiony z XIV. w. z piękną fasadą gotycką.

Przy strada S. S. Crispino e Crispiniano wznosi się założony w r. 1251, w r. 1884 spalony, obecnie odnowiony kościół **S. Francesco d'Assisi**, (zakrystyan przy wspomnianej ulicy 41. III.). Obok zachodniego wejścia *grobowiec barona Angela Balsamo* (1507), a na końcu absydy *rzymski sarkofag* z porwaniem Prozerpiny w rzeźbie. — Z Corso Cavour przybędziemy na małą *piazza dell' Annunziata*, gdzie się wznosi pomnik **Don Juana d' Austria** z r. 1572. w pobliskiej przecznicy, strada Monte della Pietà, kościół **S. Gioacchino**, z pięknym krucyfiksem drewnianym i najważniejszym obrazem *Scilli*, Św. Hilary w objęciach śmierci.

Dalej w Corso Cavour z prawej str., kościół **S. Niccolò** piękna budowa *Andrzeja Calamecha*. — Przez drugą ulicę poprzeczną, *via dell'Oratorio di S. Francesco*, przybywamy do **Oratorio di San Francesco**, gdzie się znajdują zajmujące obrazy: nad ołtarzem *Bartol. Schidone*, Śmierć św. Franciszka; na ścianie północnej, *Rodriguez*, Urodzenie, chrzest i obłóczyny świętego. Na ścianie południowej, dwa epizody z życia św. Franciszka, jeden *niewiadomego malarza*, drugi *pendzla van der Bracka*.

Przy głównej ulicy, via Garibaldi, wznosi się, obok wolnego placu, **Palazzo Municipale**, który zbudowali w latach 1789–1819 *Minutoli*, *Tardi* i *Arena*. Naprzeciwko nowa *gielta*, w niej (wchód od via S. Camillo) urząd pocztowy. — Dalej na północ, mały ogród publiczny z wielu palmami, **Villa Mazzini**, nazwany tak na cześć tego wielkiego patryoty, którego pomnik tam się znajduje. Obok wejścia do ogrodu, widnieje pięknie rzeźbione popiersie starca, a pod niem napis, który opiewa w przekładzie: *Salvatore Bensaja poświęcił syna swego na ołtarzu ojczyzny, a gdy tenże padł na polu bitwy, wycisnął na skrwawionem czole serdeczny pocałunek ojcowski i rzekł: „Nie płaczcie, poświęciłem go ojczyźnie, spełnił swój obowiązek“*. Odnosi się to do walki przeciw Burbonom w r. 1849.

Przyjemna jest przechadzka wzdłuż ożywionego portu, przez *Corso Vittorio Emanuele*, ulicę zwaną dawniej *la Palazzata*, z powodu jednostajnego rzędu równo wysokich pałaców, które zaczęto budować przed trzęsieniem ziemi z r. 1783, później odnowiono, ale nie doprowadzono ponad drugie piętro. Palazzo del Municipio ma również fasadę od strony morza; naprzeciw niej wznosi się **studnia Neptuna**, *Montorsolego* (1557), z olbrzymim *posągiem Neptuna* (zastąpionym przez kopię), między *Scyllą* (odnowioną) a *Charrybdą*. Niedaleko miejsce odjazdu tramwaju parowego i hala targowa (*Mercato*), z zajmującym targiem rybnym. — Kwadrans drogi na północ leży *Giardino a mare*, z *pomnikiem*, wykonanym przez *Salvatora Buemi* w r. 1899 na cześć baterii sycylijskiej, która w nieszczęśliwej *bitwie pod Aduą* w r. 1896 okazała wielkie męstwo. Tu znajduje się również *Chalet Restaurant* (patrz wyżej str. 498).

W południowej części portu znajduje się *Dogana*, na miejscu dawnego królewskiego pałacu, w którym mieszkał także cesarz Fryderyk II. Obok niej przybývámy do miejsca, gdzie zawijają do brzegu statki przewozowe i do dworca *Messina-Porto*, obok *cytadeli* otoczonej dookoła morzem i rowami, z której strzał armatni codziennie oznajmia południe. Można przez półwysp, obok *cmentarza francuskiego i angielskiego*, dostać się do wysokiej latarni morskiej (*Faro di S. Raniери*), z której się piękny widok roztacza. Wygodniej jednak popłynąć czółnem od *sbarcatoio* przy municipio (1 do 4 osób płaci 1 do 3 lirów za jazdę tam i napowrót).

Jeszcze piękniejszy widok przedstawia się z wznoszącego się wysoko ponad miastem **fortu Castellaccio** (od katedry 40 min. drogi w górę). Wzgórze to było już w starożytności

silnie obwarowane (z owych jeszcze czasów ma pochodzić cysterna), następnie znów za Karola V.

Bardziej na południe wznosi się **fort Gonzaga** z r. 1540, z równie pięknym widokiem. Fort sam nie jest dostępny. Góra ta jest to *Mons Chalcidicus*, gdzie w r. 264 Hieron II.

miał swój obóz, a w tysiąc pięćset lat później Karol Andegaweński swą główną kwaterę.

W r. 1861 ostrzeliwał stąd Cialdini cytadelę.

Pół godz. na południe od miasta, rozciąga się na wzgórzu nowy **Campo Santo**, do którego można się dostać drogą. wiodącą do Catanii (taryfa dorożek i tramwaj parowy patrz wyżej str. 498). Wspaniałe kolumnady o jońskich kolumnach. Tu znajduje się grób sycylijskiego dziejopisarza *La Farina* (1815–1863). W górze nowożytny *kościół* w stylu gotyckim.

Piękny widok również z **góry Cappuccinli z Eremitaggio di Trapani**. — Wiele przyjemności sprawia dalsza wycieczka na **Colle S. Rizzo**, z zapadłą wieżą *Torre S. Rizzo*. — Zajęcie budzą ruiny kościoła klasztornego **S. Maria della Scala** albo *della Valle*, zwanego powszechnie *l'Abbadiazza*, obok potoku *fiumara di San Francesco di Paola*, założonego przez Normanów w XII w., później opuszczonego.

Wycieczka do **Faro** (tramwajem parowym 1 godz., dorożką 1½ godz.). Droga prowadzi u stóp stromych gór w pobliżu morza. Mijamy dawny klasztor Bazylianów, *Salvatore dei Greci*, założony przez Rogera I. w innym miejscu, a w r. 1546 tu przeniesiony. Kanał ścieśnia się coraz bardziej, a widok na Kalabrię staje się coraz piękniejszy. Następnie uroczą okolica *Paradiso* i wioska rybacka *Pace*, poczem mijamy krużganek kościoła *la Grotta*, który ma się wznosić na miejscu starożytnej *świątyni Dyany*. Oba stony jeziora *Pantani* połączone są kanałami z morzem; tu stała niegdyś sławna *świątynia Neptuna*. Obok pierwszego z nich (*Lago di Ganzirri*), *Trattoria la Napolitana*, niezła kuchnia. Obok *Granatari*,

2 km. na zachód od latarni morskiej, skręca tramwaj na lewo do Barcellona. — Wioska rybacka *Faro Inferiore* albo *Torre del Faro* (na *promontorium Pelorum*) zawdzięcza swe powstanie szańcom, jakie tu Anglicy w r. 1809–12 założyli, celem obrony przeciw wylądowaniu Francuzów pod Muratem. Z latarni morskiej piękny widok (200 schodów, custode otwierają, napiwek 50 c.) na zatokę i na przeciwległą Scillę na skale, gdzie miał niegdyś swą siedzibę ów potwór opiewany przez greckich poetów. Tu zaś, w Messynie, miała znów straszliwa Charybdis pochłaniać swoje ofiary. Dziś jeszcze pojawia się niekiedy w północnej części cieśniny silny prąd, *Garofalo*, który wprawia statki w ruch wirowy, nie wyrządzając im jednak znaczniejszych szkód.

Z wirum tym wiąże się podanie miejscowe o rybaku z Catanii, *Cola Pesce*, który na rozkaz króla Fryderyka skoczył w toń morską, by wydobyc stamtąd złoty puchar, dwukrotnie szczęśliwie wypłynął, lecz po raz trzeci skoczywszy, zginął w głębinie. Podanie to przedstawił w szacie poetyckiej Schiller w znanej swej balladzie.

Wiele przyjemności sprawia przejazd statkiem na wybrzeże Kalabrii, zwłaszcza z rana, gdy słońce złoci swymi

promieniami brzeg Sycylii. Wspaniały jest wtedy widok gór Sycylii z majestatycznie się wznoszącą Etną. Statki prze-
wozowe (po części ferry-boats) odchodzą codziennie 4 razy
do *Villa San Giovanni* (1^{1/2} godz., 1 l. 10 c., 80 c., 50 c.,
tam i napowrót 1 l. 70 c., 1 l. 25 c., 90 c.) i również 4 razy
dziennie do *Reggio* (50 minut, 1 l. 75 c., 1 l. 25 c., 80 c.).
Rano idą pierwszy raz o 5, wieczorem wracają ostatni raz
o 7. Przejazd do *Villa San Giovanni* (8 km.) jest krótszy,
aniżeli do *Reggio* (15 km.) i wygodniejszy do wycieczek do
Scilli, do *Palmi* i na *Monte Elia*, oraz do dalszej jazdy
pociągami do *Neapolu*.

Jazda przez cieśninę Messyńską obudza liczne wspomnienia ubie-
głych wieków. Podróżny widzi przed
oczami duszy dawno zamarty świat
bogów i legend greckich. Syreny,
które wabiły swoim uroczym śpie-
wem przejezdnych, by ich potem
zgubić i pokonane przebiegłością
Odyseusza rzuciły się w fale mors-
kie, podanie o Eolu, o trójzębie
Pozejdona, Kronosie, Scylli i Cha-
rybddie, mity o Cyklopach i o Her-
kulesie, wszystkie te obrazy prze-

staniają na chwilę rzeczywistość.
Tymże szlakiem wodnym płynęły
niegdyś prymitywne statki Pelazgów
i Fenicyan, potem okręty Greków,
Kartagińczyków, Rzymian i Bizan-
tyńczyków. Tędy przepływały się
hufce Alaryka i Genzeryka, płynęły
okręty szerzących śmierć i zniszcze-
nie Wandalów, a później jeszcze
Arabów i Normanów. Te wspomnie-
nia, w których się kojarzy historia
z poezją i legendą, mają dla podró-
żnego urok niezwykły.

UWAGA.

Strony, na które się w tym Przewodniku tu i ówdzie powołujemy, oznaczone są według paginacji naszego „Przewodnika po Włoszech południowych i Sycylii“, którego częściową odbitkę niniejsza książka stanowi. O ile przeto powołane strony nie są niniejszą książką objęte, odsyłamy Szan. Czytelników do wymienionego Przewodnika. Co się zaś tyczy ustępów powołanych, książką tą objętych, prosimy od liczby przytoczonej strony odjąć 416, a Szan. Czytelnik znajdzie z łatwością powołane miejsce. I tak n. p. na stronie 17 powołana jest strona 430, otóż należy od tej liczby odjąć 416, a znajdziemy powołany ustęp na stronie 14.

Pod koniec r. 1906, gdy książka ta była już prawie cała wydrukowana, uległy zmianie taryfy na kolejach włoskich, które zostały znacznie niższe. Nowa taryfa nie mogła przeto już być w tej książce uwzględniona. Podajemy jednak na tem miejscu niektóre jej postanowienia. Dokładniejsze wyjaśnienia i informacye znajdują Szan. Czytelnicy w biurach podróży, w hotelach i w drukowanych taryfach, rozmieszczonych na dworcach kolejowych, gdzie nadto, na większych stacyach, jak n. p. w Neapolu, ustanowieni są urzędowi tłumacze (*interpreti*), którzy władają językiem francuskim i mają obowiązek udzielać wyjaśnień obcym podróżnym.

Otóż rozporządzeniem służbowym (*ordine di servizio*) l. 93 z r. 1906 wprowadzona została na państwowych kolejach włoskich dla zwykłej jazdy (*nei viaggi di corsa sem-*

plice) nowa taryfa, oparta na progresyjnej zniżce cen i nazwana „*tariffa differenziale A*“, w przeciwstawieniu do taryfy „*differenziale B*“ z 1. lipca 1902. Ma ona zastosowanie tylko przy przestrzeniach **powyżej 150 km.** i stopniuje się od 151 do 270 km. o 10 centes. przy I. klasie, a o 5 centes. przy II. i III. klasie za każdy km., tak, iż z kwoty 19 l. 25 c. (I. klasa), 13 l. 50 c. (II. klasa) i 8 l. 75 c. (III. klasa) przy odległości 151 km., urasta do kwoty 30 l. 80 c., 21 l. 50 c., 13 l. 85 c. przy odległości 270 km. Od 270 km. począwszy, ustanowione są *strefy*, czyli *zony* po 5 km. do 650 km., a po 10 km. do 1550 km., ceny biletów zaś stopniują się o 45, wzgl. o 40 c. i dochodzą przy 650 km. do kwoty 59 l., 38 l. 30 c., 24 l. 55 c., a przy 1550 km. do kwoty 87 l. 50 c., 57 l. 80 c., 36 l. 80 c. Powyżej 1550 km. pozostają w mocy ceny, ustanowione dla takiej przestrzeni.

Nowa taryfa obejmuje wszystkie kategorie pociągów, zarówno I. t. zw. *treni accelerati, omnibus* i *misti*, jak i II. *diretti* i *direttissimi*, które odpowiadają naszym błyskawicznym. Jednakże przy pociągach I. kategorii, przy odległościach niżej 251 km., korzystniejsza jest taryfa dotychczas obowiązująca, ma ona przeto zastosowanie, jeżeli ktoś odbywa całą drogę od 151—249 km. pociągami tej kategorii. Gdy zaś podróżny posługuje się pociągami jednej i drugiej kategorii, zależy od tego, jaką ilość km. odbywa jednym z pociągów I. kategorii (*accelerati, omnibus* lub *misti*), która taryfa jest korzystniejsza i stosownie do tego, która ma mieć zastosowanie. Do ułatwienia obliczeń służą na stacyach wykazy (*Prontuarii*). Wyjątek z nowej taryfy stanowią niektóre pomniejsze linie kolejowe, wymienione w artykule 14 tej taryfy, tudzież wypadki, wymienione w artykule 17. Także i dla przewozu pakunków (*bagagli*) wydane zostały nowe postanowienia.

SPIS RZECZY.

I. Palermo	5
Dział informacyjny	5
Z dziejów miasta	9
Rozwój sztuki w Palermo	10
Rozkład czasu	12
Położenie i charakter miasta	12
Przewodnik po mieście	14
II. Okolice Palermo	44
III. Z Palermo do Trapani	55
IV. Z Castelvetro do Girgenti	65
V. Z Palermo do Girgenti i Porto Empedocle	66
VI. Girgenti	67
VII. Z Palermo i Girgenti do Catanii	73
VIII. Z Girgenti przez Canicatti i Licata do Syrakuz	75
IX. Z Palermo wzdłuż wybrzeża do Messyny	77
X. Wyspy Liparyjskie	80
XI. Messyna	81
Skorowidz alfabetyczny.	
Acquaviva	67
Acrocoro della Torre	77
Agira	75
Agristia	66
Akrai	77
Alcamo	56
Alicuri	81
Apollonia	79
Aragona	67

IV

	Str.
Assoro	75
Bagheria	53
Baida	49
Barcellona	79
Bauso	79
Bicocca	75
Billiemi, Monti	56
Birgi (rzeka)	62
Biscari	76
Bocadifalco	49
Boeo, Capo	62
Bonifato, Monte	56
Buonfornello	77
Calascibetta	74
Calatafimi	57
Caldare	67
Caltabellotta	66
Caltanissetta	74
Caltavuturo	66
Cammarata	67
Campobello	61
Campofelice	78
Canicatti	73
Canneto	81
Cannita	53
Carini	56
Cassibile	77
Castagna, Capo	81
Castellammare del Golfo	56
Castelvetrano	58
Castrogiovanni	74
Catalfano, Monte	54
Catenanuova	75
Cava d'Ispica	76
Cefalù	78
Centuripe	75
Cerda	67
Charybdis	89
Chirica, Monte	81
Collesano	78
Comiso	76

	Str.
Corleone	65
Cuccio, Monte	49
Egackie wyspy	62
Enguim	66
Enna	74
Eolskie wyspy	80
Erbessus	73
Eryx	64
Falconaria	62
Faro	89
Ficarazzelli	53
Ficarazzi	53
Filicuri	81
Gangi	66
Gela	76
Gibellina	58
Gibilmanna	78
Gibilrossa	52
Girgenti	67
Biblioteca Lucchesiana	71
Casa Greca	69
Casa Gregorio	70
Fonte dei Greci	69
Grób Therona	70
Grotta de' Frangapani	70
Hippodromos	71
Izba handlowa	72
Kamieniołomy	72
Kanały Phaeaksa	71
Katakomby	72
Kościół del Purgatorio	72
— katedralny	72
— San Biagio	69
— San Gregorio delle Rape	70
— Santa Maria dei Greci	71
— San Nicola	69
Muzeum	72
Oratorium Phalarisa	69
Passeggio Cavour	69. 73
Piscina	71
Poczta	72

	Str.
Porta Aurea	70
Rupe Atenea	73
San Vito	73
Świątynia Ateny (?)	71
— Cerery i Prozerpiny	69
— Concordii	70
— Dyoskurów	71
— Eskulapa (cz. Asklepiosa)	70
— Herkulesa	70
— Junony Lacinia	69
— Wulkana	71
— Zeusa	70
— Zeusa Atabyriosa	71
Villa Garibaldi	73
Gorgo di Cotone	59
Griffone, Monte	52
Grotte	73
Halikyae	58
Heloros	77
Himera	77
Hykkara	56
Imera	74
Isola delle Femmine	56
Isola Lunga	62
Ispica, Val albo Cava d'	76
Kamarina	76
Lago Pergusa	75
Lascari	78
Leonforte	67. 75
Licata	75
Lilibeo, Capo	62
Lilybaeum	62
Lipari	80
Liparyjskie wyspy	80
Lolli	55
Longaricum	56
Maccalube	67
Madonie (góry)	78
Madonna dell' Autu	56
Marsala	61
Mazara	61

	Str.
Menfi	65
Messyna	81
Abbadiazza	89
Campo Santo	89
Cappuccini (góra)	89
Castellaccio	88
Colle S. Rizzo	89
Corso Cavour	83
Corso Vitt. Emanuele	83
Cytadela	88
Dogana	88
Eremitaggio di Trapani	89
Faro	89
Fort Gonzaga	89
Giardino a mare	88
Giełda	88
Kościół Cattolica	85
— della Confraternità della Pace	87
— dell' Indirizzo	86
— katedralny	84
— La Grotta	89
— S. Agostino	87
— S. Anna	86
— S. Annunziata dei Catalani	85
— S. Cosma e Damiano	86
— S. Francesco d'Assisi	87
— S. Gioacchino	87
— S. Gregorio	86
— S. Maddalena	86
— S. Maria Alemana	85
— S. Maria della Scala	87. 89
— S. Maria della Valle	89
— S. Niccolò	87
— S. Rocco	86
Latarnia morska	88
Marina	83
Matagrifone	87
Mercato	88
Monte di Pietà	87
Muzeum	86
Oratorio di S. Francesco	87

	Str.
Ospedale civico	86
Pace	89
Palazzo Grano	87
— Municipale	88
Pantani	89
Paradiso	89
Piazza dell' Annunziata	87
Poczta	88
Pomnik Don Juana d' Austria	87
Port	83
Rocca Guelfonia	87
Salvatore dei Greci	89
Studnia na piazza del Duomo	85
Studnia Neptuna	88
Teatra	82
Trovatura, La	86
Uniwersytet	85
Via Cardines	86
Via dei Monasteri	83. 86
Via Garibaldi	83
Villa Guelfonia	87
Villa Mazzini	88
Mezzagno	52
Milazzo	79
Misilmeri	52
Modica	76
Montallegro	66
Monte Barbaro	58
— Griffone	52
— S. Calogero	65
— S. Giuliano	64
Montelepre	56
Motye	62
Mussumeli	67
Mylae	79
Naso	79
Nebrodzkie góry	78
Neptunius, Mons	79
Nicosia	67
Noto	76
Oreto (rzeka)	53

	Str.
Orlando, Capo d'	79
Pace	89
Palazzolo Acreide	77
Palermo	5
Acquasanta	50
Albergo dei Poveri	46
Altarello di Baida	49
Altofonte	54
Antykwarnie	8
Baida	49
Banki	7
Biblioteca Comunale	24
— Nazionale	25
Biura podróży	8
Boccadifalco	49
Botaniczny ogród	18
Brancaccio	52
Cala, La	14. 44
Campo Santo Spirito	53
Cantiere	49
Carceri	50
Caserma dei Borgognoni	46
Caserma Trinità	28
Casino Nuovo	25
Cassaro	15
Castellaccio	48
Castellammare	44
Castello di Mare Dolce	52
Cmentarz angielski	50
Conca d' oro	13
Corso Alberto Amedeo	45
— Calatafimi	46
— dei Mille	52
— Garibaldi	19
— Vittorio Emanuele	15
Cottone Carlo, pomnik	32
Crispigo pomnik	51
Cuba	46
Cubola	46
Dom podrzutków	14
Dorożki	6

	Str.
Elektryczne tramwaje	7
Falde	50
Favara, La	52
Favorita	51
Flora	17
Florio (pomnik)	44
Fontana del Garaffo	15
— Pretoria	21
Foro Italico	14
— Umberto I.	14
Garibaldego pomnik	51
Giardino di Acclimazione	46
— Garibaldi	15
— Inglese	32. 51
Gibilrossa	52
Greckie seminaryum	43
Grota sw. Rozalii	50
Grotta dei Giganti	52
Hotele	5
Istituto agrario	52
— di Artigianelle (przytułek sierot)	18
— di Belle Arti	45
Karola V. pomnik	24
Katakomby	45
Kawiarnie	6
Klimat	12
Konserwatoryum muzyczne	43
Konsulaty	7
 <i>Kościoły i kaplice:</i>	
Badia Nuova	27
Cappella di S. Maria l'Incoronata	27
— Palatina	29
Carmine Maggiore	24
Casa professa de' Gesuiti	24
Chiesa del Cancelliere	24
Gancia	16
Katedra Monreale	47
Kościół Angielski	44
— dell' Olivella	34
— Kapucynów	45

	Str.
Kościół katedralny (S. Rosalia)	25
Magione, La	19
Martorana	22
Oratorio	34
— del Rosario	33
Pieta	17
Porto Salvo	15
S. Agostino	32
S. Annunziata	43
S. Antonio	20
S. Antonio Abbate	16
S. Cataldo	23
S. Caterina	22
S. Chiara	25
S. Ciro	52
S. Cita	43
S. Domenico	33
S. Eulalia dei Catalani	33
S. Francesco de' Chiodari	20
S. Giorgio dei Genovesi	43
S. Giovanni degli Eremiti	31
— dei Leprosi	53
— dei Napoletani	15
S. Giuseppe	24
S. Lorenzo	20
S. Marco	32
S. Maria dell' Ammiraglio	22
— degli Angeli	16
— della Catena	15
— di Gesù	52
— dei Latini	24
— dei Miracoli	16
— di Piedigrotta	44
— dello Spasimo	18
— di tutte le grazie del Ponticello	23
— della Vittoria	18
— della Volta	32
— la Nuova	44
S. Martino delle Scale	48
S. Matteo	21
S. Niccolò l' Albergheria	25

	Str.
S. Niccolò dei Greci	43
— Tolentino	23
S. Orsola	23.
S. Pietro Martire	34
S. Rosalia	50
S. Salvatore	25
S. Spirito	53
S. Teresa	17
Królewskie groby	26
Leoni	49
Liceo Vittorio Emanuele	25
Madonna della Provvidenza	24
Melego pomnik	18
Mimnermum	49
Monreale	47
Monte Cuccio	49
— di Pieta	31
— Griffone	52
— Pellegrino	50
Museo Nazionale	34
Noce	49
Nuovo Mercato	32
Observatoryum astronomiczne	30
Ogród botaniczny	18
Omnibusy	7
Oreto (rzeka)	53
Ospedale dei sacerdoti	28
Palatina, Cappella	29
Palazzo Abbatelli	17
— Ajutamicristo	19
— Arcivescovile	28
— Baucina	17
— Belmonte	24
— Briuccia	20
— Butera	14.
— Chiaramonte	16
— dei Principi di Cattolica	20
— dei Principi di Comitini	23
— delle Finanze	15
— Forcella	17
— Geraci	25

	Str.
Palazzo Municipale	21
— Pietratagliata	34
— Raffadali	24
— Reale	28
— Riso	24
— S. Cataldo	16
— S. Remy	20
— Sclafani	28
— Serradifalco	22
— Settimo	20
— Speciale	24
— Valguarnera	20
— Villafranca	24
Passo di Rigano	49
Pellegrino, Monte	50
Pensyonaty	6
Piazza Aragona	20
— Bellini	20
— Bologni	24
— Caraccioli	32
— del Castello	44
— della Croce dei Vespri	20
— dell' Indipendenza	52
— della Kalsa	17
— della Magione	19
— della Rivoluzione	19
— dei 40 Martiri	31
— delle XIII. vittime	44
— Fiera Vecchia	19
— Florio	44
— Giachery	50
— Ingastone	44
— Marina	15
— Olivuzza	45
— Pretoria	21
— Quattro Canti	23
— Quattro Canti di Campagna	32
— Ruggiero Settimo	32
— Santo Spirito	14
— Ucciardone	49
— Vigliena	23

	Str.
Piazza Vittoria	28
Piazzetta Ballaro	24
— Crispi	51
— dello Spasimo	18
— Garaffello	33
Poczta	7. 24
Pogląd historyczny	9
Politeama Garibaldi	32
Pomnik braci Canaris	17
— Carla Cottone	32
— Crispiego	51
— Filipa V.	31
— Garibaldego	51
— Karola V.	24
— Ruggiera Settima	32
— senatora Florio	44
Ponte dell' Ammiraglio	53
Porta dei Greci	17
— Felice	14
— Macqueda	13. 32
— Nuova	13. 28
— Ossuna	45
— Reale	17
— S. Antonino	13. 32
— S. Giorgio	44
Porto	14
Przewodnicy	8
Punta di Bersaglio	50
Region Meczetów	9
— Słowian	9
Restauracye	6
Rocca, La	46
Rozkład czasu	12
Rozwój sztuki	10
S. Ninfa (wieża)	30
Stanza del Ruggiero	31
Stradone di Borgo	49
Teatra	8
Teatro Bellini	22
— Massimo	32
— Politeama Garibaldi	32

	Str.
Telegraficzny urząd	7
Telegrafo	51
Terasa Butera	14. 17
Toledo	15
Torre di Baych	21
— Pisana	30
Tramwaje	7
Tribunale	16
Ucceria	33
Uniwersytet	23
Via della Liberta	51
— Francesco Crispi	49
— Macqueda	13. 32
— Vittorio Emanuele	13. 15
Vicolo Mura dei Cattivi	17
Villa Belmonte	50
— Butera	45. 54
— Castelnuovo	52
— Favorita	51
— Florio	45
— Giulia	17
— Igiea	5. 50
— Palagonia	54
— Serradifalco	45
— Sofia	52
— Tasca	46
— Valguarnera	54
Więzienie	50
Wodociągi	13
Zisa	45
Panaria	81
Parco	54
Patti	79
Pellegrino, Monte	50
Pergusa, Lago	75
Petralia	66
Piana dei Greci	54
Pineta, Monte	77
Pizzo dell' Angelo	78
Pizzuta, La	77
Placeolum	77

	Str.
Platani	67
Polizzi Generosa	66
Pollina	79
Porre, Monte de'	81
Porticelli	54
Porto Empedocle	67
Punta di Bersaglio	50
- di Granitola	61
Quattro Arie	49
Ragattisi	62
Ragusa	76
Ribera	66
Rocca di Sarno	67
Roccapalumba	67
Rocche di Cusa	61
Rometta	79
Salemi	58
Salina (wyspa)	81
Salvatore, Monte	81
S. Calogero	81
S. Calogero, Monte	65
S. Carlo	66
S. Cataldo	74
S. Caterina	73. 74
S. Filippo d' Argiro	75
S. Flavia	54
S. Giuliano, Monte	64
S. Maria	62
S. Nicola	61
S. Ninfa	58
S. Pantaleone	62
S. Teresa Longarini	77
S. Trinità della Delia	59
Saponara	79
Sciacca	65
Sciara	67
Scirtaeta	66
Scylla	89
Segesta	57
Selinunt	59
Serradifalco	74

	Str.
Sferro	75
Solanto	54
Soluntum	54
Spadafora	79
Sperlinga	66. 67
Stromboli	81
Sutera	67
Tellaro	77
Termini Imerese	66
Terranova di Sicilia	75
Tindaro, Capo	79
Tommaso Natale	56
Trapani	63
Tyndaris	79
Ustica	55
Valguarnera	75
Venetico	79
Villalba	73
Vittoria	76
Vulcano (wyspa)	81
Xirbi	73. 74
Zolfare	73
Zucco	56

Księgarnia Polska B. Połonieckiego we Lwowie.

RUDYARD KIPLING.

Pierwsza Księga Dżungli
Druga Księga Dżungli ☉

Przełożył z angielskiego Teodor Mianowski. — Ilustrował
Władysław Witwicki. — Cena po kor. 4. - .

JASEŁKA

napisała **Marya Konopnicka.**

Muzykę skomponował Piotr Maszyński. — Ozdobił na mo-
tywach ludowych Jan Bukowski. — Cena kor. 5.—.

Historya dziadka do orzechów

opowieść dla dzieci przez **Aleksandra Dumasa** ze 138-ma
drzeworytami P. Bertalla. — Przekład **Wandy Młodnickiej.**

Cena kor. 3.—.

Pierwsze krytyczne, zupełne wydanie

PISM ZYGMUNTA KRASINSKIEGO

wydane z autografów przez **Prof. Tadeusza Piniego**, ze słowem
wstępnem i biografią poety przez **prof. dra Józefa Kallenbacha.**

Cena za 8 tomów kor. 30.— W ozd. oprawie kor. 36.—.

Wydanie w 6 tomach kor. 25.—, w opr. kor. 30.—.

Księgarnia Polska B. Połonieckiego we Lwowie.

JERZY HORACYUSZ LORIMER.

LISTY JOHNA GRAHAMA

Z łaski losu i własnego sprytu kupca, naczelnika firmy Graham i Sp. wywóz bydła nierogatego w Chicago, znanego na giełdzie pod przydomkiem „Starego Ryły“

DO SYNA PIERREPONTA

krotochwilnie przez druhów przezwanego „Ryjkiem“.

Przełożył z ang. Stan. Lack. — Cena kor. 2.60.

PROF. AUGUSTA FORELA

ZAGADNIENIA SEKSUALNE

roztrząsane ze stanowiska nauk przyrodniczych, psychologii, higieny i socjologii. — Przełożyli z niemieckiego Dr. Władysław Witwicki, docent wszechnicy lwowskiej, Witold Schreiber, prof. szkoły real. i T. Witwicki, prof. gimn.

Dwa tomy kor. 10.—, w opr. kor. 12.—.

SÖREN KIERKEGAARD

DZIENNIK UWODZICIELA

Przełożył z duńskiego Stan Lack. — Cena kor. 2.60.

KAROL

IRZYKOWSKI

PAŁUBA

Sny Maryi Dunin (palimpsest). — Pałuba (studium biograficzne). — Uwagi do „Pałuby“. — Wyjaśnienie „Snów Maryi Dunin“ i związek ich z „Pałubą“. — Szaniec „Pałuby“.

Cena kor. 5.50.

<http://rcin.org.pl>

Księgarnia Polska B. Połonieckiego we Lwowie.

WŁODZIMIERZ PERZYŃSKI

LEKKOMYŚLNA SIOSTRA

Komedia w trzech aktach. **Cena kor. 1.50.**

A SZANTKA

Komedia w trzech aktach. **Cena kor. 1.50.**

MAJOWE SŁOŃCE

Komedia w jednym akcie. **Cena kor. 1.—.**

KURCYUSZ ALEKSY

STUDYA SOCYOLOGICZNE

Cena koron 1.50.

Ujednostajnienie poglądu na zadanie socjologii. — Istota zjawisk narodowościowych. — Istota zjawisk moralnych. — Uogólnienia biologiczne na usługach socjologii. — Biopsychika. — Istota zjawisk religijnych. — Istota zjawisk prawnych i państwowych. — Rola sugestji w życiu społecznym. — Znaczenie płciowości w życiu społecznym.

SCHWOB MARCELI

KSIĘGA MONELLI

Przekład BRONISŁAWY OSTROWSKIEJ.

Cena koron 1.20.

W. M. KOZŁOWSKI

WYKŁADY O FILOZOFII WSPÓŁCZESNEJ

Cena kor. 5.—, w oprawie kor. 6.—.

<http://rcin.org.pl>

Księgarnia Polska B. Połonieckiego we Lwowie.

GUY DE MAUPASSANT

PRZY ŚWIETLE KSIĘŻYCA

Nowele. — Przełożył **ZYGMUNT KŁOŚNIK**.

Cena koron 1.50.

MIŁOŚĆ NOWELE

Przełożył **ZYGM. NIEDŹWIECKI**.

Cena Koron 1.50.

BRZozowski Stanisław

KULTURA I ŻYCIE

Treść: I. Zagadnienia sztuki i twórczości: Medyceusze. W odpowiedzi na protest. Miriam. Czechow. Staff. Norwid. Nad grobem Ibsena. Koniec legendy.

II. W walce o światopogląd: Katarakty. Kant. Etyka Spencera. Monistyczne pojmowanie dziejów. Zagadnienia i drogi nowoczesnej fizjologii. Zagadnienie wartości i psychologia.

Cena koron 4.—.

WŁADYSŁAW JABŁONOWSKI

WŚRÓD OBCYCH Zarysy i notatki literackie.

TREŚĆ: Artyści i publiczność. — Mistycy i nawróceni w literaturze współczesnej. — M. Maeterlinck, jako moralista. — Ed. Schure. R. Doumic. M. Nordau. Fr. Sarcey. — Symboliści i dekadenci w liter. franc. — G. d'Annunzio i powieść włoska. — Poezya współczesna włoska. — J. Ruskin i estetyka uwielbienia. — J. Zeyer. ~~~~~ Cena koron 3.—.

J. MASKOFF

PAN POLICMAJSTER TAGIEJEW

Dwa tomy, koron 6.—.

<http://rcin.org.pl>

Księgarnia Polska B. Polonieckiego we Lwowie.

Dr. STANISŁAW KUTRZEBA

docent Uniw. Jagiellońskiego

HISTORIA USTROJU POLSKI W ZARYSIE

Cena kor. 3.50, w płóciennej oprawie kor. 4.50.

MARYA KONOPNICKA.

(JAN WARĘŻ)

PRZEZ GŁĘBINĘ

Poemat.

ANDRZEJ NIEMOJEWSKI.

POLONIA IRREDENTA

Wydanie drugie. — Cena kor. 2.—.

ZYGMUNT NIEDŹWIECKI.

EROTYKI ZBIÓR NOWEL

Cena kor. 2.50.

Treść: Zwierzenia. — Posag. — Pies. — Kłopot. — Wybór. — Opiekunowie. — Krzyż — Pierwszy maja. — Nowa era. — Wyrodne dziecko. — Sposób na dyabła. — Pogrzeb. — Propaganda czystości. — Wdowiec. — Rozżalony. — Kubuś. — Diana. — Karyera.

NOWE EROTYKI. Cena kor. 2.50.

„KSIĘGĘ ZDROWIA“

nabywać można w komplecie czterotomowym (w oprawie) po cenie kor. 30.— lub w pojedynczych tomach, z których każdy stanowi dla siebie osobną całość, a mianowicie:

1. Cel i zadanie pielęgnowania zdrowia. Kor. 1.—.
2. Pielęgnowanie zdrowia w życiu codziennem. Kor. 1.20.
3. Odżywianie i nasze środki spożywcze. Z liczn. tabelami. Kor. 1.80.
4. Higiena ubrania. Z 90 rycinami. Kor. 3.60.
5. Powietrze, światło i gimnastyka. Z 42 rycinami i 1 tablicą ćwiczeń z tabelami. Kor. 2.40
6. Woda jako czynnik pielęgnujący zdrowie. Z 8 tablicami i 20 rycinami w tekście. Kor. 1.80.
7. Higiena przemiany materji. Z 1 tablicą kolorową i 5 rycinami w tekście. Kor. 1.80.
8. Higiena krwi. Z 8 barwnymi rycinami na 20 tablicach. Kor. 1.80.
9. Higiena serca i naczyń krwionośnych. Z 18 rycinami. Kor. 1.80
10. Higiena płuc. Z 18 rycinami. Kor. 2.40.
11. Higiena żołądka, jelit, wątroby i nerek. Z 3 barwnymi tablicami i 3 rycinami w tekście. Kor. 1.80.
12. Bakterje i choroby zakaźne. Z 33 rycinami i 7 barwnymi tablicami. Kor. 3.60.
13. Higiena oka. Z 2 kolorowanymi tablicami i 12 rycinami. Kor. 1.80.
14. Higiena ucha. Z 3 tablicami. Kor. 1.20.
15. Higiena nosa, gardła i krtani. Z 3 tablicami. Kor. 1.80.
16. Higiena zębów i jamy ustnej. Z 2 tablicami i 6 rycinami. Kor. 1.20.
17. Higiena skóry, włosów i paznokci. Z 17 rycinami. Kor. 2.40.
18. Zapobieganie chorobom kobiecym. Z 21 rycinami. Kor. 1.80.
19. Higiena okresu macierzyństwa. Z 8 rycinami. Kor. 1.20.
20. Higiena wieku dziecięcego. I. Niemowlęctwo i pierwsze lata. Z 5 rycinami. Kor. 1.20.
21. Higiena wieku dziecięcego. II. Wiek szkolny. Kor. 1.20.
22. Zapobieganie zniekształceniom ciała. Z 3 tablicami i 120 rycinami w tekście. Kor. 2.40.
23. Higiena życia płciowego. Z 17 kolorowanymi rycinami na 3 tablicach. Kor. 1.20.
24. Higiena nerwów i umysłu. Z 6 tablicami i 8 rycinami. Kor. 3.60.

Wydawnictwo Księgarni Polskiej B.

Polskie Przewodniki

708

Nasze zbiorowe wydawnictwo polskie czyni zadość zdawna odczuwanej potrzebie i nieustannie rosnącemu żądaniu szerokiego kręgu podróżującej publiczności. Zadałem jego jest wyrugować z rąk polskich turystów dotychczas prawie wyłącznie używane obce przewodniki i przez dostarczenie im znakomicie opracowanych, doborowych własnych przewodników uczynić obce zupełnie zbytecznymi. Stojąc na wysokości najlepszych tego rodzaju wydawnictw zagranicznych, przewodniki nasze, oryginalnie opracowane, spełniają wyznaczone sobie zadanie pod każdym względem. Układ ich i opracowanie oddajemy autorom, którzy odbywają umyślnie podróże do rozmaitych miejscowości celem dokładnego poznania ich i zatrzymują się na miejscu przez czas dłuższy, aby na podstawie własnych i wiarygodnych spostrzeżeń i niezawodnych informacji zebrać jak najobfitszy materiał dla naszych przewodników. W pracy tej korzystają z najnowszych źródeł, opisów, wydawnictw i katalogów, co sprawia, że wskazówki i wiadomości podane w naszych przewodnikach, odpowiadają stanowi rzeczy, istniejącemu w ostatnich czasach z uwzględnieniem najnowszych zmian. Pod względem metody, formy ujęcia i oryentowania, przewodniki nasze czynią zadość praktycznym wymogom i zasadom artystycznym. Zaopatrzone w najlepsze, wzorowo wykonane plany i mapy nie ustępują w niczem niemieckim, czy francuskim „Baedekerom“ i zasługują ze wszech miar na zupełne zaufanie i poparcie.

Dotąd wyszły:

- Przewodnik po Rzymie, z planem miasta.** Kor. 3.—
- Przewodnik po Wenecyi i wyspach okolicznych, z planem miasta.** Kor. 3.—
- Przewodnik po Włoszech południowych i Sycylii, z 10 planami miast i mapami geograficznymi.** Kor. 6.—
- Przewodnik po Neapolu, z trzema planami.** Kor. 3.—
- Przewodnik po Herkulanum, Pompei i Capri, z planem wykopalisk Pompei.** Kor. 2.—
- Przewodnik po Palermo, z planem miasta.** Kor. 2.—
- Przewodnik po Tatrach, z 3 mapami.** Opracował Janusz Chmielowski. Kor. 6.—
- Przewodnik po Tatrach zachodnich, z mapą.** Opracował Janusz Chmielowski. Kor. 3.—
- Przewodnik po Lwowie, z planem miasta.** Kor. 2.—